

**T.C SAğLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ
ERENKÖY RUH VE SİNİR HASTALIKLARI
EğİTİM VE ARAşTIRMA HASTANESİ**

**BİR EğİTİM VE ARAşTIRMA HASTANESİNİN
ÇOCUK PSİKİYATRİ KLİNİğİNE BAşVURAN BOşANMIş
EBEVEYNLERE SAHIP ÇOCUK VE ERGENLERDE AKRAN
ZORBALIğI ROLLERİ VE İLİşKİLİ PSİKOPATOLOJİLER**

Dr. Bilge Didem TUNALI

TIPTA UZMANLIK TEZİ

İSTANBUL-2023

**T.C SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ
ERENKÖY RUH VE SİNİR HASTALIKLARI
EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİ**

**BİR EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİNİN
ÇOCUK PSİKİYATRİ KLİNİĞİNE BAŞVURAN BOŞANMIŞ
EBEVEYNLERE SAHİP ÇOCUK VE ERGENLERDE AKRAN
ZORBALIĞI ROLLERİ VE İLİŞKİLİ PSİKOPATOLOJİLER**

Dr. Bilge Didem TUNALI

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ADAK

TIPTA UZMANLIK TEZİ

İSTANBUL-2023

TEŞEKKÜR

Uzmanlık eğitimim süresince, bilgi birikimi ve deneyimlerini benimle paylaşan, beraber çalışabildiğim için kendimi çok şanslı hissettiğim, bilimsel vizyonumu genişleten ve bizleri bu konuda hep yüreklendiren, çalışkanlığıyla bana hep örnek olan sayın hocam Prof. Dr. Özalp Ekinci'ye,

Tez sürecimde bana rehberlik eden, zor zamanlarımda kıymetli desteğini ve güvenini yakından hissettiğim, gülyüzü ve sakin tavrı ile bana her zaman örnek olan, asistanlarına verdiği değeri hep hissettiren, mesleki bilgilerinden çok faydalandığım tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Adak'a,

Psikiyatri rotasyonum boyunca bilgilerinden faydalandığım ve mesleki eğitimimin temellerini atan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Engin Emrem Beştepe, Doç. Dr. Yusuf Özay Özdemir ve Doç. Dr. Bülent Kadri Gültekin'e,

Çocuk nörolojisi rotasyonumun çok öğretici geçmesini sağlayan başta Prof. Dr. Sema Saltık olmak üzere Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Çocuk Nörolojisi Anabilim Dalı'nın tüm uzman ve asistan doktorlarına,

İstanbul Tıp Fakültesi'nde öğrenci olduğum yıllarda bana çocuk psikiyatrisini sevdiren, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kulübü'müzü kurarak serviste yatan hasta çocuklarla gönüllü olarak etkinlikler yapmamızı sağlayan, büyük bir özveriyle bize bu konuda seminerler anlatıp, çocuk ruhuna dokunabilmenin tadını o zamanlardan almamı sağlayan Doç. Dr. Alperen Bıkmazer'e,

Tezimin istatistiksel değerlendirmesine büyük katkı sunan, eğitim programımızı zenginleştirmek için büyük bir özveriyle çalışan, hem tez sürecinde hem çalışma ortamında desteğini hep hissettiğim Uzm. Dr. Oğuz Bilal Karakuş'a,

Birlikte çalışmaktan büyük keyif aldığım, asistanlık sürecini sayelerinde hem eğlenerek hem öğrenerek geçirdiğim, zorlukları birlikte göğüslemekten mutluluk duyduğum değerli arkadaşlarım Uzm. Dr. Selin Ayşe İpek Baş, Uzm. Dr. Nazan Ekinci, Dr. Büşra Üstündağ, Uzm. Dr. Mohammad b.Abdulrazzaq Al-Bayati, Uzm. Dr. Özge İpek Doğan ve tüm asistan arkadaşlarıma,

Kliniğimizde birlikte uyum içinde çalıştığımız bütün psikolog, çocuk gelişimi uzmanı, sosyal hizmet uzmanı, hemşire ve personelimize,

Sonsuz desteklerini her zaman hissettiren, tez sürecinde kahrımı çeken, kardeş kadar yakın hissettiğim arkadaşlarım Uzm. Dr. Tuğçe Ulusal ve Uzm. Dr. Elvan Hortaç İftar'a,

Bana koşulsuz sevgiyi yaşayarak öğrenme imkanı sunan, emekleri sayesinde bugünlere ulaştığım canım anneme ve sevgili babama; varlığından dolayı kendimi hep çok şanslı hissettiğim canım ağabeyime,

Hayatımı güzelleştiren, her koşulda desteğini hissettiren, zorlukları birlikte aşmayı keyifli hale getiren eşim Mehmet Can Tunalı'ya,

Hep ikinci ailem olarak hissettiğim, tez sürecimde kıymetli desteklerini esirgemeyen eşimin değerli anne ve babasına,

Büyümesini hayranlıkla izlediğim, bu süreçteki sabrına her geçen gün biraz daha hayran olduğum oğlum Kaan'a,

En içten duygularıyla teşekkür ederim.

Bilge Didem Tunalı

İstanbul, 2023

İçindekiler

TEŞEKKÜR.....	i
KISALTMALAR	v
TABLolar	vi
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	xi
1. GİRİŞ VE AMAÇ	1
1.1. Giriş	1
1.2. Amaç	3
1.2.1. Araştırmanın Temel Hipotezleri	3
2. GENEL BİLGİLER	4
2.1. BOŞANMA	4
2.1.1. Tanım	4
2.1.2. Epidemiyoloji	4
2.1.3. Boşanmanın Nedenleri.....	5
2.1.4. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri	6
2.1.5. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkilerine Teorik Yaklaşımlar	10
2.1.6. Boşanma Sürecinde Çocuklarda Sık Görülen Ruh Sağlığı Problemleri.	14
2.2. Akran Zorbalığı	15
2.2.1. Tanım ve Tarihçe	15
2.2.2. Zorbalık Türleri	16
2.2.3. Epidemiyoloji	17
2.2.4. Akran Zorbalığında Üstlenilen Roller	18
2.2.5. Akran Zorbalığı İle İlişkili Faktörler	21
2.3. Boşanmış Ailelerin Çocuklarında Akran Zorbalığı.....	25
3. GEREÇ VE YÖNTEM	27
3.1. ARAŞTIRMANIN TİPİ.....	27
3.2. ARAŞTIRMANIN ETİK KURUL ONAYI.....	27
3.3. ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİNİN BELİRLENMESİ.....	27

3.4. YÖNTEM.....	28
3.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	28
3.5.1.Sosyodemografik ve Klinik Veri Toplama Formu	28
3.5.2.Okul Çağı Çocukları İçin Duygulanım Bozuklukları ve Şizofreni Görüşme Çizelgesi-Şimdi ve Yaşam Boyu Şekli Türkçe Uyarlaması (ÇDŞG-ŞY-T).....	29
3.5.3.Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 ve 2 (STAI 1 ve 2)	29
3.5.4. Çocuklar için Depresyon Ölçeği (CDI)	30
3.5.5. Olweus Öğrenciler için Akran Zorbalığı Anketi	30
3.5.6. Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği (T-DSM-IV)	31
3.5.7. Conners Öğretmen Değerlendirme Ölçeği (CÖDÖ)	31
3.5.8. Conners Anne-Baba Değerlendirme Ölçeği (CADÖ)	31
3.6. İSTATİSTİKSEL DEĞERLENDİRME	32
4. BULGULAR.....	33
4.1. Sosyodemografik Verilerden Elde Edilen Bilgiler.....	33
4.2. Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketinden Edinilen Bulgular	48
4.3. Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği'nden elde edilen veriler.....	58
4.4. Öğretmen Tarafından Doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği'nden elde edilen veriler	60
4.5. Conners Anne Baba Derecelendirme Ölçeği'nden elde edilen veriler.....	62
4.5. Ebeveyn Tarafından Doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği'nden elde edilen veriler	65
4.6. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 ve 2'den (STAI 1 ve 2) Elde Edilen Veriler.....	68
4.7. Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nden (CDI) Elde Edilen Veriler.....	69
5. TARTIŞMA	71
6. SONUÇ	82
7. KISITLILIKLAR	85
8.KAYNAKLAR	86
9. EKLER.....	106

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Ark. : Arkadaşları

ANOVA: Analysis of Variances

CADÖ: Conners Anne-baba Değerlendirme Ölçeği

CDI: Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği

CÖDÖ: Conners Öğretmen Değerlendirme Ölçeği

ÇDŞG-ŞY-T: Okul Çağı Çocukları için Duygulanım Bozuklukları ve Şizofreni Görüşme Çizelgesi-Şimdi ve Yaşam Boyu Versiyonu - Türkçe Uyarlaması

DB: Davranım Bozukluğu

DEHB: Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu

DSM: The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

KOKGB: Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu

OKB: Obsesif Kompulsif Bozukluk

OSB: Otizm Spektrum Bozukluğu

ÖÖG: Özgül Öğrenme Güçlüğü

SPSS: The Statistical Package for Social Sciences **TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu

STAI: Durumluk- Sürekli Kaygı Envanteri

T-DSM-IV: Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

YAB: Yaygın Anksiyete Bozukluğu

TABLolar

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Tablo 2. Katılımcıların Ebeveynlerinin Sosyodemografik Özellikleri

Tablo 3. Boşanmış Aile Çocuklarının Boşanma Olayı İle İlgili Verileri

Tablo 4. Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre eş tanıları

Tablo 5. Katılımcıların eş tanılarına göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 6. Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 7. Katılımcıların cinsiyetlerine göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 8. Katılımcıların okul başarısına göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 9. Çocuğun ev ortamında psikolojik şiddete uğrama durumuna göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 10. Ebeveynlerin medeni durumuna göre çocuğun ev ortamında psikolojik şiddete uğrama durumu

Tablo 11. Çocuğun ev ortamında fiziksel şiddete uğrama durumuna göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 12. Ebeveynlerin medeni durumuna göre çocuğun ev ortamında fiziksel şiddete uğrama durumu

Tablo 13: Çocuğun ebeveynleri arasında fiziksel şiddet varlığına göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 14. Ebeveynlerin medeni durumuna göre çocuğun ebeveynleri arasında fiziksel şiddet varlığı

Tablo 15. Çocuğun ebeveynleri arasında tartışma varlığına göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 16. Ebeveynlerin medeni durumuna göre çocuğun ebeveynleri arasında tartışma varlığı

Tablo 17. Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre anne-baba arasında güncel tartışmaya şahit olma durumu

Tablo 18. Katılımcıların ebeveynleri arasındaki güncel tartışmaya şahit olma durumuna göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 19. Katılımcı ebeveynlerin destekleyici tutumu

Tablo 20. Katılımcı ebeveynlerin psikolojik destek alma durumu

Tablo 21. Katılımcıların ebeveynlerinin gelir düzeylerine göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 22. Katılımcıların okul sevgisine göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 23. Katılımcıların sınıftaki yakın arkadaş sayısına göre akran zorbalığındaki rolleri

Tablo 24. Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre maruz kaldıkları akran zorbalığı türleri

Tablo 25. Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre yaptıkları akran zorbalığı türleri

Tablo 26. Zorbalığa uğrayanların ebeveynlerinin medeni durumuna göre, zorbalık yapan öğrencilerin sınıfları, cinsiyetleri, sayıları, zorbalığın süresi ve zorbalığı söyleme durumuna göre karşılaştırılması

Tablo 26.1. Zorbalığa uğradığını en az bir kişiye söylediğini belirten katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre zorbalığı kime söyledikleri açısından karşılaştırılması

Tablo 27. Akran zorbalığı yapan öğrencilerin ebeveynlerinin medeni durumuna göre öğretmenleri ve ebeveynleri tarafından uyarılma durumu

Tablo 28. Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre başka bir öğrenciye akran zorbalığı yapıldığına tanık olduklarında hissettikleri/düşündükleri ve öğretmenlerin ve diğer öğrencilerin akran zorbalığını durdurma sıklıkları

Tablo 29. Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre akran zorbalığı ile ilgili tutum ve düşünceleri

Tablo 30. Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre öğretmenin akran zorbalığı konusundaki önleyici tutumu konusundaki düşünceleri

Tablo 31. Akran zorbalığı rollerinin Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği'ne göre incelenmesi

Tablo 32. Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre incelenmesi

Tablo 33. Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği alt puanları ve toplam puanlarının akran zorbalığı rollerine göre karşılaştırılması

Tablo 34. Öğretmen Tarafından Doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre karşılaştırılması

Tablo 35. Conners Ebeveyn Derecelendirme Ölçeği puanlarının akran zorbalığı rollerine göre karşılaştırılması

Tablo 36. Conners Ebeveyn Derecelendirme Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre incelenmesi

Tablo 37. Ebeveyn tarafından doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği puanlarının akran zorbalığı rollerine göre incelenmesi

Tablo 38. Ebeveyn Tarafından Doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre incelenmesi

Tablo 39. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri puanlarının akran zorbalığı rollerine göre karşılaştırılması

Tablo 40. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre incelenmesi

Tablo 41. Çocuklar için Depresyon Ölçeği puanlarının akran zorbalığı rollerine göre karşılaştırılması

Tablo 42. Çocuklar için Depresyon Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin

ÖZET

BİR EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİNİN ÇOCUK PSİKİYATRİ KLİNİĞİNE BAŞVURAN BOŞANMIŞ EBEVEYNLERE SAHİP ÇOCUK VE ERGENLERDE AKRAN ZORBALIĞI ROLLERİ VE İLİŞKİLİ PSİKOPATOLOJİLER

Giriş: Akran zorbalığı, psikososyal problemlere sebebiyet verebilen önemli ve önlenabilir bir sorundur. Risk faktörlerinin bilinmesi sayesinde hem zorbalık önleme ve müdahale yöntemlerinde etkin bir yol haritası oluşturulabilir hem de çocuk ve ergen psikiyatri polikliniklerine başvuran hastaların akran zorbalığı açısından daha kapsamlı değerlendirilmesi sağlanabilir. Temel anlamda evlilik birliğinin son bulması olan boşanma ise çocuğun kavgı, agresyon, psikolojik ve fiziksel şiddeti gözlemleme ve bunlara maruz kalma riskini artırır. Boşanma ve parçalanmış ailede yaşama, akran zorbalığına katkıda bulunabilir ancak yazında akran zorbalığını boşanma perspektifinden inceleyen çalışmalar az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada, akran zorbalığı görülme sıklığı, akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojiler, bir eğitim ve araştırma hastanesinin çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları polikliniğine başvuran ebeveynleri boşanmış ve evli çocuklarda karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Materyal ve Metod: Bu çalışmaya çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları polikliniğine başvuran, 6-18 yaş arasında, ebeveynleri boşanmış 70 hasta ile ebeveynleri evli 70 hasta olmak üzere toplam 140 hasta dâhil edilmiştir. Zihinsel yetersizlik, otizm spektrum bozukluğu veya bilişsel ve motor fonksiyonları bozabilecek nörolojik ve/veya tıbbi hastalığı bulunan hastalar ise çalışmaya dâhil edilmemiştir. Klinisyen tarafından tanısal değerlendirme için çalışmaya katılan çocuk ve ergenlerle “Okul Çağı Çocukları için Duygulanım Bozuklukları ve Şizofreni Görüşme Çizelgesi- Şimdi ve Yaşam Boyu Şekli- Türkçe Versiyonu (ÇDŞG-ŞY-T)” adlı yarı yapılandırılmış görüşme yapılmış, sonrasında sosyodemografik veri formu doldurulmuştur. Çalışmaya katılan çocuk ve ergenler, Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 ve 2 (State-Trait Anxiety Inventory-STAI 1 ve 2), Çocuklar için Depresyon Ölçeği (Child Depression Inventory –CDI) ve Olweus Öğrenciler için Akran Zorbalığı Anketi doldurmuşlardır. Ebeveynler, sosyodemografik veri formu ve Conners Anne-Baba Değerlendirme Ölçeği (CADÖ) ile Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV’e dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği (T-DSM-IV) doldurmuşlardır. Çocuk ve ergenlerin öğretmenleri tarafından ise Conners Öğretmen Değerlendirme Ölçeği (CÖDÖ) ve Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV’e dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği doldurulmuştur. Veriler, Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı (IBM SPSS Statistics for Windows, Statistical Package for the Social Sciences; SPSS Inc.) 21.0 sürümü kullanılarak analiz edilmiştir. İstatistiksel analizleri yaparken; ki-kare testi, t testi, Mann Whitney U testi, tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA), Kruskal Wallis H Testi ve çoklu karşılaştırma (post-hoc) testleri, Pearson ve Spearman korelasyon analizleri kullanılmıştır.

Bulgular: Boşanmış ebeveynlerde, evli ebeveynlere kıyasla bir işte çalışma oranı ve eşler arasında fiziksel şiddet istatistiksel olarak anlamlı ölçüde daha fazla iken, aylık gelir düzeyleri ve çocukla ilgili alınan kararlarda, kural koyma ve sorumluluklarda diğer ebeveynlerden alınan desteğin anlamlı ölçüde daha az olduğu görülmüştür. Katılımcıların akran zorbalığındaki rolleri değerlendirildiğinde, kurban rolündeki çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinin boşanmış olma olasılığının, özellikle zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu görülmüştür. Ek tanılara göre değerlendirme yapıldığında; dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) tanısının zorba-kurban rolündekilerde özellikle zorbalığa karışmayanlara göre yüksek olduğu; karşıt olma-karşı gelme bozukluğu/davranım bozukluğu (KOKGB/DB) tanılarının da zorba ile zorba-kurban rolündeki katılımcılarda özellikle zorbalığa karışmayanlara göre yüksek olduğu görülmüştür. Kurban rolündeki katılımcılarda ev ortamında psikolojik şiddete uğrama oranı, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur.

Sonuç: Çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar; ebeveynlerin boşanmış olmasının ve çocukların ev ortamında psikolojik şiddete maruziyetinin, zorbalık mağduru olma ihtimalini artırdığını göstermiştir. Daha iyi tasarlanmış, daha geniş örneklemlilerde çalışmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar kelimeler: Çocuk ve ergen, akran zorbalığı, boşanma, aile içi çatışma, şiddet, psikiyatrik sorunlar

ABSTRACT

PEER BULLYING ROLES AND RELATED PSYCHOPATHOLOGIES IN CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH DIVERSE PARENTS ATTENDING THE CHILD PSYCHIATRIC CLINIC OF A TRAINING AND RESEARCH HOSPITAL

Introduction: Bullying is an important and preventable problem that can cause psychosocial problems. By knowing the risk factors, an effective roadmap can be created for bullying prevention and intervention methods, and a more comprehensive evaluation of peer bullying can be provided for patients who apply to child and adolescent psychiatry outpatient clinics. Divorce, which is basically the end of the marriage union, increases the child's risk of observing and being exposed to fights, aggression, psychological and physical violence. Divorce and living in a broken family can contribute to peer bullying, but there are few studies in the literature examining peer bullying from the perspective of divorce. In this study, it was aimed to compare the prevalence of peer bullying, peer bullying roles, and related psychopathologies of divorced parents' children and adolescents with married parents' children and adolescents who applied to the child psychiatry clinic of a training and research hospital.

Material and Method: In this study, 70 patients with divorced parents and 70 patients with married parents, totally 140 patients, aged 6-18 years, who applied to the child psychiatry clinic were included. Patients with intellectual disability, autism spectrum disorder or neurological and/or medical diseases that may impair cognitive and motor functions were not included in the study. A semi-structured interview called "Kiddie Schedule for Affective Disorders and Schizophrenia-Present and Lifetime Version (K-SADS-PL)" was conducted with the children and adolescents participating in the study for diagnostic evaluation by the clinician. Afterwards, a sociodemographic data form was filled in. Children and adolescents participating in the study completed the State and Trait Anxiety Inventory 1 and 2, Child Depression Inventory (CDI) and the Olweus Peer Bullying Questionnaire for Students. Parents completed the sociodemographic data form, the Conners Parent Rating Scale (CPRS), and the DSM-IV-based Screening and Evaluation Scale for Attention Deficit and Disruptive Behavior Disorders (T-DSM-IV). Conners Teacher Evaluation Scale (CTES) and DSM-IV-based Screening and Evaluation Scale for Attention Deficit and Disruptive Behavior Disorders (T-DSM-IV) were filled in by the teachers of the children and adolescents. Data were analyzed using the Statistical Package Program for Social Sciences (IBM SPSS Statistics for Windows, Statistical Package for the Social Sciences; SPSS Inc.) version 21.0. While performing statistical analysis; Chi-square test, t test, Mann Whitney U test, one-way analysis of

variance (one way ANOVA), Kruskal Wallis H Test and multiple comparison (post-hoc) tests, Pearson and Spearman correlation analyzes were used.

Results: While the rate of working in a job and physical violence between spouses were statistically significantly higher in divorced parents compared to married parents, monthly income levels and the support received from the other parent in child-related decisions, rule-making and responsibilities were significantly less. When the roles of the participants in peer bullying were evaluated, it was seen that the probability of children of divorced parents in the victim role was significantly higher than those who were not involved in bullying. When evaluation is made according to comorbidities; the diagnosis of attention deficit and hyperactivity disorder (ADHD) is higher in bully-victim than those not involved in bullying and the diagnosis of oppositional defiant disorder/conduct disorder (ODD/CD) were also higher in the bully and bully-victim roles compared to those who were not involved in bullying. The rate of being exposed to psychological violence in the home environment in victims was found to be significantly higher than those who were not involved in bullying.

Conclusion: According to the results of our study; the divorce of parents and the exposure of children to psychological violence in the home environment increase the probability of being a victim of bullying. Better designed trials with larger samples are warranted.

Key words: Child and adolescent, bullying, divorce, family conflict, violence, psychiatric problems

1. GİRİŞ VE AMAÇ

1.1. Giriş

Boşanma kavramı tarihsel süreçte evlilik kurumunun var olması ile ortaya çıkmıştır. Hiçbir evlilik boşanma amacı ile başlamamakla birlikte zaman içinde ortaya çıkan problemler, yaşanan çatışmalar, eşlerin mizaç özelliklerinin farklı olması, evliliğe adapte olamamaları veya birçok başka etken nedeniyle boşanma gerçekleşebilmektedir. Modern toplumlarda boşanma oranları, hem sosyolojik açıdan evliliğe bakış açısının değişmesi hem de maddi ve psikolojik stresörlerin giderek artması gibi nedenlerle günden güne artmaktadır. Yirminci yüzyıl boyunca aile yaşamındaki değişiklikler içinde en çarpıcı olanının boşanma oranındaki hızlı artış olduğu söylenmektedir. ABD’de 19. yüzyılın ortalarına kadar boşanma oranı %5 civarındayken son yıllarda ilk evliliklerin yaklaşık yarısının bittiği belirtilmektedir (1,2). Henüz Avrupa ülkelerindeki rakamlara ulaşmamış olsa da ülkemizde de evlenme oranları azalmakta, boşanma oranları ise artmaktadır (3).

Boşanmalar sadece eşleri ilgilendiren veya sadece onları etkileyen bir süreç değildir. Boşanma kararı mahkemeye taşındığı andan ve hatta öncesindeki çatışmalı süreçten itibaren eşlerin ailelerini, çocuklarını ve hatta arkadaşlarını da etkiler ve toplumsal sonuçları olur. Literatürde boşanma ile ilgili olan birçok araştırmada, hem ebeveynlerin hem de çocukların boşanma sonrasında yaşadıkları zorluklar ve ortaya çıkan sorunlar ele alınmıştır (1,4,5). Ancak şüphesiz ki boşanmadan en çok etkilenenler çocuklardır. Boşanma sonrasında, çocuğun her iki ebeveyniyle de ilişkisi eskisine göre farklılaşmakta, hayatında birçok değişiklik olmaktadır. Literatür incelendiğinde boşanmış aile çocuklarını, her iki ebeveyni ile birlikte yaşayan çocuklarla çeşitli yönlerden karşılaştıran çok çalışma bulunmadığı görülmektedir. Anne-babası boşanmış çocukların psikiyatrik tanıları, psikolojik uyumları, kendilik algıları, akademik başarıları, sosyal ilişkileri gibi birçok alanın kısa ve uzun vadede incelendiği bir meta analiz çalışmasında, evli ailelerdeki çocukların hemen her alanda boşanmış ailelerin çocuklarından daha iyi olduğu sonucu elde edilmiştir (6).

Bir çocuğun psikolojik gelişimindeki en önemli dönem, yaşamın ilk yıllarında anne-babasıyla geçirdiği dönemdir. Boşanma çocuk için de ciddi değişikliklerin olduğu, stresli bir adaptasyon sürecidir. Çocuğun boşanmaya uyumunu etkileyen; yaş, ebeveynlerin sosyoekonomik durumu, sosyal destek, önceden psikiyatrik tanısı olup olmaması gibi birçok faktör olmakla beraber çocuklar boşanma durumundan genelde ruhsal olarak etkilenmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalar da anne-

babası boşanmış çocukların psikopatolojiye sahip olma ve ruhsal uyumsuzluk düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ruhsal uyumsuzlukların genelde öfke, hırçınlık, güvensizlik, çökkünlük, okul başarısızlığı, kaygı, saldırgan davranışlar sergileme, kurallara uymakta zorlanma olarak kendini gösterdiği belirtilmiştir (7-11).

Zorbalık, tanım olarak bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz olan öğrencileri, bilerek ve isteyerek, devamlı olarak çeşitli şekillerde rahatsız ettiği ve zorbalık mağduru olan çocuğun kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türüdür (12). Çocuklar arasında yaşanan bu şiddet eylemlerini ilk kez Olweus 1993'te akran zorbalığı olarak tanımlamıştır (13). Akran zorbalığı, fiziksel, sözel, ilişkisel/sosyal, cinsel ve siber zorbalık olmak üzere beş farklı kategoride ele alınabilir (14). Zorbalığa maruz kalan kişiler “kurban”, zorbalık yapanlar “zorba”, hem zorbalık yapan hem zorbalığa maruz kalan kişiler ise “zorba-kurban” olarak adlandırılmaktadır (13).

Akran zorbalığı, hem ülkemizde hem de dünyada sıklığı giderek artmakta olan küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası prevalansı %9-54 gibi geniş bir aralığa yayılan ciddi bir halk sağlığı sorunudur (14-16). Akran zorbalığı ile ilişkili faktörler incelendiğinde; yaş, cinsiyet, ailesel özellikler, arkadaşlık ilişkileri, sosyoekonomik seviye, zeka gibi birçok faktör karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte çocuğun baş etme yöntemlerini, kişiler arası ilişkileri, iletişim kurmayı ve sosyalleşmeyi öğrendiği ilk yer aile olduğu için aile içi iletişimin akran zorbalığında çok önemli bir rol oynadığını tahmin etmek zor olmamaktadır.

Çocuk büyürken, aile ortamında deneyimlediği herhangi bir problemde saldırganlığın bir çözüm yolu olduğunu gözlemler ve öğrenirse bu davranışı tekrarlama olasılığı daha yüksektir (17-19). Boşanma ve boşanmaya giden çatışmalı evlilik süreci de çocuğun kavga, agresyon, psikolojik ve fiziksel şiddeti gözlemleme ve bunlara maruz kalma riskini artırır. Yakın zamanda yayınlanan bir çalışmada ebeveyn boşanması ve duygusal istismar, davranış sorunları riskine doğrudan katkıda bulunan olumsuz yaşam deneyimleri olarak raporlanmıştır (20). Akran zorbalığı ile ilgili literatür incelendiğinde, bu kavramın birçok yönden incelendiği gözlenmiş ancak boşanmış aile çocukları ile boşanmamış aile çocuklarında akran zorbalığını direkt boşanma perspektifi üzerinden karşılaştıran az sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Çin’de yapılan bir çalışmada tüm zorbalık tipleri değerlendirildiğinde en yüksek oranın ebeveynleri boşanmış çocuklarda görüldüğü (%39.1), bunu göçmen ailelerin geride kalan çocuklarının izlediği (%28.5) bulunmuştur. İki biyolojik ebeveyni ile beraber yaşayan çocuklarda ise bu oran %23.3 olarak saptanmıştır (21).

1.2. Amaç

Bu çalışmada, bir eğitim ve araştırma hastanesinin çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları polikliniğine başvuran ebeveynleri boşanmış çocuk ve ergenlerde akran zorbalığı görülme sıklığı, akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojilerin benzer sayı ve sosyodemografik yapıdaki ebeveynleri evli kontrollerle kıyaslanması amaçlanmıştır.

Akran zorbalığı, kısa ve uzun vadede psikososyal problemlere sebebiyet verebilen önemli ve önlenabilir bir sorundur. Risk faktörlerinin bilinmesi sayesinde hem zorbalık önleme ve müdahale çalışmalarında etkin bir yol haritası oluşturulabilir hem de çocuk ve ergen psikiyatri polikliniklerine başvuran hastaların akran zorbalığı açısından daha kapsamlı değerlendirilmesi sağlanabilir. Çalışmamız ebeveynleri boşanmış çocuklarda akran zorbalığı rollerini ve ilişkili psikopatolojileri ülkemizde direkt olarak inceleyen ilk çalışmalardan biri olacaktır. Çalışmamızın sonuçları ışığında; çocuk ve ergen psikiyatri kliniklerine başvuran ebeveynleri boşanmış ve/veya aile içinde çatışmaya şahit olan çocukların akran zorbalığı açısından ayrıntılı değerlendirilmesinin, çocuk ruh sağlığı açısından koruyucu ve önleyici tedbirler almak noktasında önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2.1. Araştırmanın Temel Hipotezleri

- Ebeveynleri evli kontrollerle kıyaslandığında, ebeveynleri boşanmış olan çocuk ve ergenlerde tüm akran zorbalığı rolleri (zorba, zorba-kurban, kurban) daha sık görülecektir.
- Psikiyatrik eş tanı varlığında, eşlik eden tanıya göre değişmekle birlikte, akran zorbalığı rollerinin (zorba, zorba-kurban, kurban) görülme ihtimali artacaktır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. BOŞANMA

2.1.1. Tanım

Evlilik,  m r boyu sürmesi temenni edilerek kurulan karşılıklı beklenti ve gereksinimlerin olduğu, eşlerin birbirine bağlılığını gerektiren ve beraberinde bazı görev ve sorumlulukları getiren bir bağdır (22). Global çapta ortaya çıkan hızlı sosyokültürel ve ekonomik değişimlerin yarattığı etkiyle birlikte evliliğe bakış açısı ve aile yapısında bazı değişiklikler meydana gelmiştir (23). Evlilik birliğinin getirdiği hak ve sorumlulukların hukuki olarak geçersiz hale gelmesi anlamına gelen boşanma, ailenin i leyi inde köklü değişikliklere yol açan bir değişim ve kriz dönemidir.

Arıkan'a (1996) göre boşanma; yasalara uygun olarak yapılmış bir evliliğin, e  olarak hiçbir bağları bırakılmaksızın; varsa ortak çocukların hakları saklı tutularak hakim kararı ile sonlandırılması ve sonraki süreçte tarafların başkalarıyla yeniden evlenmeleri konusunda  zg r hale geldikleri hukuki bir işlemdir (24). Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK) göre ise, boşanma evliliğin hukuki olarak sonlanması durumudur (25).

Bir diğer tanıma göre boşanma, kişinin yaşamında başta sosyal, ekonomik, psikolojik ve duygusal alan olmak üzere birçok alanda sayısız değişime neden olan travmatik bir yaşam krizidir (26). Boşanma sadece yasal olarak gerçekleştiği gün meydana gelen bir durum olmaktan daha çok, boşanmaya karar verilen hatta boşanmaya giden çatışmalı süreç de dahil olmak üzere boşanma işlemlerinin sürdüğü ve boşanma sonrası zamanı da kapsayan stresli bir dönemi ifade eder (27, 28).

2.1.2. Epidemiyoloji

Ülkemizde ve dünyada evlilik oranları azalmakta, boşanma oranları ise artmaktadır. Son 50 yıllık veriler incelendiğinde, 1 senede 1000 kişilik nüfus başına d  en boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızının tüm dünyada artış sergilediği görülmüştür (29). Yirminci yüzyıl boyunca aile yaşamındaki değişiklikler içinde en çarpıcı olanının boşanma oranındaki hızlı artış olduğu söylenmektedir. ABD'de 19. yüzyılın ortalarına kadar boşanma oranı %5 civarındayken son yıllarda ilk evliliklerin yaklaşık yarısının bittiği belirtilmektedir (1,2). Türkiye'deki oranlar

Kuzey Avrupa ülkelerine kıyasla daha düşük olsa da Macaristan, İsviçre, Avusturya, Hollanda ve Slovakya gibi diğer batı ülkeleriyle paralel seyretmiştir (30).

TÜİK verileri incelendiğinde; ülkemizde bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2011 yılında binde 1,62 iken, 2022 yılında binde 2,13'e yükselmiştir. Boşanmalar evlilik süresine göre analiz edildiğinde, 2022 yılındaki boşanmaların %32,7'si evliliğin ilk 5 yılında, %21,6'sının ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleştiği saptanmıştır. Sonuçlanan boşanma davaları sonucunda 2022 yılında 180 bin 954 çift boşanmış ve 180 bin 592 çocuk velayete verilmiştir. 2022 yılında çocukların velayetinin %75,7'si anneye, %24,3'ü babaya verildiği saptanmıştır. Kaba boşanma hızının 2022 yılında en yüksek olduğu şehir, binde 3,11 ile İzmir olmuştur (3).

2.1.3. Boşanmanın Nedenleri

Boşanma oranlarının artmasıyla birlikte literatürdeki çalışmaların da boşanmanın nedenlerini anlama ve riskleri belirleme konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Risk faktörlerini belirlemeyi hedefleyen bazı çalışmalarda, eşlerin ailelerinde boşanma öyküsü, düşük evlilik yaşı (31,32) ve erken evlilik döneminde hamile kalmış olma (32) risk faktörü olarak belirtilmiştir. Türk toplumunda yapılan bir çalışmada toplumumuzdaki evlilikleri boşanmaya götüren risk faktörleri olarak eşlerin yetiştirilme tarzlarındaki farklılıklar, aileye karşı çıkararak evlenme, erken evlilik yaşı, dini görüşlerdeki farklılık ve farklı eğitim seviyesi gösterilmiştir (24).

Boşanan kişilerin boşanmalarına sebep olarak belirttiği sebepler incelendiğinde ise ilişkiye ait bazı faktörlerin de ayrılıkta önemli rol oynadığı gözlenmiştir. Aldatma (32), evli kalınan süreçte yaşanan iletişim problemleri (33), başta ekonomik konular olmak üzere diğer konularda yaşanan çatışmalar (34) ve aileye ayrılan zamanın partner tarafından yetersiz bulunması (32) boşanmak için gösterilen gerekçelerden bazılarıdır.

TÜİK 2022 boşanma verilerine bakıldığında, “sorumsuz ve ilgisiz davranma” %32,2 oranla en sık gösterilen boşanma sebebi olmuştur. Bunu sırasıyla aldatma, evin geçimini sağlayamama, dayak/kötü muamele, alkol kullanımı, evi terk etme, hakaret, aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması, ailenin ekonomik durumunun bozulması, psikiyatrik bozukluklar, kıskançlık, kumar oynama, çocuk olmaması ve madde bağımlılığı izlemiştir (3). Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüş bir çalışmada ise en sık belirtilen boşanma sebepleri sırasıyla yakın çevrenin evliliğe karışması, ilişkiden alınan doyumun düşük olması, aldatma, ekonomik sıkıntılar, psikolojik ve/veya fiziksel şiddet, partnerdeki bazı kötü

alışkanlıklar, ev içi sorumluluk dağılımında yaşanan sorunlar olarak belirlenmiştir. Bunların dışında, cinsel hayatla ilgili problemler, çocuk yetiştirme konusunda yaşanan ayrışmalar, yaşam tarzı ve hayattan beklentiler konusundaki farklılıklar yanı sıra eşler arasındaki yaş farkı, eğitim ve kültür düzeyindeki uyumsuzluklar, dini inanç farklılığı gibi etkenler de boşanmaya sebep olan faktörler arasında bildirilmiştir (35).

Çocuk sahibi olma durumunun boşanmaya etkisi incelendiğinde, tüm dünyadaki literatürde tutarlı bir bulguya rastlamak zordur. Bazı yayınlarda çocuk sahibi olma durumu ile daha düşük boşanma oranları ve bazen boşanma kararının ileri bir tarihe ertelenmesi ilişkili bulunmuş olmakla birlikte (36-38); bazı araştırmacılar da çocuk varlığının belirgin bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir. Sahip olunan çocukların yaşı ile boşanma ilişkisini araştıran bir yayında (39), okul öncesi yaş grubunda olan bir çocuğa sahip olmanın, daha fazla maddi ve manevi sorumluluk gerektirmesi nedeniyle boşanmayı önleyici bir faktör olabileceği öne sürülmüştür. Rankin ve Maneker'in yaptığı bir çalışmada 2 yaştan küçük bir çocuğa sahip olma durumunun boşanma açısından riskli olduğu belirtilmiştir (38).

Boşanma süreci partnerin cinsiyetine göre de farklı algılanan bir süreçtir. Kadınlar ve erkekler boşanmayı genelde farklı şekilde yorumlamakta ve sebepler ve sonuçlar hakkında genelde başka görüşlere sahip olmaktadır (34). Aynı şekilde, kadınlar ve erkeklerin sundukları boşanma gerekçelerinde ve evlilik ilişkisine dair algılanan problem miktarında da algısal farklılık gözlenmektedir (31,40) ve kadınların daha fazla problem algıladığı öne sürülmüştür (31). Emery'nin yaptığı bir çalışmada (41), kadınlar eşlerinin tavır ve davranışlarını, kişilik özelliklerini, alkol/madde kullanımı gibi bazı kötü alışkanlıklarını ve aile ekonomisinin idaresinde yetersiz olmalarını sıklıkla sebep olarak sunarken; erkekler daha çok iş ve ailevi konular gibi birtakım dışsal faktörlere atıfta bulunmuştur (31).

2.1.4. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri

Her çocuk için özellikle hayatının ilk yıllarında ebeveynleriyle olan ilişkisi çok önemlidir. Anne-babanın boşanması ise, şüphesiz ki ebeveynler için olduğu kadar çocuk için de oldukça zor ve streslidir. Çocuğun açısından bakıldığında, o güne kadar en fazla bağı olan kişilere yani anne ve babasına, bundan sonra eşit olarak ulaşamayacak ve bakım verenlerinden biriyle ilişkisi bölünecektir (42). Ebeveyn tarafında ise boşanma ile birlikte yeni bir düzen kurma, hem eski eşle hem de çocuklarıyla yeni bir ilişki tarzı geliştirme zarurieti doğmakta; bazen de psikososyal değişiklikler dışında tek kalan ebeveynler açısından maddi zorluklar da ortaya çıkabilmektedir (43).

Boşanma gerçekleştikten sonra çocuk artık yalnızca tek bir ebeveyniyle aynı evde yaşamak durumunda kalır ki genellikle bu ebeveyn anne olmaktadır (44). Evden ayrılan ebeveyn ile çocuğun ilişkisinde önemli değişiklikler meydana gelir. Her iki ebeveynle de görüşme sıklığı, ebeveynlerin çocukla ilgili sorumlulukları ve çocukla ilgili sorumlulukların yerine getirilmesi gibi birçok alanda büyük değişiklikler ortaya çıkar. Ayrıca ebeveynlerin kendileri için de stresli ve değişimli bir süreç olduğundan, çocuktan bağımsız konularda da zorluklar olur ve eşler kendi sorunlarıyla da başa çıkmak durumunda kalırlar (45). Bu zorluklardan birisi de kendileri de yeni bir duruma uyum yapmaya çalışırken çocuklarına daha fazla ilgi göstermek, zaman ayırmak ve tutarlı ve kurallı olmak zorunda kalmalarıdır (46). Bu dönemlerde ebeveynlerde de ruh sağlığı problemleri gelişme riski yüksektir.

Anne-baba arasındaki ayrılık ve boşanma süreci seviyeli ve dostane gerçekleşse bile çocuk boşanma karşısında üzüntü, çaresizlik, yas, güçsüz ve korunmasız hissetme gibi birçok olumsuz duyguyu aynı anda yaşayabilir. Çoğu çocuk başlangıçta şaşkınlık, çökkünlük, terk edilme korkusu, öfke, suçluluk gibi duygular deneyimler. Çocukların çoğu, evden bir ebeveynin gitmesi nedeniyle kayıp duygusu yaşarken; boşanma öncesi çatışmalı ortamı olan ya da psikolojik/fiziksel şiddete maruz kalan çocuklar ise rahatlama hissedebilir. Ancak hemen tüm çocuklar, kendilerine ne olacağı ile ilgili kafa karışıklığı yaşamaktadır (47). Amato, çocukların boşanmanın hemen sonrasında en çok şok ve mutsuzluk duygularını hissettiklerini, ebeveynlerine karşı da öfke ve şaşkınlık duygularının ortaya çıktığını belirtmiştir (5). Ayrıca anne-babasının boşanmasını utanç verici olarak düşünen çocuklar arkadaşlarından bu durumu saklamak isteyebilirler (48). Bazı çocuklar ise boşanmadan kendilerini sorumlu tutar, kendilerini suçlu ve değersiz hisseder ve öz saygıları olumsuz etkilenebilir.

Ebeveynleri boşanan çocuk ev değişikliği, okul değişikliği, sosyoekonomik değişiklikler gibi durumlarla başa çıkmak zorunda kalabilir (49). Bunlarla mücadele eden ve kaygıya kapılan bir çocuk ihtiyaç hissettiğinde diğer ebeveynini yanında bulamayabilir. Literatür incelendiğinde genelde babanın çocuğun hayatındaki yeri ve öneminin anneye kıyasla zamanla azaldığı saptanmıştır (50). Çocuk bir yandan da anne-babasının bir gün birleşeceği hayalini kurabilir. Bu nedenle ebeveynlerin tutarsız davranışları, temeli olmayan umutlandırıcı konuşmalar, belirli günler dışında sık sık bir araya gelmeleri çocuğun kafasını karıştırabilir. Anne babalar bu konuda net olmalı ve bir araya gelme ihtimallerinin olmadığı konusunda çocuğa kararlı ve net bir şekilde bilgi vermelidir.

Çocukların herhangi bir olayda olduğu gibi boşanmayı da algılama ve yorumlamaları ile boşanmadan etkilenme şekilleri, içinde bulundukları yaş dönemine göre farklılık gösterecektir.

0-1 Yaş Dönemi

Boşanma olayı gerçekleştiğinde çocuk, bebeklik dönemini anımsayamayacak kadar küçükse, boşanmanın etkileri okul çağına kadar daha hafif seyreder (35). Bebeklik döneminde temas ve temel güven duygusu çok önemli olduğundan, bir ebeveyn evden ayrıldığında çocuk o ebeveyne temas edemeyecek, sesini duyamayacak ve o ebeveynle çok daha az vakit geçirebilecektir. Bu fiziksel ayrılığı yaşayan bebek en temel ihtiyacı olan güven duygusundan mahrum kalabilir. Bebeğin her iki ebeveyni ile de sıklıkla temas halinde bulunması, düzenli aralıklarla görüşmesi, ebeveynlerin çocuklarına tutumları hakkında ortak kararlar vermeleri ve bunu uyumlu olarak uygulamaları bebeğin ihtiyaçları açısından yararlı olacaktır (51).

Okul Öncesi Dönem (1-6 yaş)

Bu dönemde duygusal, fiziksel ve kognitif gelişim çok hızlıdır ve bu sebeple çocuklar stresörlere karşı daha duyarlıdır. Ayrıca doğum sonrası 5 yaşa kadar olan süreç, bağlanmanın oluşması için kritiktir. Bu erken dönemlerdeki ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesi, çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimi ve duygusal regülasyonu öğrenmesi açısından çok önemlidir (52,53).

3 yaşın altındaki çocuklar bakım verenin stresinden etkilenir ve bu etkilenme kendisini; huzursuzluk, irritabilite, uyku/iştah değişiklikleri, oyunlara ilgisizlik, öğrenilen becerilerin kaybı gibi şekillerde gösterebilir ve hatta gelişim geriliğine yatkınlık oluşturabilir. Ebeveynler arası çatışmalı bir ortam varsa bebeğin güvenli bağlanması zedelenabilir ve self regülasyon yine etkilenebilir (52).

Aile içi çatışma güvensiz veya dezorganize bağlanmaya neden olabilir. Ayrıca ebeveynler arası sürekli çatışma olması, maddi zorluklar, ebeveynlerin boşanma süreci yüzünden depresyon ya da kaygı bozukluğu yaşaması gibi sebepler ebeveynleri daha hassas ve tahammülsüz hale getirebilir. Bunun sonucunda çocuğa karşı daha sabırsız, sert ve duygusuz davranabilir veya çocukla vakit geçirme konusunda motivasyon kaybı yaşayabilirler (53).

4-5 yaş döneminde çocuklarda ben-merkezcil düşünce hâkim olduğundan ayrılıktan kendilerini sorumlu tutabilirler. Ayrıca tek ebeveyni evden giden çocuk terkedilme duygusu yaşayabilir ve diğer ebeveyne karşı ayrılık anksiyetesi geliştirebilir. Bu ayrılık anksiyetesini takiben, aşırı terkedilme korkusu ve varsa eksternalizasyon problemleriyle beraber ebeveynlerine yapışma ve ayrılamama eğilimi geliştirebilirler (54). Gelişimin erken dönemlerine regresyon görülebilir (55).

Okul Dönemi (6-12 Yaş)

Bu yaş grubunda çocuklar okul çağına geldiklerinde, okul öncesi döneme göre, boşanmanın ve olayların daha çok farkında olurlar. Anne-babaya karşı duygu ve tutumları ambivalan olabilir. Ayrılığı anlamlandırdıkça çocuk çökkünleşebilir, içine kapanabilir, öfkelenebilir.

Okul çağı çocukları için en kritik konulardan biri, çocuğun akademik performansının, çocuğun duygudurumundan etkilenme riskidir. Boşanma evresinde çocuk derslerine odaklanmakla ilgili sorun yaşayabilir ve bu sebeple akademik performansı düşebilir. Okulda arkadaşlarıyla kavga edebilir, okul kurallarına uymakta zorlanmaya başlayabilir veya tepki olarak kurallara uymayabilir (56,57).

Boşanmanın akademik başarı üzerine olan etkileri ile ilgili yapılan çalışmalarda, ailesi evli olan çocuklar ile karşılaştırıldığında; anne-babası boşanmış olan çocuklarda okul performansı, derse katılma, okula devam etme gibi birçok alanda daha düşük skorlar elde edilmiştir (58). Ayrıca bazı yayınlarda, boşanmanın akademik başarıya olan etkisinin çocuğun cinsiyetine göre farklılık gösterip göstermediğine bakılmış ve bazı çalışmalarda kız çocuklarının daha kötü etkilendiği (59), bazılarında ise cinsiyet açısından farklılık bulunmadığı saptanmıştır (60). Boşanma esnasında ilkökul düzeyinde olan çocukların, lisedekilere göre akademik anlamda daha olumsuz etkilendiğini gösteren yayınların yanında (58, 61); ergenlik dönemindeki gençlerin daha kötü etkilendiğini savunan çalışmalar da mevcuttur (62). Norveç'te yapılan ve 2023 yılında yayınlanan bir çalışmada ebeveynleri ayrı olan ergenlerin orta öğretimi tamamlamama açısından daha yüksek risk altında olduğu bildirilmiştir. Ebeveyn eğitimi ve harcanabilir gelir, gruplar arasında okul terkinde açıklanan farklılıkların çoğunu açıklamış ancak yine de okul terkindeki farkın büyük bir kısmı açıklanamamıştır. Ebeveyn ayrılığı ile okul terki arasındaki bağlantının karmaşık olduğu ve muhtemelen birçok faktörden etkilendiği ve ileri çalışmalara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (63).

Ergenlik Dönemi (12-18 Yaş)

Ergenlik döneminde genç, boşanma olayını her yönden daha iyi anlamlandırmaya ve detaylı yorumlamaya başlar. Gelecek kaygısının yoğun olduğu bu dönemde boşanma ile yüzleşmek bu kaygıların artmasına sebep olabilir. Ailenin dağılması sonrası görev dağılımı ile ilgilenmek ve sorumluluk almak isteyebilir. Kendini ebeveynleri arasında haklı/haksız ayrımı yapmak zorunda hissedebilir (64). Ebeveynlerinin boşanması sebebiyle kendi uzun dönem ilişkilerini sürdürme becerilerini sorgulayabilirler (55).

Bedensel değişim ve ruhsal gelişim açısından hızlı değişimlerin ve

dürtüsellüğün yoğun olduğu bir evre olan ergenlik dönemi, gencin boşanmaya tepki olarak daha çok dürtüselleşmesine yol açabilir. Boşanma sürecinin getirdiği stresle baş edemeyerek uygunsuz cinsel davranışlar, sigara/alkol/madde kullanımı gibi riskli davranışlara yönelebilir. Öfke kontrol problemleri başlayabilir ve kavgaya karışma gibi durumlar gözlenebilir (65).

Ergenlik dönemi kimlik kazanımının olduğu ve kişinin toplumsal, siyasal, dini ve cinsel kimliğini kazandığı dönem olduğundan; anne-baba, hâlâ aile yapısı, ahlaki ve kültürel değerler, akademik tercihler, arkadaş ilişkileri gibi birçok alanda gencin hayatında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle ergenlik döneminde her iki ebeveyn de çocuğun gereksinim duyduğu anda ulaşılabilir olmalı, ihtiyaçlarına cevap verme konusunda motive olmalı ve birbirleriyle iletişim halinde kalarak tutarlı olmalıdır (47).

Wallerstein tarafından yapılan uzunlamasına bir çalışmada her yaşta çocuk/gencin boşanmadan etkileneceği ancak yaş dönemine göre gösterdikleri reaksiyonların farklılaşabileceği belirtilmiştir (66). Yine bu çalışmada boşanma sonrası erken dönemde okul öncesi çocukların en fazla uyumsuzluk gösterdiği, ancak 10 yıllık takipte en iyi uyum gösteren grubun da yine okul öncesi dönemdeki çocuklar olduğu raporlanmıştır.

2.1.5. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkilerine Teorik Yaklaşımlar

Boşanma çocuğun hayatını doğrudan etkileyen önemli bir durum olduğundan, etkileme mekanizması da araştırma konusu olmuştur. Amato ve Keith'in yaptığı meta-analizde üç teorik yaklaşıma odaklanılmıştır (6). Ayrıca Amato bu etkileri açıklamak için kriz ve kronik stres teorisi, boşanma-stres-uyum teorisi, seçim teorisi, iyi boşanma teorisi ve ebeveyn kabul-red teorisini de geliştirmiştir.

2.1.5.1. Ebeveyn Yokluğu Açısından Etkiler

Bu teoride iki ebeveynli aile olmanın çocuğun gelişimi için tek ebeveynli aile olmaktan daha iyi olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü evden uzaklaşmak zorunda kalan ebeveyn ile çocuğun ilişkisi değişmek zorunda kalmakta, çocuğun o ebeveynle geçirdiği vakit azalmakta ve ilişki kalitesi genelde düşmektedir. Bu hipoteze göre ebeveynlerden birinin vefat ettiği ailelerin çocuklarının da benzer sorunlar yaşaması beklenir. Amato'nun yukarıda bahsedilen metaanalizinde, bu konuda yapılmış 23 çalışma incelenmiş ve ebeveyn kaybı yaşayan çocuklarda akademik başarı, davranışsal ve psikolojik uyum ve özgüven, ebeveyn kaybı yaşamayan çocuklara göre anlamlı oranda daha düşük bulunmuştur (6).

Bu perspektifte boşanma sonrasında ebeveyni tekrar evlenen çocukların tek başına ebeveynlik yapan ailelerin çocuklarına göre daha az problem yaşadıkları da öne sürülmüştür. Ancak anne/babası başkalarıyla tekrar evlenen ve üvey anne/baba ile büyüyen çocukların sosyal ilişkiler, akademik performans, davranışsal ve psikolojik uyum skorlarının hem evli aile çocuklarından hem de tek ebeveyn ile yaşamakta olan çocuklardan daha kötü olduğu raporlanmıştır. Bu sonuçlar, boşanma sonrası tekrar evlenmenin, bir ebeveynin olmamasından kaynaklanan sorunları çözmekte işe yaramadığını desteklemektedir.

2.1.5.2. Ekonomik Dezavantaj Açısından Etkiler

Boşanma sonrası ailenin gelirinin azaldığı varsayıldığında, maddi sıkıntıların ortaya çıkması da çocuğun boşanma sürecinden etkileneceğini düşündürmektedir. Özellikle ülkemizde de dünyada da velayet daha çok anneye verildiğinden ancak genelde babaların maddi geliri daha yüksek olduğundan ekonomik sıkıntılara bağlı olumsuz etkiler babaya verilen çocuklarda daha az görülmüştür.

2.1.5.3. Çatışmalı Aile Ortamı Açısından Etkiler

Boşanma öncesi ve boşanma esnasındaki çatışmalı ortam açısından etkiler düşünüldüğünde, çatışmanın çocuğu olumsuz etkileyeceği gerçeği yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Bu hipotez doğrultusunda çok çatışmalı ve az çatışmalı evli aileler ile boşanmış aile çocuklarının karşılaştırıldığı 8 yayın incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, ebeveynleri arasında yüksek çatışma olan ailelerin çocukları hem boşanmış ailelerin hem de evli ama az çatışmalı ailelerin çocuklarından daha kötü sonuçlar vermiştir. Diğer bir prospektif çalışma ise anne-babaları boşanma öncesi çatışma yaşayan çocukların anne-babası evli olan ailelere göre daha fazla davranım problemleri gösterdiğini raporlamıştır (67). Hetherington ve ark. tarafından 1982'de yapılan boylamsal bir çalışmada; boşanmanın üzerinden 2 yıl geçtikten sonra davranış problemlerinin de azaldığı gösterilmiştir (68).

2022'de yayınlanan bir çalışmaya göre Hollanda'da her yıl yaklaşık 86.000 çocuk boşanma davasına dâhil olduğu ve çoğu ebeveynin bu boşanmaların sonuçlarını iyi idare edebilse de, boşanmaların %4 ila %25'inde şiddetli çatışmaların devam ettiği raporlanmıştır (69). Bu tür boşanmalara yüksek çatışmalı boşanma denmektedir ve güvensiz ve düşmanca bir duygusal ortamla birlikte, eski eşler arasındaki yaygın olumsuz tutumlarla tanımlanır ve eşler birbirlerini suçlama ve düşmanlık gösterme eğilimindedir.

Boşanma gerçekleşirken ebeveynler arasında velâyet konusunda çatışma yaşanması da çocuğun iyilik hâli üzerine olumsuz etkiler yapmaktadır. Çocuk

ebeveynleri arasında tercih yapmak zorunda kalırsa ya da ebeveyn ve ailesi tarafından diğer ebeveynle ilgili kötü konuşulursa çocuk diğer ebeveyne öfkelenecek ve boşanmaya uyum sağlamakta zorlanacaktır (70). Boşanma sonrası ebeveynler arası ilişki ne kadar yapıcı ve düzgün olursa çocuğun iyilik halinin de o denli olumlu olduğu görülmüştür.

2.1.5.4. Kronik Stres Modeli

Bu modele göre boşanma, ebeveynlerde hem maddi zorluklar hem de yalnız ebeveynlik gibi duygusal zorluklar nedeniyle kalıcı etkiler bırakmaktadır. Bu gibi sıkıntılar düzelmeden bireyin boşanma öncesi iyilik haline dönemeyeceği savunulur. Bu bağlamda yapılan bir boylamsal çalışmada ailesi boşanmış çocuklar ile ebeveynleri evli olan çocuklar arasındaki psikolojik iyilik farkının boşanmanın üzerinden zaman geçtikçe azalmak yerine arttığı saptanmıştır (71). Amato'nun 2000 yılındaki gözden geçirmesinde de ebeveynlerin boşanmış olmasının yetişkinlik hayatında artmış evlilik problemleri ve çocuğun kendi evliliğinin de boşanma ile sonlanması, düşük sosyoekonomik düzey gibi birçok soruna yol açabileceği belirtilmiştir (58).

2.1.5.5. Kriz Modeli

Bu model, boşanmanın işlevselliği bozan ancak kişilerin genellikle belli bir süre sonra uyum sağlayabildiği bir deneyim olduğunu savunur. Boşanma sonrasında ebeveynlerin nihayetinde boşanma öncesi iyilik haline ulaşabilecekleri öne sürülmüştür (72,73).

2.1.5.6. Boşanma-Stres-Uyum Teorisi

Amato 2000 yılında yaptığı gözden geçirmede, boşanma ile ilgili tüm teorileri incelemiş ve 'boşanma-stres-uyum' teorisini geliştirmiştir. Buna göre evliliğin bitmesi bağımsız ve sadece boşanma aşamasında başlayan bir olay değil, öncesinde eşler beraber yaşarken başlayan ve hukuki boşanmadan da sonra sona eren bir süreçtir. Boşanma sürecinin 'duygusal boşanma' da denilen eşler arası yabancılaşma ile başladığını savunur. Bu sebeple ayrılmayı planlayan yetişkinler için boşanmanın negatif etkilerinin yasal boşanmadan seneler önce başlamış olabileceğini belirtir. Bu süreç boyunca anne-baba arasındaki anlaşmazlık ve çatışma, çocuklardaki uyum problemlerini ve davranış sorunlarını başlatan öncü faktörlerdir (74). Bu uzun periyotta tüm aile için; fiziksel/sözel şiddet, ekonomik zorluklar, ebeveynler arası iletişimsizlik ve çatışma, ebeveynlerde psikiyatrik hastalık öyküsü gibi risk faktörleri olduğu kadar; aktif baş etme becerileri, destekleyici sosyal çevre ve psikoterapötik tedavilere kolay ulaşma imkanı gibi koruyucu faktörler de vardır.

2.1.5.7. Seleksiyon Perspektifi

Boşanmanın kişiler üzerine olan etkilerini irdeleyen bir başka yaklaşım ise seçim (seleksiyon) yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda, bireylerde boşanma öncesi patolojiler varsa, bu patolojilerin onları hem boşanmaya hem de boşanma sonrası iyilik haline tekrar kavuşamama ya da kötüleşmeye yatkın hale getirmiş olduğu savunulur. Örneğin boşanan bireyde psikiyatrik hastalık bulunması, kişilik patolojisi olması gibi durumların boşanma riskini arttırdığı gözlenmiştir (75-78). Yapılan konkordans çalışmaları, monozigot ikizlerde dizigot ikizlere göre daha yüksek boşanma oranı olması, genetiğin etkilediği kişilik özellikleri ve davranış kalıplarının boşanmaya yatkınlığı yükseltebileceğini düşündürmüştür (79).

2.1.5.8. İyi Boşanma Teorisi

'İyi boşanma' kavramı Ahrons tarafından tanımlanmıştır. Boşanma sonrası çatışmaların sürmesi yerine, ebeveynlerin evliykenki gibi çocukların ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmeleri, çocuk için uyumlu bir iletişim halinde olmaları iyi boşanma olarak tanımlanabilir. Birçok çalışma, bu yüzden, çocukların boşanma sonrası sürece uyumunda en önemli faktörün boşanma sonrası anne-baba ilişkisinin niteliği olduğuna odaklanmıştır. Ebeveynlerin düzenli aralıklarla görüşmesi, her iki ebeveyn için de çocukla ilgili kuralların ortak olması, velayeti alan ebeveynin almayan ebeveyni desteklemesi iyi boşanmanın özelliklerindendir. Ahrons ve Tanner 2003 yılında yaptıkları uzunlamasına bir çalışmada ebeveynleri iyi boşanan ergen çocukların babalarıyla ilişkisinin daha iyi olduğu ve daha az çatışma yaşadıklarını ve ergenlik dönemi sorunlarının daha az olduğu saptanmıştır (80).

2.1.5.9. Ebeveyn Kabul-Red Teorisi

Rohner tarafından yayınlanan Ebeveyn Kabul-Red Kuramı, ebeveyn kabulü ve reddinin çocukların davranışsal, duygusal ve bilişsel gelişimlerdeki olası sonuçlarını incelemiştir. Rohner ve arkadaşları bu kuramı sınamak üzere çeşitli ölçekler geliştirmişlerdir ve bu kuram üzerine farklı ülkelerde birçok araştırmacı tarafından çalışmalar yapılmıştır (81). Khaleque ve Rohner tarafından 2002 yılında yapılan bir meta-analiz çalışmasında bu kuram üzerine yapılan 200'den fazla çalışma incelenmiştir. Sonuç olarak bu kuram; ebeveyn kabulü, ebeveynlerin çocuklarına gösterdikleri sıcaklık, ilgi, destek ya da şefkatin ön plana çıkarılması olarak tanımlanmaktadır. Reddetme ise, bu duygu ve davranışların olmadığı veya belirgin bir şekilde az olduğu, ayrıca çocuğu örseleyen fiziksel veya psikolojik davranışların gösterilmesi olarak tanımlanmıştır (82).

2.1.6. Boşanma Sürecinde Çocuklarda Sık Görülen Ruh Sağlığı Problemleri

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre ruh sağlığı “kişinin yeteneklerini kullanabilmesi, stresörler karşısında güçlü kalabilmesi, verimli bir şekilde çalışabilmesi ve içinde yaşadığı topluma katkı sağlayabilmesi” olarak ifade edilmiştir. Ayrıca ruh sağlığı, kişinin psikiyatrik hastalığa sahip olup olmaması ile ilgili değil, işlevselliğinin iyi durumda olmasıdır (83). Ruhsal bozukluk ise kişinin kendini kötü hissetmesi ve işlevselliğini kaybetmesine yol açan duygusal, düşünsel ve davranışsal değişikliklerin olması olarak açıklanmıştır (84).

Literatüre bakıldığında boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocuklarının karşılaştırıldığı çalışmaların az sayıda olduğu, güncel çalışmaların daha çok ailesi boşanmış çocuklarda görülen ruhsal değişkenlere odaklandığı dikkat çekmektedir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri incelendiğinde çocuklarda boşanma süreci sonrası hırçınlık, saldırganlık, depresyon, suça yönelme ve antisosyal davranışlar görülebildiği raporlanmıştır (64). Ebeveynlerinin ayrılığı ile baş edemeyen çocukların bulundukları her ortamda saldırgan davranışlar, zarar verme, bağırma, küfretme, fiziksel şiddet uygulama, kavgaya karışma gibi tepkilerle öfkelerini ifade ettiği gözlenmiştir (85).

Son yıllarda yapılan araştırmalar da anne-babası boşanmış çocukların ruhsal uyumsuzluk düzeylerinin yüksek olduğunu desteklemektedir. Bu ruhsal uyumsuzlukların depresyon, okul başarısızlığı, öfke, kaygı, güvensizlik duyma, saldırganlık, kuralları çiğneme eğilimi gibi durumlar olduğu belirtilmiştir (7,8,10,11). Birçok başka çalışmada da parçalanmış ailelerden gelen çocukların davranışsal, ruhsal ve akademik problemlerle karşı karşıya kalma riskleri, kaygı ve depresyon düzeyleri parçalanmamış ailelerden gelen çocuklara göre daha yüksek saptanmıştır (6,64,86,87).

Bazen ebeveynler yaşadıkları çatışmanın suçlusunu çocuk olarak göstermekte bazen de çocuk böyle bir durum yokken kendini suçlamakta ve suçluluk duygusu ile baş edemeyince depresyona sürüklenebilmektedir (85). Çocuklarda bu süreçte gözlenebilecek depresyon belirtileri; okul başarısında düşüş, öğrenilerin yetilerin kaybı, oyuncaklara veya aktivitelere ilgisizlik, benlik saygısında azalma, hırçınlık, arkadaş ilişkilerinin azalması gibi belirtiler olabilmektedir (88). Depresif çocuk ve ergenlerde davranış bozuklukları gelişebilir (89). Davranım bozukluğu haricinde boşanma sürecinde görülebilecek başka bir ruhsal bozukluk ise karşıt olma karşı gelme bozukluğudur. (90). Depresyon tanısı alan çocuklarda işlevsellikte ciddi bozulmalar olabileceği gibi intihar girişimi, alkol/madde kullanımı, riskli cinsel davranışlar gibi diğer olumsuz durumlar da görülebileceğinden, boşanmış aile çocuklarında depresyon açısından uyanık olunması ve etkilerinin erişkinliğe

sarkmaması için tedavi edilmesi çok önemlidir (91).

Boşanmalar sonrası güvenli limanlarını kaybeden ve aile yaşamı kökten değişen çocuklarda kaygı bozukluğu gelişmesi de çok olasıdır. Anne veya babasının uzun süre evden ayrı kalması gibi yaşantıların çocuklarda anksiyeteye zemin hazırladığı daha önce ortaya konmuştur (92). Okul çağında olan çocuklarda bu anksiyete sonrası anneden ayrılamama ve okula devam etmede zorluk da yaşanabilir. Çocuğun yaşı ilerledikçe, kaygıların azaldığı görülmüştür (93).

Boşanma sonrası sosyal ilişkileri sekteye uğrayan ve içe kapanma riski yüksek olan çocukta aynı zamanda bazen 'değersizlik, çaresizlik, yetersizlik' düşünceleri de ön plana çıkabileceğinden, çocuğun öz saygısı düşebilir ve çekingenlik belirtileri başlayabilir. Tüm bunların etkisiyle çocuk sosyal ortamlarda geri planda kalmayı tercih edebilir ve sosyal fobi belirtileri başlayabilir (93). Sosyal fobi belirtilerinin sonucu olarak çocuk grup aktivitelerine katılmakta zorlanabilir, kendini değersiz ve işe yaramaz olarak görebilir, kendine saygısını yitirebilir ve bu durum bir kısır döngü haline gelebilir (94).

2023 yılında yayınlanan ve evliliğin bitmesi ile çocuklarda uyku problemlerinin ilişkisini araştıran bir sistematik gözden geçirmede de, dağılmış aile yapısı sebebiyle uyku ile ilişkili birçok parametrede bozulma bildirilmiş ve ileri çalışmalara ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır (95). Yine 2023 yılında yayınlanan güncel bir araştırmada Avrupalı ve Afrikalı katılımcılar arasında, ebeveyn boşanması ve ebeveynler arası çatışma, alkole erken başlama ve yaşam boyu daha yüksek oranda alkol kullanım bozukluğu tanısı alma riski ile ilişkili bulunmuştur (96). Hollanda'da yapılmış, boşanma ve aile içi çatışma ile çocuklarda post travmatik stres bozukluğu (PTSB) ilişkisini inceleyen bir çalışmada, çatışmalı boşanmanın PTSB için risk faktörü olduğu saptanmıştır (97).

2.2. Akran Zorbalığı

2.2.1. Tanım ve Tarihçe

Zorbalık, bir kişiyi rahatsız etmek maksadıyla, tekrarlayan fiziksel ve/veya psikolojik saldırganlıkla karakterize davranıştır (98). Akran zorbalığı ise Olweus tarafından “bir ya da daha fazla öğrencinin başka bir öğrenciye devamlı olarak olumsuz eylemlerde bulunması ve bu eylemlerin istemli bir biçimde zarar verme ve rahatsız etme amacı taşıması” olarak tanımlanmıştır (12,13). Bu tanıma ek olarak bir eylemin akran zorbalığı olarak kabul edilebilmesi için üç kriter sağlanması gerektiği vurgulanmıştır: eylemin saldırganca ya da zarar verme amacıyla gerçekleştirilmesi,

sürekli olması ve zaman içinde tekrarlanması ve taraflar arasında güç dengesizliğinin bulunması (99). İki kişi arasında sürekliliği olmayan tartışma veya kavgalar zorbalık olarak değerlendirilmemektedir. Ayrıca akran zorbalığının, herhangi bir provokasyon olmadan uygulanıyor olması nedeniyle bir çeşit istismar olarak kabul edilebileceği ifade edilmiştir. Olweus akran zorbalığını ilk olarak ‘mobbing’ sözcüğü ile ifade etmiş sonrasında ‘bullying’ ifadesini kullanmış ve bu sözcük Türkçe’ye zorbalık olarak çevrilmiştir (13).

Zorbalık konusundaki ilk çalışma 1897 yılında Burk tarafından yapılmış ve okul öncesi dönemden üniversiteye kadar akademik hayatın her döneminde görülebildiği vurgulanmıştır (100). Bu alandaki kapsamlı çalışmalar ise 1970’li yıllarda, ilk olarak İskandinav ülkelerinde, yapılmaya başlanmış ve çalışma sayısı sonrasında giderek artmıştır. Literatüre bakıldığında alandaki çalışmalara 1980’li yıllarda 11, 1990’lı yıllarda 17 ve 2000 yılından sonra 725 çalışma daha eklenmiştir (101).

2.2.2. Zorbalık Türleri

Olweus zorbalığı doğrudan ve dolaylı zorbalık olmak üzere ikiye ayırmıştır (13). Doğrudan zorbalık, kurbanı direkt olarak yapılan saldırı iken, dolaylı zorbalık ise bir bireyin bir topluluk tarafından yok sayılması/ sosyal izolasyona uğratılması gibi ilişkisel tarzda olandır. Bu iki türe sonradan isim takma, iftira atma gibi doğrudan sözel zorbalık türü eklenmiştir (102).

Gladden ve arkadaşları ise zorbalığı yöntemine ve türüne göre kategorilendirmiştir. Yöntemleri, kurban ile sözel veya yazılı iletişim kurma şeklinde direkt etkileşim yolu ile yapılanlar ve kurban hakkında dedikodu yaymak gibi dolaylı şekilde yapılanlar olarak ikiye ayırmıştır (103). Türleri ise dört şekilde tanımlamıştır:

1. Sözel zorbalık: Tehdit/alay edici, rahatsızlık verme amaçlı yazılı notlar, yorumlar veya el hareketleri gibi sözlü veya yazılı iletişim ile uygulanan zorbalık.
2. Fiziksel zorbalık: Kurbanı itme, ona vurma, tekme atma, çelme takma gibi direkt olarak fiziksel yol ile yapılan zorbalık.
3. İlişkisel zorbalık: Kurbanın itibârına ve kişiler arası ilişkilerine yönelik yapılan zorbalık.
4. Mala zarar verme: Kurbanın malını alıp geri vermeme, yerini değiştirme, gizlice alma veya malına zarar verme şeklinde yapılan zorbalıktır (103).

Pişkin ise zorbalık türlerini beş kategoride ele almıştır: sözel zorbalık, fiziksel

zorbalık, bireyin mal ve eşyalarına zarar verme, dışlama-yalnızlaştırma ve söylenti çıkarıp yayma (104).

Siber zorbalık ise son yıllarda yeni tanımlanan bir zorbalık türüdür. Teknolojik cihazlarla ve internet aracılığıyla metin mesajı, elektronik posta, telefon görüşmesi, fotoğraf/ video çekip yayma şeklinde uygulanabilen (105) siber zorbalık, akran zorbalığını okul sınırları dışına çıkarıp her yerde ve her anda yapılabilmesine sebep olmuştur (106).

2.2.3. Epidemiyoloji

Akran zorbalığının prevalansı ülkeden ülkeye değişkenlik gösterebilmektedir. Bu alanda 130000'den fazla öğrenci ile yapılan bir çalışmada ilk ve ortaokul öğrencilerinin %15'inin akran zorbalığına katıldığı bulunmuş ve bunların %9'u kurban, %6-7'si zorba, %1.5'i zorba-kurban rollerinde olduğu belirlenmiştir (107). Çok merkezli olarak yürütülmüş bir başka çalışmada ise, 53246 ergenin %26'sının akran zorbalığında çeşitli rollerde yer aldığı belirlenmiştir (108). Bu çalışmada, ülkeler arasında sıklık açısından farklılıklar bulunmuş ve bu farklılıkların kültürel özelliklerden kaynaklanabileceği öne sürülmüştür. Farklı ülkelere örnekler dâhil edilen diğer bir çalışmada en düşük oran İsveç'te (kızlarda %5, erkeklerde %6), en yüksek oran ise Litvanya'da (kızlarda %38, erkeklerde %40) saptanmış ve yaşla birlikte zorbalığın azaldığı bulunmuştur (109). Akran zorbalığının genel prevalansını belirlemek için yapılmış bir meta analiz çalışmasında, 80 yayın incelenmiş ve ergenlerde sıklık %35 olarak raporlanmıştır (110).

Ülkemizde yapılan yayınlar incelendiğinde, akran zorbalığının Türkiye'de de nadir olmadığı belirlenmiştir. Pişkin tarafından yapılan ve 1154 ilköğretim öğrencisinin dahil edildiği bir çalışmada katılımcıların %35'inin kurban, %30.2'sinin zorba, %6.2'sinin ise zorba-kurban rollerinde olduğu raporlanmıştır (111). En sık rastlanan zorbalık türü sözel zorbalık iken, bunu fiziksel zorbalık izlemiştir (111). Başka bir çalışmada zorba sıklığı %4.6, kurban sıklığı %23, zorba-kurban sıklığı ise %21.3 bulunmuştur (112). Bilgili ve arkadaşları tarafından 2016'da 1711 lise öğrencisi ile yapılmış bir çalışmada zorba sıklığı %8.8, kurban sıklığı %17.6, zorba/kurban sıklığı %3.6 olarak raporlanmıştır (113). Güneydoğu Anadolu'da yapılan ve 2023 yılında yayınlanan bir araştırmada da örnekleme dâhil edilen 880 öğrencinin %34.2'sinin zorbalığa uğradığını, %13.9'unun zorbalık yaptığını bildirdiği raporlanmıştır (114).

Literatür incelendiğinde akran zorbalığının görülme sıklığının yaş ilerledikçe azaldığı görülür. Çalışmalar akran zorbalığının ortaokul döneminde pik yaptığını,

lisenin sonlarına doğru azaldığını saptamıştır (115). Cinsiyetlere göre incelendiğinde, erkeklerde zorba sıklığı 14 yaşında %19 iken, 16 yaşında %10; kurban sıklığı ise 13 yaşında %13 iken, 16 yaşında %5 olarak belirlenmiştir. Kız cinsiyette ise 14 yaşında zorba sıklığı %10, 16 yaşında %5 iken, kurban sıklığı 13 yaşında %10, 16 yaşında %5 oranında bulunmuştur (116).

Siber zorbalık sıklığı ile ilgili yapılan çalışmalarda da sıklık %5-60 gibi geniş bir aralıkta saptanmıştır. İskandinav öğrenciler arasında yapılan bir çalışmada siber zorbalık sıklığı %5.3 olarak raporlanmış, Yunan öğrenciler ile yapılan diğer bir çalışmada ise katılımcıların %62.2'sinin en az bir kez siber zorbalığa maruz kaldıkları tespit edilmiştir (105,117). İngiltere örneklemleri bir diğer çalışmada öğrencilerin %42'sinin son bir yılda siber zorbalık içinde bulundukları, bunların %13.6'sının kurban, %8.2'sinin zorba, %20.4'ünün zorba-kurban olduğu belirlenmiştir (118). Ülkemizde bu konuda yürütülmüş bir araştırmada öğrencilerin %36'sının siber zorbalık davranışında bulunduğu, %24'ünün zorba-kurban rolünde olduğu, %6'sının ise kurban rolünde olduğu bildirilmiştir (119).

2.2.4. Akran Zorbalığında Üstlenilen Roller

Olweus zorbalığı uygulayan, zorbalığa maruz kalan veya izleyenlerin yer aldığı bir zorbalık halkası (bullying circle) tanımlamış ve kişilerin bu halkada 8 farklı rolde yer aldığını göstermiştir (107):

- Zorba: Akran zorbalığını başlatan, liderliğini üstlenen öğrenciler
- Kurban: Zorbalığa maruz kalan kişiler
- Bağlantısız seyirciler: Herhangi bir tarafta bulunmayan, olayı izleyen ve olayla ilgilenmeyen kişiler
- Olası koruyucular: Zorbalıktan hoşlanmayan ve kurbanı yardım etmesi gerektiğini düşünen ancak herhangi bir şey yapmayanlar
- Koruyucular: Zorbalıktan hoşlanmayan ve kurbanı açıkça yardım edenler
- Destekleyiciler-yardımcılar: Zorbalıkta aktif rol alan ancak zorbalığın lideri ya da başlatanları olmayan kişiler
- Destekleyenler-pasif zorbalar: Zorbalığa dikkat çekecek şekilde açıkça destek olan ancak aktif katılmayanlar
- Pasif destekleyiciler-muhtemel zorbalar: Zorbalığı destekleyen ancak açıkça destek vermeyenler.

Kurban

Kurban rolünde olanların genellikle fiziksel olarak zayıf ve güçsüz oldukları, ruhsal anlamda ise endişeye ve mutsuzluğa yatkın olan ve daha içe kapanık öğrenciler oldukları gözlenmiştir (120,121). Saldırgan tavırlara karşı genellikle boyun eğgerler, daha küçük yaşlarda ağlayarak tepki vermektedirler (99). Kurban rolünde olan çocuk ya da gençlerin kendileri hakkındaki düşünceleri genelde olumsuzdur ve kendilerini seilmeye layık olmayan, aptal ya da başarısız kimseler olarak nitelendirirler (122). İletişim kurmakta zorlandıkları için ve kendilerini değersiz gördükleri için çoğu zaman arkadaş edinmekte veya arkadaşlık sürdürmekte zorlanırlar (16). Kurban rolünde olan çocuk/gençler genelde anksiyete ve depresyon belirtileri göstermeye ve düşük özgüvenli olmaya daha yatkındır (123). Yakın zamanlı bir çalışmada akran zorbalığı ve siber zorbalığa uğramanın erken ergenlikte depresyon semptomlarının gelişmesi açısından bir risk faktörü olduğu bildirilmiştir (124). Bu ruhsal durum ve düşük özgüven, zorbalığa karşı yardım istemelerini zorlaştırır (125). Ayrıca kurbanların bu yapıları bazen de zorbalık eyleminin onlara karşı başlaması ve devam etmesinde de önemli bir risk etmenidir (99,125,126). Okulda akran zorbalığına uğrayan kurban rolündeki çocuk/gençler okul reddi yaşayabilir ve genelde okul çağının başlarında akademik başarıları iyi olsa da genellikle ortaokulda düşme eğilimi gösterdiği gözlenmiştir (13,125). Dake ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada da kurbanların; depresyon, anksiyete ve yeme bozukluklarına yatkın oldukları, diğer çocuklara göre daha az popüler oldukları ve kendilerini yalnız hissettikleri, somatik belirtilerinin ve suicidal düşüncelerinin sık olduğu, okula daha sık devamsızlık yaptıkları, muhtemelen zorlu aile ortamlarında yetiştikleri, çocukluk çağında istismara maruz kalmış olabilecekleri ve ebeveynlerinin daha az destekleyici oldukları raporlanmıştır (127). 2022 yılında yayınlanan ve 11.015 çocuğun katıldığı bir çalışmada da zorbalığa uğrayan çocuklarda aktif/pasif suicidal eğilim, kendine zarar verme davranışı ve davranım problemleri daha yüksek bulunmuş ve zorbalığa uğrayanlarda akademik başarı uğramayanlara göre daha düşük saptanmıştır (128).

Kurbanların büyük bir kısmı “pasif kurban” ya da “sadece kurban” (pure victim) olarak adlandırılırken küçük bir kısmı da “provakatif kurban” olarak tanımlanmıştır (99). Bu provakatif kurbanlar da genelde pasif kurbanlar gibi anksiyeteye yatkın kişilik özellikleri taşırlar ve sosyal aktivite ve ilişkilerle ilgilenseler de davranışları diğer çocuklar tarafından tuhaf karşılanır. Bu nedenle kişiler arası ilişkilerde genellikle başarısızlardır. Zorba özellikleri taşıyanları kışkırtabilirler. Akran zorbalığına uğrasalar da zorbalarla uğraşmaya devam eder ve onların dikkatini çekerek zorbalığın devam etmesine neden olabilirler

(99,129,130,131). Tüm bu tanımlanan genel kurban portresinin aksine iletişim yetenekleri iyi olan başarılı, sosyal öğrenciler de zaman zaman akran zorbalığına maruz kalabilmektedir (132).

Zorba

Zorbalar ise saldırganlığı başlatan ve liderlik eden bireylerdir (107). Literatür incelendiğinde zorba rolünde olan bu bireylerin benlik saygılarının yüksek olduğu, çekingenlik seviyelerinin daha düşük olduğu, kolay arkadaş edindikleri ve arkadaşlarını daha iyi yönlendirdikleri, daha fazla sigara ve alkol kullandıkları, empati yeteneklerinin düşük olduğu ve akademik başarılarının iyi olmadığı saptanmıştır (13,16,107,133,134,135). Dake ve ark. tarafından yapılan bir çalışmada da zorbaların; akademik başarılarının düşük olduğu, madde kullanımına, yeme bozukluklarına, depresyona daha yatkın oldukları, suç işleme risklerinin daha yüksek olduğu, genelde hayatlarında bir yetişkin rol modellerinin olmadığı ve muhtemelen kaotik aile ortamlarında büyüdüğü, çocukluk çağında istismara maruz kalmış olabilecekleri belirtilmiştir (127).

Zorbalar saldırganlık eylemlerine karşı genelde olumlu tutumdadır, saldırgan olmayı sever ve bunu karşı tarafa hükmetmek için kullanırlar (46,99,121,136). Zorba rolünü benimseyen bireyler kurban üstünde güç sahibi olmaktan beslenir ve kurban rolünde olan bireylerin zorbalık karşısında boyun eğmelerinden ve zorbalık sonucu meydana gelen sosyal etkiden (kurbanın saygınlığının azalması, rezil olması; zorbanın popülerliğinin artması ve saygınlığının artması vb.) hoşlanırlar (125,129). Zorbalığa liderlik edenlerin yanında genelde birkaç kişilik bir akran grubu vardır ve bu grup zorba olanı destekleyen ve seven bir tutum sergiler. Bu grupta, zorbalık eylemine katılan ama genellikle zorbalığı başlatmayan 'pasif zorbalar' bulunabilir. Pasif zorbaların kendileri de zorba olmalarına rağmen özgüvensiz ve endişeli özellikler gösterebileceği bildirilmiştir (99). Tüm bunların aksine bazı yayınlarda sosyal uyumu ve başarısı iyi olan çocukların da bu özelliklerini kullanarak akran zorbalığı yapabilecekleri öne sürülmüştür (116,132).

Zorba-Kurban

Bir diğer rol olarak zorba-kurbanlar hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalan bireylerdir. Literatürde bu terim yerine provakatif kurban teriminin de kullanılabildiği görülmektedir. Zorba-kurbanlar sadece zorba olanlara göre daha öfkeli ve dürtüsel bulunmuşlardır (137,138). Bu öfke ve dürtüsellüğün proaktif saldırganlıktan ziyade reaktif saldırganlığa işaret edebileceği düşünülmektedir. Proaktif saldırganlık genelde sadece zorba olanların özelliğidir ancak reaktif saldırganlık zorba-kurbanlarda yüksek saptanmıştır ve iki grubun ayrımında göz

önünde bulundurulabileceği belirtilmiştir (139,140). Zorba-kurban rolünün nasıl gelişmiş olabileceği irdelendiğinde iki mekanizma önem kazanmıştır: İlki, zorba-kurbanın davranışlarının zorbalı kışkırtarak kavgaya sebep olabileceği ve bunun sonucunda zorba-kurbanın kendini korumak için kavgaya karışabileceği yönündedir. Diğer mekanizmada ise zorba-kurban rolünde olan çocuğun aslında önce sadece kurban olduğu ancak sürekli zorbalığa maruz kalınca bir süre sonra öfke patlaması yaşayıp zorbalık uygulamış olabileceği üzerinde durulur (141).

Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda zorba-kurbanlarda da yalnızlık hissi yüksek bulunmuş ve arkadaş ilişkilerinin zayıf olduğu belirlenmiştir. Ek olarak bu grupta normal popülasyona göre artmış depresyon ve intihar düşünceleri, zorba ve kurbanlara göre daha düşük toplumsal kabul ve yine zorbalara göre daha düşük benlik saygısı saptanmıştır (16,133,142). O'Moore ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada akran zorbalığına katılan bireylerin kendileriyle ilgili düşünceleri incelenmiş ve zorba-kurbanların zorbalara göre kendilerini daha az zeki, çekici ve popüler buldukları ve daha fazla baş belası olarak gördükleri saptanmıştır (143). Başka bir yayında da zorba-kurbanlarda kendine zarar verme ve suça karışma davranışlarının daha fazla olduğu belirlenmiştir (116).

2.2.5. Akran Zorbalığı İle İlişkili Faktörler

2.2.5.1. Cinsiyet

Akran zorbalığı ile cinsiyet ilişkisini araştıran birçok çalışmada erkeklerin kızlardan daha çok akran zorbalığı yaptığı daha önce bildirilmiştir (13,16,112,121,144). Akran zorbalığı kurbanı olma açısından incelendiğinde ise bazı çalışmalarda cinsiyetler arası bir fark bulunamamış; bazılarında erkeklerin bazılarında ise kızların daha çok zorbalık mağduru olduğu bildirilmiştir (13,16,145,146,147,148). Olweus'un (1993) Norveç nüfusunda ortaokul düzeyindeki çocuklarla yaptığı çalışmanın bulgularına göre, kurban konumundaki kızların %60'ının zorbası sadece erkekler, %20'sinin ise hem kız hem erkeklerdir. Kurban rolündeki erkeklerin ise %80'ine erkeklerin zorbalık yaptığı saptanmıştır. Aynı çalışmanın verilerine göre erkekler daha çok doğrudan akran zorbalığına maruz kalmakta, kızlar ise dolaylı akran zorbalığını daha sık deneyimlemektedir (13).

Zorbalık yapma oranının erkeklerde daha fazla olması iki şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Toplum normlarına göre kızlar büyütülürken daha çok bakım veren rolünde olmaya yönelik yetiştirilmekte, erkekler ise üstün ve koruyucu olma rolüne yönelik yetiştirilmektedir. Kız cinsiyette şefkat, empati, kişilik ve ruh hallerini anlamak gibi özellikler daha çok öne çıkarılırken, erkeklerde bunların yerini adalet,

koruma, güç gibi kavramlar daha çok alır ve erkeklerde empati ön planda değildir. Empatinin düşük olması ve koruyucu olma rolü de erkek için daha baskın ve saldırgan olma tutumunu beraberinde getirmektedir (149). Bu sebeple erkeklerde akran zorbalığı yapma davranışı, kız cinsiyete göre fazla olabilir. Empatinin gelişmiş olması ve akran zorbalığı arasında zıt yönlü bir ilişki vardır (150-152).

2.2.5.2. Yaş

Akran zorbalığı ile ilgili literatür incelendiğinde yaşla ilişkisine dair bulgular yayından yayına değişiklik göstermiştir. Olweus (1993) bu konudaki bir çalışmada akran zorbalığına uğrama ve fiziksel zorbalığa maruz kalmanın sıklığının yaş büyüdükçe azaldığını belirtmiştir (13). Bu bulguları destekleyen başka çalışmalar da vardır ve bu durum, çocukların yaşla beraber sosyal becerilerinin iyileşmesine ve kurban için potansiyel zorba olabilecek yaşça daha büyük ya da daha güçlü olan çocukların sayısının azalmasına bağlanmıştır (153). 2001 yılında yapılan iki ayrı çalışmada akran zorbalığına uğrama ve zorbalık yapmanın en sık olduğu yaş aralığı, bir çalışmada 9-15 olarak bildirilirken diğerinde 11-13 olarak saptanmıştır. Carney ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada zorbalığın yaşla birlikte de azaldığı belirtilmiştir (136).

Nansel ve arkadaşları tarafından 2001 yılında Amerika’da yapılan kesitsel bir araştırmada da ortaokul düzeyindeki öğrencilerde akran zorbalığına uğrama sıklığının çocukların bulundukları sınıf büyüdükçe azaldığı saptanmıştır (16). Bahsedilen bulgularla uyumlu şekilde İsveç’te 2009’da yapılan bir çalışmada zorbalığın en çok 10-12 yaş arasında yapıldığı, kurbanların ise zorbalığa en sık 7-9 yaş arasında uğradıkları ve yaşla birlikte her rolde akran zorbalığının sıklığının azaldığı raporlanmıştır (146). Başka bir açıdan bakıldığında da bazı yayınlarda yaşla beraber zorbalık azalmakla birlikte türünün de değişebildiği bildirilmiştir. Türkiye’de yapılan bir çalışmada küçük sınıftaki öğrencilerde fiziksel zorbalık, büyük sınıftaki öğrencilerde ise sözel/psikolojik zorbalık daha sık bulunmuştur (12).

2.2.5.3. Aile ve Arkadaşlık İlişkileri

Literatürde akran zorbalığı araştırılırken alınan bilgiler doğrultusunda aile içi faktörler de incelenmiş ve bunun önemli bir faktör olduğu gözlenmiştir. Çocukların toplum içindeki davranış ve tutumlarını ailelerini izleyerek öğrenmesi sebebiyle yanlış ebeveyn tutumları ve aile içinde yaşanan çatışmaların çocukta saldırgan davranış kalıpları gelişimine yol açabileceği ve böylece akran zorbalığına yatkınlık oluşturabileceği öne sürülmüştür (17,18). Evde çatışmalı ortama maruz kalan, fiziksel/psikolojik şiddete uğrayan, ebeveynleri otoriter ve aşırı kontrolcü olan çocukların agresif davranışlar sergilemesi daha olasıdır (19). Tam tersi, anne-babası

ilgili ve şefkatli olan çocuklar kendilerini güvenli hissederek, sağlıklı sosyal iletişim kurabilir ve bu çocukların herhangi bir rolde akran zorbalığına katılma olasılıkları düşüktür (154,155). Bunun yanında çocuğa aşırı tolerans gösterilmesi, sınır koyulmaması veya anne-baba arasında kurallar arasında tutarsızlık olması da çocuğun saldırgan davranışlara yatkınlığını artırabilir çünkü aşırı tolerans gösterilen çocuk ailesi üzerinde otorite kurar ve ailenin telkin ve yönlendirmelerine ilgi göstermez ve kurallarına uymaz (156).

Yukarıda bahsedilen tutumların yanında, aşırı korumacı tutumlara maruz kalan çocuklarda da kurban rolünde olarak akran zorbalığına uğrama olasılıkları artar. Çünkü çocuk kendisi karar almakta ve kendini savunmakta zorlanır ve zorbalığın yönlendirmeleri ve saldırılarına daha açık hale gelir (157).

Aile ilişkilerinin yanında arkadaşlık ilişkileri de akran zorbalığında önemli bir rol oynar. Yapılan araştırmalara göre okulda veya sosyal ortamlarda yaşlıları tarafından sevilme ve yakın arkadaşlara sahip olmak akran zorbalığından korumaktadır (158). Akran zorbalığına maruz kalan kurbanların çoğunlukla sınıflarında yakın arkadaşları yoktur ve yalnızdırlar (99,126).

Arkadaş sahibi olmanın yanı sıra arkadaşlık ilişkisinin niteliği de önem arz etmektedir. Çocuğun birçok arkadaşı olmasa da ilişkisinin iyi olduğu tek bir yakın arkadaşının olması dâhi akran zorbalığına uğrama riskini azaltabilmektedir. “Yüksek kaliteli arkadaşlık” kurban rolüne bürünmekten koruduğu gibi, zorbalık uygulamayı da azaltır (159).

2.2.5.4. Sosyoekonomik Durum

Bir çocuk için aile içi ortam ve ebeveyn tutumlarının yanı sıra ailenin sosyoekonomik durumu da o çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimi için son derece önemli bir faktördür çünkü sosyoekonomik durum; anne-babanın eğitim düzeyi, çocuğa davranış şekilleri, çocuğa zaman ayırma ve nitelikli iletişim kurma, çocuğa daha iyi eğitim veya hobi edinme imkanları sağlama gibi birçok faktör ile doğrudan ilişkilidir. Akran zorbalığı ile sosyoekonomik durum ilişkisi incelendiğinde 2001-2002 yılları arasında 35 farklı ülkede 11,13 ve 15 yaşlarındaki 162.305 öğrenci dahil edilerek yapılan geniş örneklemli bir çalışmada düşük sosyoekonomik durumu olan çocukların diğerlerine göre daha sık akran zorbalığına uğradıkları belirlenmiştir (109). Aynı çalışmada sosyoekonomik adaletsizliğin daha derin olduğu ülkelerde akran zorbalığı daha yüksek bulunmuş ve sosyoekonomik durum kötüleştikçe akran zorbalığı sıklığı artmış olarak raporlanmıştır.

Ülkemizde ise, bu konuda yapılmış çalışma az sayıdadır. Ankara’da 2004’te

ortaokul öğrencilerinde yapılan bir çalışmada orta sosyoekonomik düzey olarak tanımlanan grupta yer alan çocukların daha çok fiziksel zorbalığa uğradığı belirlenmiştir (160). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yine ortaokul düzeyinde 2137 öğrenci dahil edilerek uygulanan bir araştırmada, yüksek gelirli olarak tanımlanan grupta zorba rolünde, diğer gelir gruplarında ise daha çok kurban rolünde akran zorbalığına dahil olduğu bildirilmiştir (161). UNICEF'in Jamaica Raporu'nda öğretmenler, düşük sosyo-ekonomik yaşamdan gelen ve gettoda yaşayan çocukların zorba öğrenciler olduğunu, kurban öğrencilerin ise yüksek sosyo-ekonomik düzeyi olan çocuklar olduğunu bildirmiştir (162).

2.2.5.5. Diğer Faktörler

Yukarıda bahsedilen başlıca faktörler dışında ek bazı faktörler de akran zorbalığı ile ilişkili bulunmuştur. Örneğin, özel eğitime ihtiyacı olan ve kaynaştırma eğitimi alan çocukların normal gelişen akranlarına göre daha çok zorbalığa maruz kaldığı gözlenmiştir. Konuyla ilgili olarak 2007'de yürütülen ve 12 ila 21 yaş arası zihinsel engelli 186 öğrencinin dâhil edildiği bir çalışmada öğrencilerin %83'ünün zorbalığa maruz kaldığı saptanmıştır (163). Kanada'da 5-21 yaş aralığındaki otizm spektrum bozukluğu tanımlı katılımcılar ile yapılan bir çalışmada da akran zorbalığı sıklığı diğer öğrencilere göre 2 kat daha fazla belirlenmiştir (164). Ülkemizde yapılan bir çalışmada ise 7. sınıfa giden toplam 374 öğrenci içinde, kaynaştırma sınıflarında olanların daha sık akran zorbalığına uğradığı ancak zorbalık uygulama açısından fark bulunmadığı bildirilmiştir (165).

Akran zorbalığında hangi rolde olunursa olunsun fiziksel özellikler de etkili bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Kurban rolünde olan çocukların genelde fiziksel anlamda daha güçsüz ve küçük oldukları belirtilmektedir. Bu sebeple de zorbalara karşı kendilerini korumakta yetersiz kaldıkları belirtilmiştir (166). Olweus'a göre fiziksel özellikler için en önemli olanı vücut ölçüleridir (145). Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde uygulanan ve 2023'te yayınlanan bir çalışmada da fazla kilolu/obez olma, hem kurbanlar hem de zorbalar için akran zorbalığı açısından bir risk faktörü olarak saptanmıştır (114). Ayrıca erkek olmanın ve alkol tüketiminin de zorbalıkla istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada depresyon, kaygı ve stres puanları, akran zorbalığında herhangi bir rolde bulunmayan öğrencilere göre hem mağdur hem de zorba gruplarda önemli ölçüde daha yüksek bulunmuştur.

2.3. Boşanmış Ailelerin Çocuklarında Akran Zorbalığı

Aile, çocuğun karşılaştığı ilk çevredir ve çocuk toplum içindeki rollerini ve sosyal ortamlardaki davranış kalıplarını ilk olarak büyüdüğü ailedeki yetişkinleri rol model olarak öğrenir. Bu sebeple ebeveynlerin kişilik özellikleri, hem birbirleriyle hem de çocukla olan iletişim ve ilişki kurma biçimleri, çocuğun kişilik gelişimi için kritiktir. Bu bağlamda ele alındığında parçalanmış aile yapısının, boşanma sonucu çocuğun ebeveynlerden herhangi biriyle ayrı yaşaması ve daha az görüşmesinin veya herhangi bir ebeveyniyle ilişkisinin niteliğinin bozulmasının, o çocuğun akran zorbalığında herhangi bir rolde yer almasına etkisi olması kaçınılmazdır.

Literatür incelendiğinde, akran zorbalığını doğrudan ailelerin yapısı açısından inceleyen yayınlara çok az rastlanmaktadır. 363 erkek ergenle yapılan ve akran zorbalığı ve kendine zarar verme davranışıyla ilişkili faktörlerin incelendiği bir çalışmada tek ebeveynli ailelerde yaşama durumunun, o ailedeki çocukların akran zorbalığında yer alma risklerini yükselttiği bulunmuştur (167). Çin'de 445 ergen arasında yürütülen ebeveyn desteği ve zorbalıkta görgü tanığı davranışlarının incelendiği bir çalışmada da sosyal uyumun, ergenlerin ebeveyn desteği ile kurbanı aktif savunma davranışları arasındaki pozitif ilişkiye kısmen; pasif seyirci kalma davranışları arasındaki negatif ilişkiye tam olarak aracılık ettiği gösterilmiş ve zorbalığa şahit olan çocukların tutumları ile ilgili araştırmalarda ebeveyn desteği ve kültürel değerleri incelemenin önemi vurgulanmıştır (168).

Ev ortamında kötü muamele gören, ebeveynleri fazla otoriter ve aşırı kontrolcü olan ve aile ortamı kaotik olan çocukların saldırgan davranışlarda bulunması daha olası bulunmuştur (169). Aile içi şiddet yaşamış çocuklar, sosyal öğrenme vasıtasıyla şiddeti bir problem çözme yöntemi olarak kullanmayı öğrenir ve nihayetinde akran zorbalığı da dâhil herhangi bir saldırganlık eylemine katılma ihtimalleri daha yüksek olur (170). Dake ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada da zorbaların anne-babalarının muhtemelen çocuklarına daha az destek veren, disiplin kurmak için cezalandırıcı yöntemler kullanan, çocukları ile daha az vakit geçiren otoriter ebeveynler oldukları gösterilmiştir (127).

Otoriter ve aşırı kontrolcü ebeveynlerin aksine aşırı toleranslı olan ve çocuğun isteklerine sınırsız karşılık veren ebeveyni olan çocuklar da saldırgan davranışlara yatkın olabilir çünkü çocuk evde gördüğü bu ilişki ve sorun çözme paternini okulda da uygulamak ister; ailesi üzerinde kurduğu otoriteyi arkadaşları ve öğretmenleri üstünde de kurmak ister. Bu nedenle olumlu ve tutarlı sınırlamalar çocuğun davranışlarını kontrol etmeyi öğrenmesi açısından çok önemlidir ve bunun anne-baba ve diğer aile büyükleri tarafından iş birliği içinde uygulanması gerekir (156). Bu durum boşanan ailelerde sıklıkla bozulmakta ve ebeveynler çocuğa ortak

kural uygulamakta zorlanmaktadır. Anne-baba veya onların aileleriyle geçirdiği sürelerde, çocuğa tamamen farklı kurallar uygulanabilmektedir. Genelde velayeti alamayan ebeveyn, çocukla görüştüğü kısıtlı zamanlarda çocuğun daha mutlu olması veya kendisiyle vakit geçirmeyi daha çok sevmesini sağlamak için çocuğun her istediğini yapma eğiliminde olabilir. Bu açıdan da boşanma, akran zorbalığı gelişimi riskini artırabilir.

Benzer şekilde bazen boşanma sonrası çocuğu için endişelenen her iki ebeveyn veya çoğu zaman velayeti alamayan ebeveyn boşanma sebebiyle suçluluk hissedebilmekte ve çocuğa karşı aşırı korumacı olabilmektedir. Aşırı korumacı ve kontrolcü ebeveynleri olan çocukların ise akran zorbalığına uğrama ve kurban olma olasılıkları fazla bulunmuş; yine babasıyla ilişkisi kötü olan ve annesi aşırı korumacı olan ama aynı zamanda saldırganlık sergileyen çocukların zorba-kurban olma ihtimallerinin daha yüksek olduğu raporlanmıştır (157).

Tüm bu bilgiler ışığında, boşanma ve parçalanmış ailede yaşamının akran zorbalığına katkıda bulunabilir ancak yazında akran zorbalığını boşanma perspektifinden inceleyen az sayıda çalışma vardır. Bizim çalışmamızda da ebeveynleri boşanmış çocuk ve ergenlerde akran zorbalığı görülme sıklığı, akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojilerin ebeveynleri boşanmamış kontrollerle kıyaslanması ve ilgili literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN TİPİ

Bu çalışma kesitsel (analitik) bir araştırma olarak tasarlanmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN ETİK KURUL ONAYI

Bu çalışmaya başlamadan önce Sağlık Bilimleri Üniversitesi Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan, 16.12.2022 tarihli ve 59 karar numarasıyla onay alınmıştır (Ek-1).

3.3. ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİNİN BELİRLENMESİ

Araştırmada örneklem büyüklüğü G*Power programı (güç analizi) aracılığıyla hesaplanmıştır. Analiz programının etki büyüklüğü 0.5, güç %85, alfa hata değeri 0.05 kabul edilerek örneklem büyüklüğü her grup 59 olmak üzere minimum 118 olarak belirlenmiştir.

Çalışmaya, 02.01.2023-28.02.2023 tarihleri arasında Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniği'ne ayaktan başvuran, ebeveynleri boşanmış, dahil edilme kriterlerini karşılayan 70 hasta dahil edilmiştir. Kontrol grubuna ise hastalarla sosyodemografik olarak uyumlu olacak şekilde, ebeveynleri evli 70 hasta alınmıştır.

Araştırma grubuna dahil etme ve hariç tutma kriterleri aşağıda verilmiştir:

Ebeveyni boşanmış grup için dahil etme kriterleri:

6-18 yaş aralığında olmak

Bilgilendirilmiş onam formunun kendisi ve/veya yakınınca onaylanmış olması

Ebeveyni evli grup için dahil etme kriterleri:

6-18 yaş aralığında olmak

Bilgilendirilmiş onam formunun kendisi ve/veya yakınınca onaylanmış olması

Her iki grup için hariç tutma kriterleri:

Görüşme ile anlaşılır düzeyde zihinsel yetersizliğinin olması

DSM-5 tanı kriterlerine göre otizm spektrum bozukluğu tanısı almış olmak

Belirgin bir genel tıbbi duruma bağlı hastalık, bilişsel ve motor fonksiyonları bozabilecek nörolojik ve tıbbi hastalık ya da geçirilmiş kafa travması varlığı

6 yaştan küçük veya 18 yaştan büyük olunması

3.4. YÖNTEM

Araştırma ve kontrol grubuna dahil edilme kriterlerini karşılayan çocuklar ve ebeveynleri, öncelikle çalışma hakkında sözel ve yazılı olarak bilgilendirilerek, bilgilendirilmiş gönüllü olur formları imzalatılmıştır (Ek-2 ve 3). Katılımcı isimlerine araştırmanın hiçbir bölümünde yer verilmeyeceği, elde edilen verilerin sadece bilimsel amaçlar için kullanılacağı konusunda çocuklar ve ebeveynleri aydınlatılmıştır.

Tanısal değerlendirme için çalışmaya katılan çocuk ve ergenlerle “Okul Çağı Çocukları için Duygulanım Bozuklukları ve Şizofreni Görüşme Çizelgesi- Şimdi ve Yaşam Boyu Şekli- Türkçe Versiyonu (ÇDŞG-ŞY-T)” adlı yarı yapılandırılmış görüşme yapılmış, sonrasında bu çalışma için hazırlanan çocuklar için sosyodemografik veri formu klinisyen tarafından doldurulmuştur.

Katılımcı ebeveynler tarafından ebeveynler için hazırlanan sosyodemografik veri formu ve Conners Anne-Baba Değerlendirme Ölçeği (CADÖ) ile Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV’e dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği (T-DSM-IV) doldurulmuştur. Katılımcı çocuk ve ergenler tarafından ise Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 ve 2 (State-Trait Anxiety Inventory-STAI 1 ve 2), Çocuklar için Depresyon Ölçeği (Child Depression Inventory –CDI), Olweus Öğrenciler için Akran Zorbalığı Anketi doldurulmuştur. Çalışmaya katılan çocuk ve ergenlerin öğretmenleri tarafından ise Conners Öğretmen Değerlendirme Ölçeği (CÖDÖ) ve Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV’e dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği doldurulmuştur.

3.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

3.5.1.Sosyodemografik ve Klinik Veri Toplama Formu

Bu form araştırmacılar tarafından bu çalışma için hazırlanmıştır. Çalışmaya katılan çocuklar için hazırlanan formda çocuğun yaşı, cinsiyeti, sınıfı, kardeş sayısı, kaçınıcı çocuk olduğu, üvey kardeşinin olup olmadığı, doğum öyküsü (doğum şekli-haftası, peri/postnatal sorun yaşanıp yaşanmadığı), gelişim basamaklarını tamamlama zamanı, tıbbi özgeçmişi, aile yapısı, anne-babasının tartışmalarına şahit olup olmadığı; oluyorsa ne sıklıkta şahit olduğu ile ilgili sorular mevcuttur. Ebeveynleri boşanmış olan çocuklar için ayrıca anne babasının ne zaman boşandıkları, bu konuda kendisine önceden bilgi verilip verilmediği, evden ayrılan ebeveyni ile görüşme durumu, anne-babasının boşanma durumunu olumlu mu olumsuz mu algıladığı ile ilgili sorular da mevcuttur. Anne/babanın doldurması istenen formda ise ebeveynlerin eğitim durumu, gelir düzeyi, medeni durumu, ebeveynlerin psikiyatrik özgeçmişleri, ebeveynler arasında tartışma ve/veya fiziksel şiddet varlığı, çocuğun fiziksel/psikolojik şiddet maruziyeti; ebeveynler boşanmış ise boşanma sebebi, eski eşle görüşme durumu ile ilgili sorular bulunmaktadır.

3.5.2.Okul Çağı Çocukları İçin Duygulanım Bozuklukları ve Şizofreni Görüşme Çizelgesi-Şimdi ve Yaşam Boyu Şekli Türkçe Uyarlaması (ÇDŞG-ŞY-T)

Kauffman ve ark tarafından 6-18 yaşlar arasındaki çocuk ve ergenlerde psikopatolojiyi taramak amacıyla geliştirilmiş, yarı-yapılandırılmış bir ölçektir (171). Bu ölçekte psikopatoloji hem anne-babadan, hem de çocuktan alınan bilgiler birleştirilerek araştırılmaktadır. Duygudurum, psikotik, anksiyete, yıkıcı davranım, dışa atım, yeme, tik, alkol ve madde kullanımı bozuklukları ölçekte yer alan psikopatolojilerdir. Üç bölümden oluşan formun ilk bölümünden çocuğun demografik özellikleri, genel sağlık durumu, daha önceki psikiyatri başvuruları ve tedavileri, aile ve akran ilişkileri, okul bilgileri gibi genel bilgiler elde edilir. İkinci bölümde tanı amaçlı tarama görüşmesi yapılır. Tarayıcı sorular ve değerlendirme ölçütleri aracılığıyla çocuk ve ergenlerde görülen duygudurum bozuklukları, psikotik bozukluklar, anksiyete bozuklukları, dışa atım bozuklukları, yıkıcı davranım bozuklukları, alkol ve madde kötüye kullanımı, yeme bozuklukları ve tik bozuklukları gibi psikopatolojilerin temel belirtileri sorgulanır. Her bir belirti 0-3 puan arasında değerlendirilir. Klinisyen, çocuk ya da ergenden ve ebeveyninden aldığı bilgilerle kendi görüşünü birleştirerek belirtilerin varlığına ve şiddetine karar verir. Temel belirtilerin herhangi birinden 3 puan alan kişiye o belirtinin ait olduğu psikopatolojiye ilişkin ek sorular sorulur. Üçüncü bölüm ise o anki işlev bozukluğunu belirlemek için düzenlenmiştir. ÇDŞG-ŞY-T'in Türkiye'de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Gökler ve ark. (2004) tarafından yapılmıştır (172).

3.5.3.Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 ve 2 (STAI 1 ve 2)

Durumluk-Süreklilik Kaygı Ölçeği (State-Trait Anxiety Inventory), çalışmada anksiyete düzeyinin değerlendirilmesi için kullanılmıştır. Spielberg tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye çevrilmiş formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Öner ve ark. tarafından yapılmıştır (173). Durumluk kaygı ölçeği belirli bir durumdaki anksiyete düzeyini gösterirken, süreklilik kaygı ölçeği bireyin içinde bulunduğu durumdan bağımsız olarak yaşadığı anksiyete düzeyini değerlendirir. Bu ölçeğin total puan değerlendirmesi yoktur ve çalışmalarda genellikle kullanılmamaktadır ancak bizim çalışmamızda hesaplanmıştır. Ölçek, her biri 20 sorudan oluşan iki ayrı kendini değerlendirme testinden oluşur, dörtlü Likert tipi bir skala ile değerlendirilir. Her iki ölçekte de tersine ifadeler içeren maddeler bulunmaktadır. Doğrudan ve tersine dönmüş ifadelerin ayrı ayrı toplam ağırlıkları bulunduktan sonra doğrudan ifadeler için elde edilen toplam ağırlık puanından, ters ifadelerin toplam ağırlık puanı çıkarılır. Bu sayıya, önceden saptanmış ve değişmeyen bir değer eklenir. Durumluk Kaygı Envanteri için bu değişmeyen değer 50, Sürekli Kaygı Envanteri için 35'tir. En son elde edilen değer bireyin kaygı

puanıdır. Her iki ölçekte alınan puanlar 20 ile 80 arasında dağılır. Yüksek puanlar yüksek anksiyete seviyesini, düşük puanlar ise düşük anksiyete seviyesini gösterir.

3.5.4. Çocuklar için Depresyon Ölçeği (CDI)

Çocuklar için Depresyon Ölçeği (Child Depression Inventory –CDI), 6-17 yaş çocuklarına uygulanabilen, bir kendini değerlendirme ölçeğidir. 1981 yılında Kovacs tarafından çocukluk çağı depresyonunu değerlendirmek için oluşturulmuştur (174). Ölçek çocuğa okunarak ya da çocuk tarafından okunarak doldurulur. 27 maddelik ölçekte her madde için üç değişik seçenek bulunmaktadır. Çocuktan son iki hafta için kendisine en uygun cümleyi seçmesi istenir. Her madde belirtinin şiddetine göre 0, 1 ya da 2 puan alır. Maksimum puan 54'tür. Alınan puan ne kadar yüksekse, depresyon o kadar ağır demektir. Kesim puanı 19 olarak önerilir. Ülkemizde geçerlik ve güvenirlik çalışması Öy B. tarafından yapılmış ve patoloji kesim noktası 19 puan olarak saptanmıştır (175).

3.5.5. Olweus Öğrenciler için Akran Zorbalığı Anketi

Bilimsel yazında konuyu ele alan ilk araştırmacı Dan Olweus tarafından 1983 yılında geliştirilen anket, 1996 yılında yenilenmiştir (176). Öz bildirim niteliğinde 39 sorudan oluşur, 8-16 yaş grubundaki öğrencilere uygulanır. Anketle kurban, zorba ve zorba-kurban olmak üzere akran zorbalığı durumları değerlendirilmektedir. Ayrıca akran zorbalığı çeşitleri, kimler tarafından zorbalığın yapıldığı, zorbalığın gerçekleştiği yer, zorbalığa uğrayanların bildirip bildirmemeleri, kime bildirdikleri, okulda öğretmenler veya diğer yetişkinler ve öğrencilerin zorbalığa karşı tutumları, ailelerin konuya ilişkin okulla bağlantı kurup kurmadıkları, öğrencinin zorbalıkla karşılaşması halinde ne hissettiği ve düşündüğü ve zorbalığı önlemek için bir şey yapıp yapmadığı ile ilgili sorulara yer verilmektedir.

Ankette kurban, zorba ve zorba/kurban için kestirim noktası olarak sorgulanan eylemin en az “bir ayda 2 ya da 3 kez” gerçekleşmesi belirlenmiştir. 4-13. sorularda kestirim noktasının üstünde herhangi bir yanıtın işaretlenmiş olması halinde kurban; 24-33 sorulardan herhangi birinde kestirim noktasının üstünde yanıt işaretlenmiş olması halinde zorba; her iki bölümden de - 26 - işaretlenmiş olması halinde ise zorba/kurban olarak sınıflandırılırken, bu üç grupta yer almayanlar “zorbalığa karışmayanlar” olarak sınıflandırılmıştır (177). Ülkemizde Olweus öğrenciler için akran zorbalığı anketinin geçerlilik ve güvenirlik çalışmasında cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,81 olarak bulunmuştur (145).

3.5.6. Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV’e dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği (T-DSM-IV)

Bu ölçek, DSM-IV tanı ölçütlerine dayalı olarak yıkıcı davranış bozukluklarının taranması için Turgay tarafından geliştirilmiş, Ercan ve arkadaşları tarafından Türkiye’de geçerlilik ve güvenilirliği gösterilmiştir (178). Ölçek, DSM-IV ölçütlerinin anlamı korunarak soru şekline dönüştürülmesi biçiminde geliştirilmiştir. Dikkat eksikliğini sorgulayan dokuz, aşırı hareketliliği sorgulayan altı, dürtüselliği sorgulayan üç, karşıt olma-karşı gelme bozukluğunu sorgulayan sekiz ve davranım bozukluğunu sorgulayan on beş madde olmak üzere, toplam kırk bir maddeden oluşmaktadır. Bu ölçeğin total puan değerlendirmesi yoktur ve çalışmalarda genellikle kullanılmamaktadır ancak bizim çalışmamızda hesaplanmıştır. Çalışmada ebeveynin doldurduğu ölçek, T-DSM-IV (E), öğretmenin doldurduğu ölçek T-DSM-IV (Ö) olarak kısaltılmıştır.

3.5.7. Conners Öğretmen Değerlendirme Ölçeği (CÖDÖ)

Conners tarafından 1969’da, öğrencilerin sınıf içindeki tutum davranışlarının öğretmenleri tarafından değerlendirilmesi için geliştirilmiştir. Ölçeğin ilk formu 39 madde içerirken, 1973 yılında düzenlenen kısa formu ise 28 madde içermektedir. Ölçeğin kısa formunun ülkemizde Türkçe uyarlama çalışmaları 1995, 1997 ve 2007 yıllarında yapılmıştır (179).

CÖDÖ’deki 3 alt ölçekten Dikkat Eksikliği/Edilgenlik altında sekiz, Hiperaktivite altında sekiz, Davranım Sorunu altında yedi madde bulunmaktadır. Ölçekteki sorular öğretmenler tarafından 4’lü likert skalası üzerinde doldurulmakta; hiçbir zaman “0”, nadiren “1”, sıklıkla “2”, her zaman “3” olarak puanlanmaktadır. CÖDÖ’de yüksek puanlar, davranış bozuklukları semptomlarının yoğunluğunu göstermektedir.

3.5.8. Conners Anne-Baba Değerlendirme Ölçeği (CADÖ)

Conners tarafından 1969 yılında geliştirilen bu ölçek, 48 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte Davranım Sorunları, Ataklık/Hiperaktivite, Öğrenme Sorunları, Kaygı ve Psikosomatik alanlarındaki belirtileri değerlendiren beş alt ölçek bulunmaktadır (180). CÖDÖ’yle aynı şekilde, ölçekteki ifadeler dörtlü likert tipi bir ölçek üzerinden yanıt verilmektedir: hiçbir zaman “0”, nadiren “1”, sıklıkla “2”, her zaman “3” olarak puanlanmaktadır. Yüksek puan, bu alanlardaki belirtilerin şiddetli olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, Dereboy ve arkadaşları tarafından 2007’de yapılmıştır (181).

3.6. İSTATİSTİKSEL DEĞERLENDİRME

Veriler, Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı (IBM Corp. Released 2012. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 21.0. Armonk, NY:IBM Corp., Statistical Package for the Social Sciences; SPSS Inc.) 21.0 sürümü kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan tüm analizlerde $p < 0.05$ değeri istatistiksel anlamlılık sınırı olarak kabul edilmiştir.

Verilerin normal dağılıma uygunluğu basıklık ve çarpıklık değerleri ile kontrol edilmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerleri -2 ile +2 arasında olan verilerin normal dağılıma uyduğu kabul edilmiştir.

Verilerin istatistiksel analizlerinde; normal dağılıma uyan sürekli değişkenler, ortalama ve standart sapma verileri ile bildirilirken, normal dağılıma uymayan veriler, ortanca ve 1. ve 3. çeyrek değerleri (Quartile 1-3/ Q1-Q3) olarak sunulmuştur. Kategorik değişkenler ise olgu sayıları ve frekans değerleri ile sunulmuştur.

İşlemlerde, kategorik değişkenlerin karşılaştırılmasında ki-kare testi kullanılmıştır. Bağımsız iki grup arasında yapılan istatistiksel analizlerde, parametrik test varsayımları karşılandığında, bağımsız örneklemelerde t testi; parametrik test varsayımları karşılanmadığında ise Mann Whitney U testi kullanılmıştır. İki'den fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında ise parametrik test varsayımları karşılandığında tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA); karşılanmadığında ise Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. ANOVA sonucunda farklılık saptanan gruplarda, farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını anlamak için çoklu karşılaştırma (post-hoc) testleri yapılmıştır. Post-hoc analiz olarak varyansların homojen dağıldığı durumlarda Bonferroni; varyansların homojen dağılmadığı durumlarda ise Games Howell testi kullanılmıştır. Post hoc analizlerde tip-I hata oranını azaltmak için Bonferroni düzeltmesi uygulanarak 0.0083 düzeyi anlamlılık sınırı olarak kabul edilmiştir.

Parametrik test varsayımlarını karşılayan sürekli değişkenler arasındaki ilişki, Pearson korelasyon analizi uygulanarak ; parametrik test varsayımlarını karşılamayan sürekli değişkenler arası ilişki ise Spearman korelasyon analizi uygulanarak incelenmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Sosyodemografik Verilerden Elde Edilen Bilgiler

Araştırmamıza Sağlık Bilimleri Üniversitesi Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniği'ne, belirlenen tarih aralığında başvuran, 6-18 yaş aralığında, ebeveynleri boşanmış olan 70 hasta ile benzer yaş ve cinsiyetten ebeveynleri evli 70 hasta dâhil edilmiştir.

Tablo 1'de katılımcılara ait sosyodemografik verilere yer verilmiştir.

Her iki grupta da 29 kız (%41.4), 41 erkek (%58.6) katılımcı bulunmaktadır.

Ebeveynleri boşanmış katılımcıların yaş ortalaması $11,68 \pm 3,34$, ebeveynleri evli grubun yaş ortalaması ise $11,67 \pm 3,39$ 'dur.

Ebeveynleri boşanmış grupta eğitim görülen yıl ortalaması $5,94 \pm 3,47$, ebeveynleri evli grupta ise $6,36 \pm 3,56$ 'dır.

Ebeveynleri boşanmış katılımcıların ortalama kardeş sayısı $1,16 \pm 1,13$, ebeveynleri evli katılımcıların ise $1,34 \pm 0,87$ 'dir.

Gruplar arasında doğum şekli, zamanı, gelişim basamaklarını zamanında tamamlama ve eşlik eden tıbbi hastalık varlığı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Her iki grubun aile yapısı karşılaştırıldığında, ebeveynleri boşanmış olan çocukların 35'inin (%50) anne ile, 10'unun (%14.3) baba ile, 25'inin (%35.7) de geniş aile ile yaşamakta olduğu; ebeveynleri evli gruptaki çocukların ise 66'sının (%94.3) çekirdek aile ile, 4'ünün (%5.7) de geniş aile ile yaşadığı öğrenilmiştir. Ebeveynleri evli ve boşanmış gruplar arasında aile yapısı açısından karşılaştırıldığında, çekirdek aile ile yaşama oranı evli ailelerde boşanmış ailelere göre anlamlı olarak yüksek bulunmuştur ($p<0.001$).

Tablo 1: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Sosyodemografik Veriler		Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	p
Yaş* (ort ± ss)		11,68 ± 3,34	11,67 ± 3,39	0.987
Cinsiyet	Kız	29 (41.4)	29 (41.4)	1
	Erkek	41 (58.6)	41 (58.6)	
Kardeş sayısı* (ort ± ss)		1,16 ± 1,13	1,34 ± 0,87	0.276
Kaçınıcı sınıf* (ort ± ss)		5,94 ± 3,47	6,36 ± 3,56	0.487
Doğum şekli	NSVD	23 (32.9)	23 (32.9)	1
	C/S	47 (67.1)	47 (67.1)	
Doğum zamanı	Preterm	12 (17.1)	8 (11.4)	0.351
	Term	56 (80.0)	57 (81.4)	
	Postterm	2 (2.9)	5 (7.1)	
Gelişim basamakları	Zamanında	60 (85.7)	60 (85.7)	1
	Gecikmiş	10 (14.3)	10 (14.3)	
Eşlik eden tıbbi hastalık varlığı	Var	9 (12.9)	10 (14.3)	0.805
	Yok	61 (87.1)	60 (85.7)	
Aile Yapısı	Çekirdek Aile	0 (0.0)	66 (94.3)	<0.001
	Anne ile	35 (50.0)	0 (0.0)	
	Baba ile	10 (14.3)	0 (0.0)	
	Geniş Aile	25 (35.7)	4 (5.7)	

*: n yerine ortalama ± standart sapma, % yerine medyan verilmiştir.

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

Tablo 2’de çalışmaya katılan ebeveynlere ait sosyodemografik veriler gösterilmektedir.

Katılımcı ebeveyn yaş ortalaması eşlerinden boşanmış grupta 40.29 ± 6.40 , evli grupta ise 41.77 ± 7.48 ’dir.

Katılımcı ebeveynlerden eşlerinden boşanmış olanların 17’si (%24.3) ilkokul, 11’i (%15.7) ortaokul, 29’u (%41.4) lise, 13’ü (%18.6) üniversite mezunuyken, evli ebeveynlerin 16’sı (%22.9) ilkokul, 11’i (%15.7) ortaokul, 27’si (%38.6) lise ve 16’sı (%22.9) üniversite mezunudur. Gruplar arasında ebeveyn eğitim düzeyi açısından istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır.

Eşinden boşanmış gruptaki ebeveynlerden 50'si (%71.4) halen bir işte çalışmaktayken, 20'si (%28.6) çalışmamaktadır. Evli gruptaki katılımcı ebeveynlerin ise 28'i çalışmaktayken (%40.0), 42'si (%60.0) çalışmamaktadır. İki grup arasında katılımcı ebeveynin çalışma düzeyi açısından istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur (**p<0.001**).

Boşanmış gruptaki ebeveynlerin 17'si (%24.3) düşük, 28'i (%40.0) düşük-orta, 19'u (%27.1) orta-yüksek ve 6'sı (%8.6) yüksek gelir düzeyine sahip olduklarını bildirmektedirken evli gruptaki ebeveynlerin 7'si (%10.0) düşük, 24'ü (%34.3) düşük-orta, 20'si (%28.6) orta-yüksek ve 19'u (%27.1) yüksek gelir düzeyine sahip olduklarını bildirmişlerdir. Katılımcı ebeveynler gelir düzeyine göre kıyaslandığında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur (**p=0.01**).

Zararlı alışkanlıklar açısından iki grup karşılaştırılacak olduğunda boşanmış gruptaki ebeveynlerin 36'sının (%51.4), evli gruptaki ebeveynlerin ise 26'sının (%37.1) sigara; boşanmış gruptakilerin 7'sinin (%10.0) evli gruptaki ebeveynlerin ise 2'sinin (%2.9) alkol kullandığı görülmüştür. Her iki grup katılımcı ebeveynlerinden uyuşturucu madde kullanımı bildiren olmamıştır. İki grup arasında sigara kullanımı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır (**p=0.022**).

Tablo 2: Katılımcı Ebeveynlerinin Sosyodemografik Özellikleri

Sosyodemografik Veriler		Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	p
Ebeveyn Yaşı* (ort $\pm$ ss)		40.29 $\pm$ 6.40	41.77 $\pm$ 7.48	0.209
Ebeveyn Eğitim Durumu	İlkokul	17 (24.3)	16 (22.9)	0.938
	Ortaokul	11 (15.7)	11 (15.7)	
	Lise	29 (41.4)	27 (38.6)	
	Üniversite	13 (18.6)	16 (22.9)	
Ebeveyn Çalışma Durumu	Çalışıyor	50 (71.4)	28 (40.0)	<0.001
	Çalışmıyor	20 (28.6)	42 (60.0)	
Ebeveyn Gelir Durumu	Düşük	17 (24.3)	7 (10.0)	0.01
	Düşük-Orta	28 (40.0)	24 (34.3)	
	Orta-Yüksek	19 (27.1)	20 (28.6)	
	Yüksek	6 (8.6)	19 (27.1)	
Ebeveyn Sigara Kullanımı		36 (51.4) ^A	26 (37.1) ^B	0.022
Ebeveyn Alkol Kullanımı		7 (10.0)	2 (2.9)	
Ebeveyn Uyuşturucu Madde Kullanımı		0 (0.0)	0 (0.0)	

Üst simgeler iki grup arasındaki <0.05 düzeyindeki anlamı göstermektedir

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

*: n yerine ortalama $\pm$ standart sapma, % yerine medyan verilmiştir.

Tablo 3'te boşanmış aile çocuklarının boşanma olayıyla ilişkili verileri gösterilmiştir. Ebeveynleri boşanmış grupta olan katılımcıların boşanma sırasındaki yaş ortalaması 5.28 $\pm$ 4.08'dir. Katılımcılardan 17'si (%24.3) boşanma öncesinde durumla ilgili bilgilendirildiklerini, 53'ü ise (%75.7) bilgilendirilmediklerini belirtmişlerdir.

Boşanmış olan ebeveynlerin 35'i (%50.0) eski eşiyle halen görüşmekteyken, 35'i (%50) görüşmemektedir. Ebeveynleri boşanmış olan çocuklardan 18'i (%25.7) evden ayrılan ebeveyni ile hiç görüşmezken, 13'ü (%18.6) yılda birkaç kez, 16'sı (%22.9) ayda 1-2 kez, 2'si (%2.9) iki haftada bir, 18'i (%25.7) haftada 1-2 kez ve 3'ü (%4.3) de her gün görüşmektedir.

Ebeveynleri boşanmış olan çocuklara, boşanmanın hayatlarındaki etkileri göz önüne alındığında, olumlu etkilerinin mi olumsuz etkilerinin mi fazla olduğu sorulduğunda; çocukların 37'si (%52.9) olumlu etkilerinin, 33'ü de (%47.1) olumsuz etkilerinin fazla olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3: Boşanmış Aile Çocuklarının Boşanma Olayı İle İlgili Verileri

Değişkenler		Boşanmış Aile Çocukları n (%)
Boşanma Sırasındaki Yaş* (ort ± ss)		5.28 ± 4.08
Boşanma Öncesinde Bilgilendirilme Durumu	Bilgilendirildi	17 (24.3)
	Bilgilendirilmedi	53 (75.7)
Anne ve Babanın Görüşme Durumu	Görüşüyor	35 (50.0)
	Görüşmüyor	35 (50.0)
Evden Ayrılan Ebeveyn ile Görüşme Sıklığı	Hiç	18 (25.7)
	Yılda birkaç kez	13 (18.6)
	Ayda 1-2 kez	16 (22.9)
	İki haftada bir	2 (2.9)
	Haftada 1-2 kez	18 (25.7)
	Her gün	3 (4.3)
Boşanmanın çocuğun algıladığı etkisi	Olumlu Etkiledi	37 (52.9)
	Olumsuz Etkiledi	33 (47.1)

*: n yerine ortalama ± standart sapma, % yerine medyan verilmiştir.

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

Tablo 4'te çalışmaya katılan çocuk ve ergenlerin psikiyatrik tanıları, ebeveynlerinin medeni durumuna göre karşılaştırılmıştır. Ebeveynleri boşanmış grupta olan çocukların 43'ünde (%61.4) dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, 8'inde (%11.4) karşıt olma-karşı gelme/davranım bozukluğu, 7'sinde (%10.0) uyum bozukluğu, 7'sinde (%10.0) sosyal fobi, 7'sinde (%10.0) özgül öğrenme bozukluğu, 11'inde (%15.7) yaygın anksiyete bozukluğu, 4'ünde (%5.7) majör depresif bozukluk, 3'ünde (%4.3) obsesif kompulsif bozukluk, 1'inde (%1.4) ayrılık anksiyetesi bozukluğu ve 2'sinde (%2.9) primer enürezis nokturna tanıları mevcuttur. Ebeveynleri evli gruptaki çocukların ise 44'ünde (%62.9) dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, 6'sında (%8.6) karşıt olma-karşı gelme/davranım bozukluğu, 1'inde (%1.4) uyum bozukluğu, 3'ünde (%4.3) sosyal fobi, 5'inde (%7.1) özgül öğrenme bozukluğu, 13'ünde (%18.6) yaygın anksiyete bozukluğu, 1'inde

(%1.4) majör depresif bozukluk, 8'inde (%11.4) obsesif kompulsif bozukluk, 1'inde (%1.4) ayrılık anksiyetesi bozukluğu ve 1'inde (%1.4) primer enürezis nokturna tanıları mevcuttur. Her iki gruptaki katılımcıların tanıları kıyaslandığında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 4: Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre eş tanıları

Eş Tanılar	Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	p
DEHB	43 (61.4)	44 (62.9)	0.862
KOKGB/Davranım Bozukluğu	8 (11.4)	6 (8.6)	0.573
Uyum Bozukluğu	7 (10.0)	1 (1.4)	0.063
Sosyal Fobi	7 (10.0)	3 (4.3)	0.189
Özgül Öğrenme Bozukluğu	7 (10.0)	5 (7.1)	0.546
Yaygın Anksiyete Bozukluğu	11 (15.7)	13 (18.6)	0.654
Major Depresif Bozukluk	4 (5.7)	1 (1.4)	0.366
OKB	3 (4.3)	8 (11.4)	0.116
Ayrılık Anksiyetesi Bozukluğu	1 (1.4)	1 (1.4)	1.000
Enürezis	2 (2.9)	1 (1.4)	1.000

Tablo 5'te katılımcılar, mevcut tanılarına göre akran zorbalığındaki rolleri açısından karşılaştırılmıştır. DEHB tanısının zorba rolündeki katılımcıların 8'inde (%80.0), kurban rolündeki katılımcıların 25'inde (%62.5), zorba-kurban rolündeki katılımcıların 13'ünde (%92.9), zorbalığa karışmayanların da 41'inde (%53.9) mevcut olduğu belirlenmiştir. DEHB tanılı katılımcılar içinde zorba-kurban rolündeki katılımcıların oranı özellikle zorbalığa karışmayanlara göre istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (**p=0.027**).

KOKGB/DB tanısı ise zorba grupta 3 katılımcıda (%30.0), kurban grupta 3 katılımcıda (%7.5), zorba-kurban grupta 4 katılımcıda (%28.6), zorbalığa karışmayan grupta ise 4 katılımcıda (%5.3) mevcuttur. KOKGB/DB tanılı katılımcılarda, zorba ve zorba-kurban rolündeki katılımcıların oranı özellikle zorbalığa karışmayanlara göre istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (**p=0.007**).

Uyum bozukluğu, sosyal fobi, özgül öğrenme bozukluğu, yaygın anksiyete bozukluğu, major depresif bozukluk, obsesif kompulsif bozukluk, ayrılık anksiyetesi bozukluğu ve primer enürezis nokturna tanılarına göre akran zorbalığı rolleri açısından ise anlamlı fark mevcut değildir.

Tablo 5: Katılımcıların eş tanılarına göre akran zorbalığındaki rolleri

Eş Tanılar	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba- Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X ²	p
DEHB	8 (80.0) A,B	25 (62.5) A,B	13 (92.9) B	41 (53.9) ^A	9.1	0.027
KOKGB/Davranım Bozukluğu	3 (30.0) A	3 (7.5) A,B	4 (28.6) A	4 (5.3) ^B	12.0	0.007
Uyum Bozukluğu	0 (0.0)	2 (5.0)	1 (7.1)	5 (6.6)	0.8	0.849
Sosyal Fobi	1 (10.0)	4 (10.0)	0 (0.0)	5 (6.6)	1.7	0.631
Özgül Öğrenme Güçlüğü	1 (10.0)	3 (7.5)	0 (0.0)	8 (10.5)	1.8	0.622
Yaygın Anksiyete Bozukluğu	2 (20.0)	9 (22.5)	0 (0.0)	13 (17.1)	3.8	0.288
Major Depresif Bozukluk	0 (0.0)	1 (2.5)	1 (7.1)	3 (3.9)	1.1	0.788
OKB	0 (0.0)	4 (10.0)	1 (7.1)	6 (7.9)	1.1	0.773
Ayrılık Anksiyetesi Bozukluğu	0 (0.0)	2 (5.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	5.1	0.167
Enürezis	0 (0.0)	2 (5.0)	0 (0.0)	1 (1.3)	2.3	0.507

*Üst simgeler, gruplar arasındaki <0.0083 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Bonferroni)

Katılımcılar ebeveynlerinin medeni durumuna göre akran zorbalığı rolleri açısından incelendiğinde; zorba rolündeki katılımcıların 3'ünün (%30.0) ebeveynlerinin evli, 7'sinin (%70.0) ebeveynlerinin boşanmış olduğu, kurban rolündeki katılımcıların 14'ünün (%35.0) ebeveynlerinin evli, 26'sının (%65.0) ebeveynlerinin boşanmış olduğu, zorba-kurban rolündeki katılımcılardan 6'sının (%42.9) ebeveynleri evli iken 8'inin (%57.1) boşanmış olduğu, zorbalığa karışmayan katılımcıların ise 47'sinin (%61.8) ebeveynleri evli iken 29'unun ebeveynlerinin boşanmış olduğu görülmüştür. Bu veriler istatistiksel olarak analiz edildiğinde,

kurban rolünde olan katılımcıların ebeveynlerinin evli olma oranının zorbalığa karışmayan gruba göre anlamlı ölçüde düşük olduğu bulunmuştur (**p=0.021**) (Tablo 6).

Tablo 6: Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre akran zorbalığındaki rolleri

	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba- Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar (%)	X²	p
Evli	3 (30.0) a,b	14 (35.0) b	6 (42.9) a,b	47 (61.8) ^a	9.7	0.021
Boşanmış	7 (70.0) a,b	26 (65.0) b	8 (57.1) a,b	29 (38.2) ^a		

*Üst simgeler iki grup arasındaki <0.0083 düzeyindeki istatistiksel anlamı göstermektedir (Post Hoc: Kikare)

Tablo 7’de çalışmamıza katılan çocukların cinsiyetlerine göre akran zorbalığındaki rolleri incelenmiştir. Buna göre; toplam 10 zorba rolündeki katılımcının 1’inin (%10.0) kız, 9’unun (%90.0) erkek, 40 kurban rolündeki katılımcının 20’sinin (%50.0) kız, 20’sinin (%50.0) erkek, 14 zorba-kurban rolündeki katılımcının 2’sinin (%14.3) kız, 12’sinin erkek (%85.7) ve zorbalığa karışmayan 76 katılımcının da 35’inin (%46.1) kız, 41’inin (%53.9) erkek olduğu görülmüştür. Bu oranlar incelendiğinde; zorba ve zorba-kurban rollerindeki katılımcı grupları ile kurban ve zorbalığa karışmayan katılımcı grupları arasında her iki cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır (**p=0.017**).

Tablo 7: Katılımcıların cinsiyetlerine göre akran zorbalığındaki rolleri

Cinsiyet	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba- Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X²	P
Kız	1 (10.0) A	20 (50.0) B	2 (14.3) ^A	35 (46.1) ^B	10.2	0.017
Erkek	9 (90.0) A	20 (50.0) B	12 (85.7) A	41 (53.9) ^B		

*Üst simgeler, gruplar arasındaki <0.0083 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Ki-Kare)

Katılımcılar, okul başarı düzeylerine göre akran zorbalığındaki rolleri açısından incelenmiş, istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 8).

Tablo 8: Katılımcıların okul başarısına göre akran zorbalığındaki rolleri

Okul Başarısı	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba-Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X ²	p
Düşük	0 (0.0)	2 (5.0)	3 (21.4)	9 (11.8)	10.6	0.101
Orta	7 (70.0)	14 (35.0)	6 (42.9)	23 (30.3)		
Yüksek	3 (30.0)	24 (60.0)	5 (35.7)	44 (57.9)		

Çalışmamıza dahil edilen çocuk ve ergenlerin ebeveynlerine, çocuğun ev ortamında psikolojik şiddete (aşağılanma, bağırılma, alay edilme) maruz kalıp kalmadığı sorulmuş ve sonuçlar akran zorbalığındaki roller açısından karşılaştırılmıştır; buna göre kurban rolündeki katılımcılardaki ev ortamında psikolojik şiddete uğrama oranı, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksektir (**p=0.011**) (Tablo 9).

Tablo 9: Çocuğun ev ortamında psikolojik şiddete uğrama durumuna göre akran zorbalığındaki rolleri

Çocuğun Ev Ortamında Psikolojik Şiddete Uğrama Durumu	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba-Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X ²	p
Var	4 (40.0) _{A,B}	20 (50.0) ^B	8 (57.1) _{A,B}	18 (23.7) ^A	11.2	0.011
Yok	6 (60.0) _{A,B}	20 (50.0) ^B	6 (42.9) _{A,B}	58 (76.3) ^A		

*Üst simgeler arasındaki farklılık gruplar arası <0.0083 düzeyindeki anlamlılığı işaret etmektedir (Post Hoc: Ki-kare)

Çocuğun ev ortamında psikolojik şiddete uğrama durumu, ebeveynlerin medeni durumuna göre kıyaslandığında; istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 10).

Tablo 10: Ebeveynlerin medeni durumuna göre çocuğun ev ortamında psikolojik şiddete uğrama durumu

Çocuğun Ev Ortamında Psikolojik Şiddete Uğrama Durumu	Boşanmış Aile Çocuğu, n (%)	Evli Aile Çocuğu, n (%)	X ²	p
Var	28 (40.0)	22 (31.4)	1.1	0.290
Yok	42 (60.0)	48 (68.6)		

Çalışmamıza dâhil edilen çocuk ve ergenlerin ebeveynlerine, çocuğun ev ortamında fiziksel şiddete (hırpalanma, çimdiklenme, dövülme) maruz kalıp kalmadığı sorulmuş ve sonuçlar akran zorbalığındaki roller açısından karşılaştırılmış; istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 11).

Tablo 11: Çocuğun ev ortamında fiziksel şiddete uğrama durumuna göre akran zorbalığındaki rolleri

Çocuğun Ev Ortamında Fiziksel Şiddete Uğrama Durumu	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba-Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X ²	p
Var	3 (30.0)	12 (30.0)	3 (21.4)	15 (19.7)	1.8	0.614
Yok	7 (70.0)	28 (70.0)	11 (78.6)	61 (80.3)		

Çocuğun ev ortamında fiziksel şiddete uğrama durumu, ebeveynlerin medeni durumuna göre kıyaslandığında; istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 12).

Tablo 12: Ebeveynlerin medeni durumuna göre çocuğun ev ortamında fiziksel şiddete uğrama durumu

Çocuğun Ev Ortamında Fiziksel Şiddete Uğrama Durumu	Boşanmış Aile Çocuğu, n (%)	Evli Aile Çocuğu, n (%)	X ²	p
Var	19 (27.1)	14 (20.0)	1.0	0.319
Yok	51 (72.9)	56 (80.0)		

Katılımcı ebeveynlere eş/eski eşleriyle aralarında fiziksel şiddet olup olmadığı sorulmuş ve sonuçlar çocuk ve ergenlerin akran zorbalığındaki rollerine göre karşılaştırılmış; istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 13).

Tablo 13: Çocuğun ebeveynleri arasında fiziksel şiddet varlığına göre akran zorbalığındaki rolleri

Çocuğun Ebeveynleri Arasında Fiziksel Şiddet Varlığı	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba-Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X ²	p
Var	2 (20.0)	13 (32.5)	8 (57.1)	23 (30.3)	4.7	0.193
Yok	8 (80.0)	27 (67.5)	6 (42.9)	53 (69.7)		

Çocuğun ebeveynleri arasında fiziksel şiddet varlığı, ebeveynlerin medeni durumuna göre karşılaştırıldığında; boşanmış ebeveynler arasında anlamlı ölçüde daha yüksek oranda fiziksel şiddet olduğu görülmüştür ($p<0.001$) (Tablo 14).

Tablo 14: Ebeveynlerin medeni durumuna göre çocuğun ebeveynleri arasında fiziksel şiddet varlığı

Çocuğun Ebeveynleri Arasında Fiziksel Şiddet Varlığı	Boşanmış Aile Çocuğu, n (%)	Evli Aile Çocuğu, n (%)	X ²	p
Var	33 (47.1)	13 (18.6)	13.0	<0.001
Yok	37 (52.9)	57 (81.4)		

Katılımcı ebeveynlere eş/eski eşleriyle aralarında geçmiş dönemlerde tartışma olup olmadığı sorulmuş ve sonuçlar çocuk ve ergenlerin akran zorbalığındaki rollerine göre karşılaştırılmış; istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 15).

Tablo 15: Çocuğun ebeveynleri arasında tartışma varlığına göre akran zorbalığındaki rolleri

Çocuğun Ebeveynleri Arasında Tartışma Varlığı	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba-Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X ²	p
Var	7 (70.0)	28 (70.0)	10 (71.4)	53 (69.7)	0.0	0.999
Yok	3 (30.0)	12 (30.0)	4 (28.6)	23 (30.3)		

Çocuğun ebeveynleri arasında geçmiş dönemlerde tartışma varlığı, ebeveynlerin medeni durumuna göre karşılaştırıldığında; istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 16).

Tablo 16: Ebeveynlerin medeni durumuna göre çocuğun ebeveynleri arasında tartışma varlığı

Çocuğun Ebeveynleri Arasında Tartışma Varlığı	Boşanmış Aile Çocuğu, n(%)	Evli Aile Çocuğu, n(%)	X ²	p
Var	45 (64.3)	53 (75.7)	2.2	0.140
Yok	25 (35.7)	17 (24.3)		

Çalışmamıza katılan çocuklara son dönemlerde anne-babaları arasında tartışmaya şahit olup olmadıkları sorulduğunda; ebeveynleri boşanmış çocukların 8'i (%11.4) şahit olduklarını, 62'si (%88.6) ise olmadıklarını belirtmişlerdir. Ebeveynleri evli çocukların ise 28'i (%40.0) şahit olduklarını belirtirken, 42'si (%60.9) olmadıklarını belirtmiştir. Ebeveynleri evli ve boşanmış gruplar arasında anne-babaları arasında güncel tartışmaya şahit olma açısından istatistiksel olarak anlamlı fark mevcuttur (**p<0.001**) (Tablo 17).

Tablo 17: Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre anne-baba arasında güncel tartışmaya şahit olma durumu

Ebeveynler Arası Güncel Tartışma	Boşanmış Aile Çocuğu, n (%)	Evli aile çocuğu, n (%)	X ²	P
Var	8 (11.4)	28 (40.0)	15.0	< 0.001
Yok	62 (88.6)	42 (60.9)		

Katılımcıların ebeveynleri arasındaki güncel tartışmaya şahit olma durumuna göre akran zorbalığındaki rollerine bakıldığında, istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 18).

Tablo 18: Katılımcıların ebeveynleri arasındaki güncel tartışmaya şahit olma durumuna göre akran zorbalığındaki rolleri

Ebeveynler Arası Şahit Olunan Güncel Tartışma	Zorban (%)	Kurban n (%)	Zorba-Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X ²	p
Var	2 (20.0)	7 (17.5)	5 (35.7)	22 (28.9)	2.7	0.435
Yok	8 (80.0)	33 (82.5)	9 (64.3)	54 (71.1)		

Tablo 19’da ebeveynlerin birbirlerine karşı çocukla ilgili konulardaki destekleyici tutumu ile ilgili veriler gösterilmiştir.

Ebeveynlere çocukla ilgili alınan kararlarda eş/eski eşlerinin destek olup olmadığı sorulduğunda; boşanmış ebeveynlerin 20’si (%29.0) destek olduğunu, 50’si (%71.0) olmadığını belirtmiştir. Evli ebeveynlerin ise 69’u (%98.6) destek olduğunu ifade ederken, sadece 1’i (%1.4) olmadığını belirtmiştir. İki grup ebeveynleri çocukla ilgili alınan kararlarda eş/eski eşlerinin desteği açısından karşılaştırıldığında, aralarında istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmıştır (**p<0.001**).

Her iki gruptaki katılımcı ebeveynlere çocuğunuz ile ilgili kural koyma, disiplin ve sorumluluklarda (ödevlerine yardımcı olma, doktora götürme vb.) eş/eski eşinizin destek olur mu sorusu yöneltildiğinde; boşanmış ebeveynlerin 20’si (%29.0) evet, 50’si (%71.0) hayır yanıtı vermiştir. Evli ebeveynlerin ise 58’i (%82.9) evet derken, 12’si (%17.1) hayır yanıtı vermiştir. Katılımcı ebeveynler medeni durumlarına göre çocuğunuz ile ilgili kural koyma, disiplin ve sorumluluklarda eş/eski eşlerinin desteğine göre kıyaslandığında, aralarında istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmıştır (**p<0.001**).

Tablo 19: Katılımcı ebeveynlerin destekleyici tutumu

Ebeveyn Tutumu		Destekleyici	Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X^2	p
Çocukla İlgili Alınan Kararlarda Destek Olma	Evet		20 (29.0)	69 (98.6)	73.1	<0.001
	Hayır		50 (71.0)	1 (1.4)		
Çocukla İlgili Kural Koyma ve Sorumluluklarda Destek Olma	Evet		20 (29.0)	58 (82.9)	41.8	<0.001
	Hayır		50 (71.0)	12 (17.1)		

Çalışmaya katılan ebeveynlere daha önce psikolojik destek alıp almadıkları sorulduğunda; boşanmış ebeveynlerin 24'ü (%34.3) destek aldıklarını, 46'sı (%65.7) almadıklarını belirtmişlerdir. Evli ebeveynlerin ise 18'i (%25.7) destek aldıklarını, 52'si ise (%74.3) almadıklarını ifade etmiştir. İki grup arasında psikolojik destek alma bakımından istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 20).

Tablo 20: Katılımcı ebeveynlerin psikolojik destek alma durumu

Ebeveynlerin Psikolojik Destek Alma Durumu		Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X^2	p
Psikolojik Destek Alma	Destek Alanlar	24 (34.3)	18 (25.7)	1.2	0.268
	Destek Almayanlar	46 (65.7)	52 (74.3)		

Katılımcılar, ebeveynlerinin gelir düzeyine göre akran zorbalığındaki rolleri açısından incelenmiş, istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunamamıştır (Tablo 21).

Tablo 21: Katılımcıların ebeveynlerinin gelir düzeylerine göre akran zorbalığındaki rolleri

Aylık Gelir	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba-Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X ²	p
Düşük	1 (10.0)	7 (17.5)	2 (14.3)	14 (18.4)	3.2	0.954
Düşük-Orta	5 (50.0)	14 (35.0)	7 (50.0)	26 (34.2)		
Orta-Yüksek	3 (30.0)	12 (30.0)	2 (14.3)	22 (28.9)		
Yüksek	1 (10.0)	7 (17.5)	3 (21.4)	14 (18.4)		

4.2. Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketinden Edinilen Bulgular

Olweus Akran Zorbalığı Anketi'ne göre, çalışmamıza dâhil edilen 140 katılımcının 10'u (%7.1) zorba, 40'ı (%28.6) kurban, 14'ü (%10.0) zorba-kurban rolünde, 76'sı (%54.2) da zorbalığa karışmayan gruptadır.

Anketin ilk sorularından olan okulu sevme durumuna göre akran zorbalığı rolleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı fark görülmemiştir (Tablo 22).

Tablo 22: Katılımcıların okul sevgisine göre akran zorbalığındaki rolleri

Okulu Sevme	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba-Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X ²	p
Hiç Sevmiyorum	1 (10.0)	5 (12.5)	3 (21.4)	10 (13.2)	17.4	0.135
Sevmiyorum	1 (10.0)	5 (12.5)	1 (7.1)	5 (6.6)		
Ne Seviyor Ne Sevmiyorum	4 (40.0)	15 (37.5)	2 (14.3)	12 (15.8)		
Seviyorum	3 (30.0)	6 (15.0)	7 (50.0)	29 (38.2)		
Çok Seviyorum	1 (10.0)	9 (22.5)	1 (7.1)	20 (26.3)		

Katılımcıların sınıftaki yakın arkadaş sayısına göre akran zorbalığındaki rolleri karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı fark görülmemiştir (Tablo 23).

Tablo 23: Katılımcıların sınıftaki yakın arkadaş sayısına göre akran zorbalığındaki rolleri

	Zorba n (%)	Kurban n (%)	Zorba- Kurban n (%)	Zorbalığa Karışmayanlar n (%)	X²	p
Hiç İyi Arkadaşım Yok	0 (0.0)	3 (7.5)	1 (7.1)	8 (10.5)	15.2	0.232
1 İyi Arkadaşım Var	0 (0.0)	9 (22.5)	1 (7.1)	5 (6.6)		
2-3 İyi Arkadaşım Var	6 (60.0)	12 (30.0)	3 (21.4)	22 (28.9)		
4-5 İyi Arkadaşım Var	1 (10.0)	6 (15.0)	4 (28.6)	12 (15.8)		
>5 İyi Arkadaşım Var	3 (30.0)	10 (25.0)	5 (35.7)	29 (38.2)		

Zorbalığa maruz kalan gruptaki katılımcılara hangi tür zorbalığa maruz kaldıkları sorularak, maruz kaldıkları zorbalık türü ebeveynlerinin medeni durumuna göre kıyaslandığında istatistiksel açıdan anlamlı sonuç elde edilememiştir (Tablo 24).

Tablo 24: Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre maruz kaldıkları akran zorbalığı türleri

Zorbalık Türü	Zorbalığa Maruz Kalan (Kurban Ve Zorba Kurban)			
	Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X ²	p
Alay etme, aşağılayıcı isim takma	17 (50.0)	10 (50.0)	<0.001	1.000
Dışlama, arkadaş grubuna almama, yok sayma	17 (50.0)	8 (40.0)	0.5	0.477
Dövülme, tekmeleme	6 (17.6)	4 (20.0)	FKT	1.000
Hakkında yalan söyleme, dedikodu yapma	13 (38.2)	9 (45.0)	0.2	0.625
Eşyalara zarar verme, çalma	7 (20.6)	3 (15.0)	FKT	0.728
Tehdit, zorlama	3 (8.8)	3 (15.0)	FKT	0.659
Etnik köken, inançlarla ilgili rahatsız edici yorum	4 (11.8)	2 (10.0)	FKT	1.000
Cinsel anlamı olan yorumlar, hareketler	8 (23.5)	2 (10.0)	FKT	0.291
Siber zorbalık	9 (26.5)	4 (20.0)	FKT	0.746

FKT: Fischer'in Kesin Testi

Zorbalık yapan gruptaki katılımcılara hangi tür zorbalık davranışını gerçekleştirdikleri sorularak, yaptıkları zorbalık türü ebeveynlerinin medeni durumuna göre kıyaslandığında, istatistiksel açıdan anlamlı sonuç bulunamamıştır (Tablo 25).

Tablo 25: Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre yaptıkları akran zorbalığı türleri

Zorbalık Türü	Zorbalık Yapanlar (Zorba Ve Zorba Kurban)			
	Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X ²	p
Alay etme, aşağılayıcı isim takma	6 (40.0)	4 (44.4)	FKT	1.000
Dışlama, arkadaş grubuna almama, yok sayma	1 (6.7)	2 (22.2)	FKT	0.533
Dövme, tekmeleme	4 (26.7)	2 (22.2)	FKT	1.000
Hakkında yalan söyleme, dedikodu yapma	0 (0.0)	2 (22.2)	FKT	0.130
Eşyalara zarar verme, çalma	2 (13.3)	1 (11.1)	FKT	1.000
Tehdit, zorlama	2 (13.3)	0 (0.0)	FKT	0.511
Etnik köken, inançlarla ilgili rahatsız edici yorum	1 (6.7)	0 (0.0)	FKT	1.000
Cinsel anlamı olan yorumlar, hareketler	1 (6.7)	2 (22.2)	FKT	0.533
Siber zorbalık	1 (6.7)	1 (11.1)	FKT	0.533

FKT: Fischer'in Kesin Testi

Akran zorbalığına maruz kaldığını ifade eden katılımcılara, zorbalık yapan kişi/kişilerin hangi sınıfta olduğu, cinsiyeti, kaç kişi oldukları, zorbalığın ne kadar sürdüğü, zorbalığa uğradıklarını herhangi birine söyleyip söylemedikleri sorulmuş ve

sonuçlar ebeveynleri evli ve boşanmış grup arasında karşılaştırılmıştır ancak istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmamıştır (Tablo 26)

Tablo 26: Zorbalığa uğrayanların ebeveynlerinin medeni durumuna göre, zorbalık yapan öğrencilerin sınıfları, cinsiyetleri, sayıları, zorbalığın süresi ve zorbalığı söyleme durumuna göre karşılaştırılması

		Zorbalığa Uğrayanlar (Kurban Ve Zorba Kurban)			
		Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X²	p
Zorbalık Yapan Öğrencilerin Sınıfı	Aynı sınıfta	22 (64.7)	11 (55.0)	4.3	0.507
	Yaşıt, başka bir sınıfta	2 (5.9)	2 (10.0)		
	Daha büyük sınıfta	4 (11.8)	3 (15.0)		
	Daha küçük sınıfta	0 (0.0)	1 (5.0)		
	Farklı farklı sınıflarda	6 (17.6)	3 (15.0)		
Zorbalık Yapan Öğrencilerin Cinsiyeti	Özellikle bir kız	3 (8.8)	1 (5.0)	6.9	0.225
	Birkaç kız	4 (11.8)	2 (10.0)		
	Özellikle bir erkek	9 (26.5)	4 (20.0)		
	Birkaç erkek	11 (32.4)	4 (20.0)		
	Hem kızlar hem erkekler	7 (20.6)	9 (45.0)		
Zorbalık Yapan Öğrencilerin Sayısı	Özellikle bir öğrenci	11 (32.4)	5 (25.0)	4.9	0.423
	2-3 kişilik öğrenci grubu	14 (41.2)	8 (40.0)		
	4-9 kişilik öğrenci grubu	2 (5.9)	4 (20.0)		
	>9 kişilik öğrenci grubu	3 (8.8)	1 (5.0)		
	Birkaç farklı öğrenci/öğrenci grubu	4 (11.8)	2 (10.0)		
Zorbalığın Süresi	1-2 hafta	14 (41.2)	6 (30.0)	5.3	0.385
	Yaklaşık 1 ay	13 (38.2)	6 (30.0)		
	Yaklaşık 6 ay	2 (5.9)	1 (5.0)		
	Yaklaşık 1 yıl	1 (5.0)	4 (20.0)		
	Birkaç yıl	4 (11.8)	3 (15.0)		
Zorbalığa Uğradığını Söyleme Durumu	Kimseye Söylemedi	8 (23.5)	3 (15.0)	FKT	0.510
	En az birine söyledi	26 (76.5)	17 (85.0)		

Zorbalığa uğradığını en az bir kişiye söylediğini belirten katılımcıların zorbalığı söylediği kişiler, ebeveynlerinin medeni durumuna göre kıyaslanmış ve istatistiksel açıdan anlamlı bir sonuç elde edilememiştir (Tablo 26.1).

Tablo 26.1: Zorbalığa uğradığını en az bir kişiye söylediğini belirten katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre zorbalığı kime söyledikleri açısından karşılaştırılması

		Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X²	p
Zorbalığa Uğradığını Kime Söyledi	Sınıf Öğretmenine veya Okuldaki Bir Yetişkine	15 (57.7)	11 (64.7)	0.2	0.646
	Ebeveyne veya Herhangi Bir Aile Bireyine	20 (76.9)	16 (94.1)	FKT	0.215
	Arkadaşına	8 (30.8)	10 (58.8)	3.3	0.068

Zorbalık yaptığını ifade eden katılımcılara yapılan zorbalık nedeniyle öğretmenleri ve/veya ailesi tarafından uyarı alıp almadıkları sorulmuş ve sonuçlar katılımcı ebeveynlerinin medeni durumuna göre karşılaştırılmış; istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır (Tablo 27).

Tablo 27: Akran zorbalığı yapan öğrencilerin ebeveynlerinin medeni durumuna göre öğretmenleri ve ebeveynleri tarafından uyarılma durumu

		Zorbalık Yapanlar (Zorba Ve Zorba Kurban)			
		Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X ²	p
Yapılan Zorbalık Nedeniyle Öğretmen Tarafından Uyarılma	Hayır, benimle bu konuda konuşmadılar	8 (53.3)	3 (33.3)	1.6	0.659
	Evet, benimle bu konuda bir kez konuştular	3 (20.0)	2 (22.2)		
	Evet, benimle bu konuda birkaç kez konuştular	4 (26.7)	4 (44.4)		
Yapılan Zorbalık Nedeniyle Ailesi Tarafından Uyarılma	Hayır, benimle bu konuda konuşmadılar	6 (40.0)	2 (22.2)	1.2	0.757
	Evet, benimle bu konuda bir kez konuştular	4 (26.7)	4 (44.4)		
	Evet, benimle bu konuda birkaç kez konuştular	5 (33.3)	3 (33.3)		

Katılımcılara, bir öğrenci akran zorbalığına uğradığında, öğretmenlerinin ve okuldaki diğer öğrencilerin zorbalığı ne sıklıkta durdurmaya çalıştıkları ile ilgili görüşleri ve bir öğrencinin akran zorbalığına uğradığına tanık olurlarsa ne hissedecekleri/düşünecekleri sorulmuş ve sonuçlar katılımcı ebeveynlerinin medeni duruma göre karşılaştırılmıştır, istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca varılamamıştır (Tablo 28).

Tablo 28: Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre başka bir öğrenciye akran zorbalığı yapıldığına tanık olduklarında hissettikleri/düşündükleri ve öğretmenlerin ve diğer öğrencilerin akran zorbalığını durdurma sıklıkları

		Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X²	p
Öğretmenler zorbalığı ne sıklıkta durdurur?	Hiçbir zaman	12 (17.1)	16 (22.9)	1.9	0.859
	Nadiren	6 (8.6)	5 (7.1)		
	Bazen	10 (14.3)	10 (14.3)		
	Sık sık	20 (28.6)	17 (24.3)		
	Her zaman	22 (31.4)	22 (31.4)		
Öğrenciler zorbalığı ne sıklıkta durdurur?	Hiçbir zaman	15 (21.4)	17 (24.3)	0.7	0.955
	Nadiren	11 (15.7)	10 (14.3)		
	Bazen	18 (25.7)	18 (25.7)		
	Sık sık	11 (15.7)	13 (18.6)		
	Her zaman	15 (21.4)	12 (17.1)		
Zorbalığa tanık olduğunda ne hisseder/ düşünür?	Böyle bir şeyi hak etmiş olabilir	1 (1.4)	2 (2.9)	0.8	0.843
	Bir şey hissetmem	5 (7.1)	5 (7.1)		
	Onun için üzülürüm	12 (17.1)	15 (21.4)		
	Onun için üzülürüm ve yardım etmek isterim	52 (74.3)	48 (68.6)		

Katılımcılara sevmediği bir öğrenciye akran zorbalığı yapılmasına katılabileceğini düşünüp düşünmediği, yaşıtı bir öğrenciye akran zorbalığı yapıldığını fark ederse nasıl tepki vereceği, kendisine akran zorbalığı uygulanmasından korkma sıklığı sorulmuş; cevapları katılımcı ebeveynlerinin medeni durumuna göre kıyaslanmış ancak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir (Tablo 29).

Tablo 29: Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre akran zorbalığı ile ilgili tutum ve düşünceleri

		Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X²	p
Sevmediği Bir Öğrenciye Akran Zorbalığı Yapılmasına Katılabileceğini Düşünme	Evet	4 (5.7)	5 (7.1)	5.0	0.412
	Belki	6 (8.6)	2 (2.9)		
	Bilmiyorum	7 (10.0)	7 (10.0)		
	Sanmıyorum	3 (4.3)	7 (10.0)		
	Hayır	23 (32.9)	17 (24.3)		
	Kesinlikle hayır	27 (38.6)	32 (45.7)		
Yaşıt Bir Öğrenciye Akran Zorbalığı Yapıldığı Fark Edildiğinde Tepki Gösterme	Yaşıttım öğrencilere akran zorbalığı yapıldığını hiç fark etmedim	10 (14.3)	11 (15.7)	4.5	0.475
	Akran zorbalığı yapılmasına ben de katılırım	1 (1.4)	0 (0.0)		
	Hiçbir şey yapmam, ama akran zorbalığı yapılmasının normal olduğunu düşünürüm	1 (1.4)	0 (0.0)		
	Sadece ne olup bittiğini seyrederim	5 (7.1)	4 (5.7)		
	Hiçbir şey yapmam, ama yardım etmem gerektiğini düşünürüm	14 (20.0)	8 (11.4)		
	Akran zorbalığı yapılan çocuğa bir şekilde yardım etmeye çalışırım	39 (55.7)	47 (67.1)		
Kendisine Akran Zorbalığı Uygulanmasından Korkma Sıklığı	Asla	32 (45.7)	40 (57.1)	6.1	0.193
	Nadiren	15 (21.4)	6 (8.6)		
	Bazen	13 (18.6)	13 (18.6)		
	Sık sık	3 (4.3)	6 (8.6)		
	Çok sık	7 (10.0)	5 (7.1)		

Katılımcılara akran zorbalığını önleme konusunda sınıf öğretmenlerinin ne kadar çaba gösterdiği ile ilgili görüşleri sorulmuş; cevapları katılımcı ebeveynlerinin medeni durumuna göre kıyaslanmış ancak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir (Tablo 30).

Tablo 30: Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre öğretmenin akran zorbalığı konusundaki önleyici tutumu konusundaki düşünceleri

		Boşanmış Aile Çocuğu n (%)	Evli aile çocuğu n (%)	X²	p
Akran Zorbalığını Önlemek İçin Sınıf Öğretmeninin Gösterdiği Çaba	Neredeyse hiç	11 (15.7)	10 (14.3)	0.6	0.968
	Oldukça az	5 (7.1)	7 (10.0)		
	Biraz	14 (20.0)	12 (17.1)		
	Epeyce	17 (24.3)	17 (24.3)		
	Çok fazla	23 (32.9)	24 (34.3)		

4.3. Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği'nden elde edilen veriler

Tablo 31'de Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği'nden elde edilen puanların, akran zorbalığı rolleri açısından incelenmesine ait veriler gösterilmiştir. Buna göre; zorba-kurban rolündeki çocuk ve ergenlerin CÖDÖ toplam puanı ve hiperaktivite alt puanı, zorbalığa karışmayanların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksektir ($p<0.05$).

Tablo 31: Akran zorbalığı rollerinin Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği'ne göre incelenmesi

Conners Öğretmen Ölçek Puanları	Zorba (ort ± ss)	Kurban (ort ± ss)	Zorba-Kurban (ort ± ss)	Zorbalığa Karışmayanlar (ort ± ss)	F	p
Dikkat Eksikliği	9.70 ± 5.58	8.00 ± 5.91	10.29 ± 2.95	6.74 ± 4.79	2.7	0.053
Hiperaktivite	8.40 ± 6.26 ^{A,B}	5.73 ± 5.31 ^{A,B}	9.79 ± 3.64 ^A	5.08 ± 4.84 ^B	4.4	0.006
Davranım Sorunları	7.20 ± 5.47	4.75 ± 4.92	7.43 ± 4.07	4.17 ± 4.62	2.7	0.051
Toplam	25.30 ± 16.08 ^{A,B}	18.48 ± 13.56 ^{A,B}	27.50 ± 7.92 ^A	15.99 ± 11.86 ^B	4.5	0.005

F: Tek Yönlü ANOVA testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

*Üst simgeler, gruplar arasındaki <0.0083 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Bonferroni).

Ebeveynleri evli ve boşanmış gruplar, CÖDÖ puanları açısından karşılaştırıldığında ise anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 32).

Tablo 32: Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre incelenmesi

Conners- Öğretmen Derecelendirme Ölçek Puanları	Boşanmış Aile Çocuğu (ort ± ss)	Evli aile çocuğu (ort ± ss)	t	p
Dikkat Eksikliği	8.03 ± 5.46	7.30 ± 4.83	- 0.84	0.404
Hiperaktivite	6.16 ± 5.30	5.79 ± 5.05	- 0.42	0.672
Davranım Sorunları	5.40 ± 5.09	4.36 ± 4.48	- 1.29	0.200
Toplam	19.59 ± 13.48	17.44 ± 12.18	- 0.99	0.326

t: Bağımsız Örneklemelerde t Testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

4.4. Öğretmen Tarafından Doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği'nden elde edilen veriler

Araştırmaya katılan çocuk ve ergenlerin öğretmenlerinin T-DSM-IV (Ö) doldurmaları istenmiş, ölçek alt puanları ve toplam puanlar kendi içinde akran zorbalığındaki roller açısından karşılaştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, zorba-kurban rolündeki çocuk ve ergenlerin T-DSM-IV (Ö) toplam puanı ve dikkat eksikliği alt puanı, kurban rolündekilere ve zorbalığa karışmayan gruptakilere göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($p<0.05$) (Tablo 33).

Tablo 33: Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği alt puanları ve toplam puanlarının akran zorbalığı rollerine göre karşılaştırılması

T-DSM-IV Öğretmen Ölçek Puanları	Zorba	Kurban	Zorba-Kurban	Zorbalığa Karışmayanlar	İstatistik	p
Dikkat Eksikliği, ort $\pm$ ss	4.70 $\pm$ 3.34 A,B	3.65 $\pm$ 3.05 ^A	6.29 $\pm$ 2.49 ^B	3.37 $\pm$ 3.18 ^A	F= 3.8	0.012
Hiperaktivite, ort $\pm$ ss	3.80 $\pm$ 3.88	1.90 $\pm$ 2.55	3.79 $\pm$ 2.67	2.01 $\pm$ 2.87	F= 2.7	0.054
Karşı Olma Karşı Gelme, ort $\pm$ ss	3.00 $\pm$ 3.06	1.18 $\pm$ 2.19	1.71 $\pm$ 2.02	1.39 $\pm$ 2.29	F= 1.8	0.154
Davranım Bozukluğu, median (IQR)	0.0 (2.0)	0.0 (0.0)	0.0 (1.0)	0.0 (0.0)	X ² = 6.3	0.097
Toplam, median (IQR)	11.0 (20.0) 1,2	5.0 (10.0) ¹	11.5 (9.0) ²	4.0 (12.0) ¹	X ² = 10.7	0.013

X² : Kruskal Wallis Testi

F: Tek Yönlü ANOVA testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

IQR: Çeyrekler arası aralık

*Üst simgeler, gruplar arasındaki <0.0083 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Bonferroni).

**Rakamlarla gösterilen üst simgeler, gruplar arasındaki <0.0083 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Mann Whitney U testi).

Öğretmenler tarafından doldurulan T-DSM-IV (Ö) alt puanları ve toplam puanları, çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinin evli ve boşanmış olma durumuna göre kendi içlerinde karşılaştırıldığında, istatistiksel anlamlılık saptanmamıştır (Tablo 34).

Tablo 34: Öğretmen Tarafından Doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre karşılaştırılması

T-DSM-IV Öğretmen Formu	Boşanmış Aile Çocuğu	Evli Aile çocuğu	İstatistik	p
Dikkat Eksikliği, ort $\pm$ ss	3.84 $\pm$ 3.30	3.83 $\pm$ 3.09	t= -0.03	0.979
Hiperaktivite	2.40 $\pm$ 2.99	2.17 $\pm$ 2.82	t= - 0.47	0.642
Karşı Olma Karşı Gelme, ort $\pm$ ss	1.56 $\pm$ 2.23	1.40 $\pm$ 2.41	t= - 0.40	0.690
Davranım Bozukluğu, ortanca (IQR)	0.0 (0.0)	0.0 (0.0)	Z= - 1.53	0.126
Toplam, ort $\pm$ ss	8.21 $\pm$ 8.14	7.61 $\pm$ 7.22	t= - 0.46	0.645

Z: Mann Whitney U Testi

t: Bağımsız Örneklemelerde t Testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

IQR: Çeyrekler arası aralık

4.5. Conners Anne Baba Derecelendirme Ölçeği'nden elde edilen veriler

Tablo 35'te, Conners Anne Baba Derecelendirme Ölçeği'nden (CADÖ) elde edilen puanların akran zorbalığındaki roller açısından incelenmesine ait veriler gösterilmiştir. Buna göre; davranım sorunları ve öğrenme sorunu alt puanlarının zorba-kurban rolündeki grupta, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Karşıt olma-karşı gelme alt puanının, kurban ve zorba-kurban rolündekilerde, özellikle zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0.001$). Hiperaktivite alt puanları, kurban ve zorba-kurban rolündekilerde, özellikle zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($p<0.001$). Kaygı ve psikosomatik alt puanları için

gruplar arasında anlamlı fark saptanmazken, ölçek total puanı zorba, kurban ve zorba-kurban rolündeki gruplarda zorbalığa karışmayan gruba göre anlamlı ölçüde yüksektir ($p<0.001$)

Tablo 35: Akran zorbalığı rollerinin Conners Ebeveyn Derecelendirme Ölçeği'ne göre incelenmesi

Conners-Ebeveyn Ölçek Puanları	Zorba	Kurban	Zorba-Kurban	Zorbalığa Karışmayanlar	İstatistik	p
Davranım Sorunları, ort $\pm$ ss	15.50 $\pm$ 11.38 ^{A,B}	7.98 $\pm$ 7.20 ^{A,B}	15.36 $\pm$ 9.11 ^A	4.64 $\pm$ 5.51 ^B	F= 14.8	<0.001
Karşı Olma Karşı Gelme, ort $\pm$ ss	4.70 $\pm$ 3.20 ^{A,B,C}	3.03 $\pm$ 2.82 ^A	5.93 $\pm$ 3.33 ^{A,B}	1.63 $\pm$ 2.15 ^C	F= 14.0	<0.001
Hiperaktivite, ort $\pm$ ss	6.10 $\pm$ 3.03 ^{A,B}	6.03 $\pm$ 3.78 ^A	8.00 $\pm$ 2.57 ^A	4.21 $\pm$ 2.97 ^B	F= 7.2	<0.001
Öğrenme Sorunu, ort $\pm$ ss	6.80 $\pm$ 2.30 ^{a,b}	6.20 $\pm$ 3.40 ^{a,b}	8.07 $\pm$ 3.39 ^a	5.08 $\pm$ 3.74 ^b	F= 3.4	0.019
Kaygı, median (IQR)	7.5 (6.0)	8.5 (8.0)	9 (7.0)	6.5 (6.0)	X ² = 7.6	0.055
Psikosomatik, ort $\pm$ ss	2.00 $\pm$ 1.83	2.98 $\pm$ 2.60	3.64 $\pm$ 3.39	2.22 $\pm$ 2.81	F=1.5	0.209
Toplam, ort $\pm$ ss	43.80 $\pm$ 20.68 ^a	35.08 $\pm$ 18.29 ^a	49.57 $\pm$ 22.45 ^a	24.74 $\pm$ 16.37 ^b	F=10.5	<0.001

X² : Kruskal Wallis Testi

F: Tek Yönlü ANOVA testi

IQR: Çeyrekler arası aralık

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

*Büyük harflerle gösterilen üst simgeler arasındaki farklılık, gruplar arasındaki <0.05 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Games Howell).

** Küçük harflerle gösterilen üst simgeler, gruplar arasındaki <0.0083 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Bonferroni).

Çalışmaya katılan çocuk ve ergenlerin CADÖ alt puanları ve toplam puanları ebeveynlerinin medeni durumuna göre kıyaslandığında; davranım sorunları alt puanının boşanmış aile çocuklarında anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür (**p=0.037**). Karşıt olma-karşı gelme alt puanı da yine boşanmış aile çocuklarında anlamlı derecede yüksektir (**p=0.044**). Hiperaktivite, öğrenme sorunu, kaygı, psikosomatik alt puanları ile toplam puan için ise istatistiksel anlamlılık saptanmamıştır (Tablo 36).

Tablo 36: Conners Ebeveyn Derecelendirme Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre incelenmesi

Conners-Ebeveyn Formu	Boşanmış Aile Çocuğu	Evli aile çocuğu	İstatistik	p
Davranım Sorunları, ortanca (IQR)	6.0 (14)	3.0 (6)	Z= - 2.10	0.037
Karşıt Olma Karşı Gelme, ort $\pm$ ss	3.17 $\pm$ 2.97	2.19 $\pm$ 2.77	t= - 2.03	0.044
Hiperaktivite, ort $\pm$ ss	5.57 $\pm$ 3.50	4.91 $\pm$ 3.29	t= - 1.14	0.254
Öğrenme Sorunu, ort $\pm$ ss	6.04 $\pm$ 3.63	5.60 $\pm$ 3.64	t= - 0.72	0.472
Kaygı, ort $\pm$ ss	8.64 $\pm$ 5.98	7.03 $\pm$ 4.61	t= - 1.79	0.076
Psikosomatik, ort $\pm$ ss	2.26 $\pm$ 2.42	2.87 $\pm$ 3.08	t= 1.31	0.191
Toplam, ort $\pm$ ss	34.71 $\pm$ 19.98	28.36 $\pm$ 18.91	t= - 1.93	0.055

Z: Mann Whitney U Testi

t: Bağımsız Örneklerde t Testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

IQR: Çeyrekler arası aralık

4.5. Ebeveyn Tarafından Doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği'nden elde edilen veriler

Araştırmaya katılan çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinin T-DSM-IV (E) doldurmaları istenmiş ve ölçek alt puanları ve toplam puanları akran zorbalığındaki roller açısından kendi içlerinde karşılaştırılmıştır.

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite alt puanları, zorba-kurban rolündeki katılımcılarda zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksektir (**p=0.010**). Karşıt olma-karşı gelme alt puanı da, zorba-kurban rolündeki katılımcılarda zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek saptanmıştır(**p=0.016**). Davranım bozukluğu alt puanı, zorba ve kurban rolündeki gruplarda, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksektir (**p=0.002**). Ölçek total puanı, zorba-kurban rolündeki katılımcılarda, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek saptanmıştır (**p=0.001**) (Tablo 37).

Tablo 37: Ebeveyn tarafından doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği puanlarının akran zorbalığı rollerine göre incelenmesi

T-DSM-IV Ebeveyn Ölçek Puanları	Zorba	Kurban	Zorba-Kurban	Zorbalığa Karışmayanlar	İstatistik	p
Dikkat Eksikliği, ort ± ss	4.30 ± 2.9 ^{a,b}	4.13 ± 3.2 ^{a,b}	6.00 ± 2.54 ^a	3.11 ± 3.12 ^b	F=3.9	0.010
Hiperaktivite, ort ± ss	3.70 ± 3.06 ^{a,b}	3.30 ± 3.18 ^{a,b}	5.14 ± 3.04 ^a	2.37 ± 2.81 ^b	F=3.9	0.010
Karşıt Olma Karşı Gelme, ort ± ss	2.40 ± 2.46 ^{a,b}	2.53 ± 2.70 ^{a,b}	3.29 ± 2.70 ^a	1.45 ± 2.06 ^b	F=3.6	0.016
Davranım Bozukluğu, median (IQR)	0.0 (4.0) ¹	0.0 (1.0) ¹	0.0 (1.0) ^{1,2}	0.0 (0.0) ²	X ² =14.8	0.002
Toplam, ort ± ss	12.00 ± 7.63 ^{A,B}	10.63 ± 8.40 ^{A,B}	15.29 ± 7.28 ^A	7.08 ± 6.83 ^B	F=6.2	0.001

X²: Kruskal Wallis Testi

F: Tek Yönlü ANOVA testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

IQR: Çeyrekler arası aralık

*Büyük harflerle gösterilen üst simgeler arasındaki farklılık, gruplar arasındaki <0.05 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Games Howell)

** Küçük harflerle gösterilen üst simgeler, gruplar arasındaki <0.0083 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Bonferroni)

*** Rakamlarla gösterilen üst simgeler, gruplar arasındaki <0.0083 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Mann Whitney U testi)

Ebeveynler tarafından doldurulan T-DSM-IV (E) alt puanları ve toplam puanları, çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinin evli ve boşanmış olma durumuna göre kendi içlerinde karşılaştırıldığında, istatistiksel anlamlılık saptanmamıştır (Tablo 38).

Tablo 38: Ebeveyn Tarafından Doldurulan Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre incelenmesi

T-DSM-IV Ebeveyn Formu	Boşanmış Aile Çocuğu	Evli aile çocuğu	İstatistik	p
Dikkat Eksikliği, ort $\pm$ ss	3.96 $\pm$ 3.21	3.59 $\pm$ 3.13	t= - 0.69	0.489
Hiperaktivite, ort $\pm$ ss	3.19 $\pm$ 3.05	2.83 $\pm$ 3.06	t= - 0.69	0.490
Karşı Olma Karşı Gelme, ort $\pm$ ss	2.31 $\pm$ 2.47	1.70 $\pm$ 2.34	t= - 1.51	0.133
Davranım Bozukluğu, ortanca (IQR)	0.0 (1)	0.0 (0)	Z= - 1.84	0.066
Toplam, ort $\pm$ ss	10.06 $\pm$ 7.95	8.47 $\pm$ 7.65	t= - 1.20	0.231

Z: Mann Whitney U Testi

t: Bağımsız Örneklerde t Testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

IQR: Çeyrekler arası aralık

4.6. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 ve 2'den (STAI 1 ve 2) Elde Edilen Veriler

Çalışmaya katılan çocuk ve ergenlerden, kaygı düzeylerinin değerlendirilebilmesi için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 ve 2'yi (STAI 1 ve 2) doldurmaları istenmiş ve sonuçlar hem akran zorbalığı rolleri hem de ebeveynlerin medeni durumu açısından karşılaştırılmıştır (Tablo 39).

Zorba-kurban rolündeki katılımcıların durumluk kaygı puanı, zorba rolündekilere ve zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı derecede yüksektir ($p=0.026$). Sürekli kaygı puanı ve ölçek total puanı ise, kurban ve zorba-kurban rolündekilerde, özellikle zorba rolündeki gruba göre anlamlı ölçüde yüksektir ($p=0.039$).

Tablo 39: Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri puanlarının akran zorbalığı rollerine göre karşılaştırılması

STAI Ölçek Puanları	Zorba (ort $\pm$ ss)	Kurban (ort $\pm$ ss)	Zorba-Kurban (ort $\pm$ ss)	Zorbalığa Karışmayanlar (ort $\pm$ ss)	F	p
STAI-1	28.20 $\pm$ 10.29 ^A	39.60 $\pm$ 14.60 ^{A,B}	42.79 $\pm$ 10.77 ^B	37.08 $\pm$ 11.40 ^A	3.2	0.026
STAI-2	36.90 $\pm$ 11.08 a	47.70 $\pm$ 13.68 b	48.64 $\pm$ 8.79 b	43.97 $\pm$ 11.43 a,b	2.9	0.039
STAI-Toplam	65.10 $\pm$ 19.73 ^A	87.05 $\pm$ 26.78 ^B	91.43 $\pm$ 18.20 ^B	81.05 $\pm$ 21.40 ^{A,B}	3.3	0.022

F: Tek Yönlü ANOVA testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

*Büyük harflerle gösterilen üst simgeler, gruplar arasındaki <0.0083 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Bonferroni).

**Küçük harflerle gösterilen üst simgeler, gruplar arasındaki <0.05 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: LSD).

STAI 1 ve 2 ölçek puanları, katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre karşılaştırıldığında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır (Tablo 40).

Tablo 40: Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre incelenmesi

STAI Ölçek Puanları	Boşanmış Aile Çocuğu (ort ± ss)	Evli aile çocuğu (ort ± ss)	t	p
STAI-1	38.31 ± 12.47	37.16 ± 12.73	- 0.54	0.588
STAI-2	45.81 ± 12.41	44.19 ± 11.87	- 0.79	0.429
STAI-Toplam	83.99 ± 23.33	81.34 ± 23.29	- 0.67	0.504

t: Bağımsız Örneklemelerde t Testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

4.7. Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nden (CDI) Elde Edilen Veriler

Çalışmaya katılan çocuk ve ergenleri depresif semptomlar açısından değerlendirebilmek için Çocuklar için Depresyon Ölçeği (CDI) kullanılmış ve ölçek puanları hem akran zorbalığı rollerine hem de ebeveynlerin medeni durumuna göre karşılaştırılmıştır (Tablo 41).

CDI puanları, akran zorbalığı rollerine göre kıyaslandığında; kurban ve zorba-kurban rolündeki gruptakilerin ölçek puanı, zorbalığa karışmayan gruba göre anlamlı ölçüde yüksek saptanmıştır (**p=0.020**).

Tablo 41: Çocuklar için Depresyon Ölçeği puanlarının akran zorbalığı rollerine göre karşılaştırılması

	Zorba (ort ± ss)	Kurban (ort ± ss)	Zorba-Kurban (ort ± ss)	Zorbalığa Karışmayanlar (ort ± ss)	F	p
CDI Ölçek Puanı	10.50 ± 5.56 A,B	16.25 ± 11.00 A	17.57 ± 7.45 A	11.84 ± 8.51 B	3.4	0.020

F: Tek Yönlü ANOVA testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

*Büyük harflerle gösterilen üst simgeler arasındaki farklılık, gruplar arasındaki <0.05 düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir (Post Hoc: Games Howell)

CDI puanları, çalışmaya katılan ebeveynlerin medeni durumuna göre kıyaslandığında ise; gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 42).

Tablo 42: Çocuklar için Depresyon Ölçeği puanlarının katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre incelenmesi

	Boşanmış Aile Çocuğu (ort ± ss)	Evli aile çocuğu (ort ± ss)	t	p
CDI Ölçek Puanı	14.40 ± 9.85	12.76 ± 8.67	- 1.04	0.297

t: Bağımsız Örneklerde t Testi

Ort: ortalama, SS: Standart sapma

5. TARTIŞMA

Bu çalışmada Sağlık Bilimleri Üniversitesi Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Çocuk ve Ergen Psikiyatri Polikliniği'ne ayaktan başvuran, ebeveynleri boşanmış, 6-18 yaş aralığındaki çocuk ve ergenler ile polikliniğe başvuran benzer yaş ve cinsiyetteki ebeveynleri evli çocuk ve ergenler akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojiler açısından karşılaştırılmıştır.

Her iki grup da 29 kız, 41 erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Ebeveynleri boşanmış olan olgu grubunun yaş ortalaması $11,68 \pm 3,34$ iken, ebeveynleri evli kontrol grubunun yaş ortalaması da $11,67 \pm 3,39$ 'dur.

Ebeveynleri boşanmış ve evli gruptaki katılımcılar, sahip olunan kardeş sayısı, kaçınıcı sınıfta oldukları, doğum şekli (NSVD-C/S), matürite (preterm/ term/ postterm), gelişim basamaklarını olağan zamanlarında tamamlayıp tamamlamadıkları ve eşlik eden tıbbi hastalık varlığı açısından kıyaslandıklarında istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır. Literatüre bakıldığında; ülkemizde sahip olunan çocuk sayısı ve boşanma oranları arasında negatif bir ilişki olduğu görülmekte, çocuk sayısının artışının boşanmayı önleyici etkisinin bulunduğu düşünülmektedir ancak bizim çalışmamızda her iki gruptaki sahip olunan çocuk sayısının benzer olduğu görülmüştür (182,183).

Olgu ve kontrol grupları aile yapısına göre karşılaştırıldığında, çekirdek aile olarak yaşamanın ebeveynleri evli grupta literatüre uyumlu olarak anlamlı düzeyde fazla olduğu görülmüştür (Tablo 1).

Çalışmamızda evli ve boşanmış gruptaki ebeveynlerin yaş ortalaması benzerdir. Literatüre bakıldığında; ülkemizde ilkököl mezunlarının boşanma oranlarının daha yüksek olduğu, eğitim düzeyi arttıkça boşanma oranlarının azaldığı görülmektedir ancak çalışmamızda her iki grup ebeveynlerinin eğitim düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (182,183). Bunun nedeni olarak, örneklem grubumuza dâhil olan çocukların ebeveynlerinin benzer çevreden kliniğimize başvuru yapmaları düşünülebilir.

Evli ve boşanmış gruptaki ebeveynler bir işte çalışma durumlarına göre karşılaştırıldıklarında, boşanmış ebeveynlerin literatür ile uyumlu olarak anlamlı ölçüde daha yüksek çalışma oranına sahip oldukları görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde kadının iş hayatına katılımının artmasıyla, pek çok evliliğin boşanma riski ile karşı karşıya kaldığı kabul edilmektedir (184). Kadın haklarının gelişmesi, eğitim

seviyesinin artması ve kadının çalışma yaşamına katılması ile paralel olarak evlenme oranlarında düşüş, boşanma oranlarında artış görülmektedir (185). Öte yandan bu durum, boşanma sonrası aylık gelirin azalmasına bağlı olarak ebeveynlerin geçimlerini sağlamak amacıyla iş yaşamında daha fazla yer almak durumunda kalmalarına bağlı da olabilir.

Çalışmamızdaki boşanmış gruptaki ebeveynlerin gelir düzeyi, evli gruba kıyasla anlamlı ölçüde düşük saptanmıştır. Bu durum boşanmanın etkisine bağlı olabileceği gibi, ekonomik yetersizlik de evliliğin sonlanmasına zemin hazırlamış olabilir. 2021 yılında TÜİK tarafından yayınlanan Türkiye Aile Yapısı Araştırması sonuçlarına göre; boşanma sebepleri arasında, evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama, sorumsuz ve ilgisiz davranma ve aldatmanın ardından 3.sırada yer almıştır (186).

Olgu ve kontrol grubundaki ebeveynler, zararlı alışkanlıklar açısından karşılaştırıldıklarında, boşanmış gruptaki ebeveynlerin sigara içme oranının anlamlı ölçüde yüksek olduğu görülmüş olup; alkol ve uyuşturucu madde kullanımı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 2). Bunun nedeni, boşanmış ebeveynlerin yaşadıkları sıkıntıyı azaltabilmek amacıyla sigarayı bir self medikasyon aracı olarak daha fazla kullanmayı tercih etmeleri olabilir.

Boşanmış aile çocuklarının boşanma olayı ile ilgili verileri incelendiğinde; çocukların sadece %24.3'ü boşanma öncesinde durumla ilgili bilgilendirilirken, %75.7'sinin bilgilendirilmemiş olması dikkat çekmektedir. Çocuk için oldukça zor ve kaydadeğer değişiklikleri beraberinde getiren böyle bir süreçte, olası psikolojik olumsuz etkileri en aza indirmek için, sürecin çocukla şeffaflıkla paylaşılması, sorularının anlayacağı dilde yanıtlanması ve duygularını paylaşması için motive edilmesi çok önemlidir. Epey zorlayıcı olabilecek bir yaşam olayını, bilgilendirilmeden yaşamının, çocuğun ruh sağlığı üzerinde daha olumsuz etkileri olacağını tahmin etmek zor değildir.

Boşanma konusunda çok sayıda çalışmaya imza atan Amato, çalışmalarında boşandıktan sonra evden ayrılan ebeveyn ile çocuğun görüşme sıklığının azaldığını, ilişki kalitesinde de düşüş olduğunu ve çocuğun iyilik halinde etkisi olan en önemli faktörlerden birinin ebeveyn yokluğu olduğunu belirtmiştir (6,187). Bizim çalışmamızda, evden ayrılan ebeveyni ile hiç görüşmediğini belirten çocukların oranı %25.7 iken, %18.6'sı yılda birkaç kez, %22.9'u ayda 1-2 kez, %2.9'u iki haftada bir, %25.7'si haftada 1-2 kez ve %4.3'ü de her gün görüşmekte olduklarını belirtmiştir. Bu sonuç, literatürle uyumlu olarak boşanma sonrası çocukların evden ayrılan ebeveyn ile görüşme sıklığının ciddi olarak azaldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Çalışmaya katılan çocuklara, boşanma olayının yaşamlarındaki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, olumlu etkilerinin mi olumsuz etkilerinin mi fazla olduğu sorulmuştur. Çocukların yanıtları incelendiğinde, %52.9'unun hayatlarındaki olumlu etkilerin fazla olduğunu söylemesi göze çarpmaktadır (Tablo 3). Literatürde, boşanmanın çocukların hayatlarına etkisi ile ilgili çalışmaları gözden geçirirken farklı görüşlerden sonuçlara rastlamak mümkündür. Kurdek, aile içi çatışmanın sosyal gelişim, duygusal istikrar ve bilişsel becerilerin kazanılmasında pek çok probleme yol açtığını belirtmektedir (188). Boşanma, sıklıkla düşünülenin aksine, bu zararlı etkilerin oluşmasını önleyerek dolaylı olarak çocuğun psikososyal gelişiminde olumlu etki de yapıyor olabilir. Edwards, bir gözden geçirme çalışmasında, pek çok çocuğun çok az kalıcı hasarla boşanma sürecini atlattığını ileri sürmüştür (189). Bu konuda daha kapsamlı yorum yapabilmek için, daha geniş örneklemler ve yaş gruplarına bölünmüş araştırmalara ihtiyaç vardır.

Çalışmamızın olgu ve kontrol gruplarındaki çocukların eş tanıları, ebeveynlerinin medeni durumuna göre karşılaştırıldığında, istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 4). Bu konuda literatüre bakıldığında, boşanmış aile çocuklarında ruh sağlığı sorunlarının daha sık gözlemlendiği görülür. 2019 yılında, 1990-2018 yılları arasında yapılan çok sayıda araştırmanın sonucu değerlendirilerek yapılmış geniş kapsamlı bir meta-analiz çalışmasında ebeveynleri boşanan çocuklarda ruhsal hastalıkların daha sık görüldüğü; özellikle depresyon, anksiyete, intihar girişimi ve fikirleri, stres, alkol, sigara ve madde kullanım sıklığının artmış olduğu belirtilmiştir (190). Bizim araştırmamızda iki grup arasında anlamlı bir fark görülmemesinin sebebi, ebeveynleri evli grubun da poliklinik başvurusunda bulunan çocuklardan seçilmiş olması olabilir.

Katılımcılar mevcut tanılarına göre akran zorbalığındaki rolleri açısından karşılaştırıldığında; DEHB tanılı katılımcılar içinde zorba-kurban rolündeki katılımcıların oranı özellikle zorbalığa karışmayanlara göre istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. KOKGB/DB tanılı katılımcılarda ise zorba ve zorba-kurban rolündeki katılımcıların oranı özellikle zorbalığa karışmayanlara göre istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (Tablo 5). Bu bulgular, hem DEHB hem de KOKGB semptomlarının, zorba ve kurban rollerinin ikisi için de risk artışı oluşturduğunu gösteren literatür verileri ile örtüşmektedir (191). DEHB tanılı çocukların hem DEHB'nin temel belirtileri hem de sosyal becerilerin zayıflığı, emosyonel regülasyonda düzensizlik, sosyal ipuçlarını yakalamada zorluklar gibi eşlik eden belirtiler sebebiyle zorbalık yapma ve zorbalığa uğrama açısından risk altında oldukları bilinmektedir (192,193).

Çalışmamızın temel hipotezlerinden biri olan ebeveynleri boşanmış olan çocuklarda akran zorbalığına dâhil olmanın daha sık olup olmadığını test etmek için,

olgu ve kontrol grubundaki çocuklar, ebeveynlerinin medeni durumuna göre akran zorbalığı rolleri açısından karşılaştırıldığında, kurban rolünde olan katılımcıların ebeveynlerinin boşanmış olma oranının zorbalığa karışmayan gruba göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 6). Bu bulgu, boşanmanın zorbalık davranışları üzerinde etkili olduğunu gösteren literatür ile uyumludur (21,194,195). Bununla birlikte, mevcut çalışmalarda boşanma ile akran zorbalığının tüm rolleri arasında pozitif bir ilişki belirtilmişken, bizim çalışmamızda, özellikle kurban rolündeki katılımcılar ile akran zorbalığına karışmayan grup arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Bunun sebebi, katılımcılar akran zorbalığı rollerine göre ayrıldığında zorba ve zorba-kurban rolünde olan gruptaki örneklem sayısının kurban rolündeki ve zorbalığa karışmayan gruplara göre yetersiz olması olabilir.

Çalışmamıza katılan çocukların cinsiyetlerine göre akran zorbalığındaki rolleri incelendiğinde; zorba ve zorba-kurban rollerindeki erkek cinsiyet oranının, kurban rolündekilere ve zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 7). Bu bulgu, erkeklerin akran zorbalığına daha sık katıldığını gösteren literatür verileri ile uyumludur. Bu konudaki ilk çalışmaların yapılmaya başlandığı 1970'lerden başlayarak 153 araştırmanın incelendiği kapsamlı bir meta-analizde, erkeklerin kızlardan daha sık olarak akran zorbalığına katıldığı gösterilmiştir (196). Zorbalık türlerinin de dâhil edildiği bir başka çalışmada ise, erkeklerin sıklıkla doğrudan ve fiziksel zorbalık yöntemlerini, kızlarınsa daha dolaylı ve ilişkisel yöntemleri kullanmakta olduğu saptanmıştır (197). Öte yandan, zorbalığa maruziyet açısından cinsiyetler arasında belirgin bir farklılık olmadığını gösteren az sayıda çalışma da vardır. (198).

Katılımcılar, okul başarı düzeylerine göre akran zorbalığındaki rolleri açısından incelendiğinde, istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 8). Bu konuda literatür incelendiğinde, zorbalık davranışının ve akran reddinin akademik performans düşüklüğü ile ilişkili olduğunu gösteren çeşitli yayınlar mevcuttur (199). ABD'de yapılan boylamsal bir çalışma, zorbalık mağduru olmanın ortaokulun 3 yılı boyunca düşük matematik notları ile ilişkili olduğunu göstermiştir (200). Tekrarlayan zorbalık davranışı varlığında, akranları tarafından kabul görmeme, depresyon ve okula aidiyet hissinin azalması gibi faktörler de akademik performanstaki düşüklüğe aracılık ediyor olabilir (201).

Boşanmanın çocukların hayatını ne şekilde olumsuz etkilediği konusundaki açıklamalar, temelde 3 önemli faktör üzerinde yoğunlaşır; ebeveyn yokluğu, ekonomik dezavantaj ve aile çatışması (6). Bizim çalışmamızda aile içi çatışmanın boyutunu değerlendirebilmek için, katılımcılara, eş/eski eşler arasında eski veya yakın dönemde tartışma olup olmadığı, herhangi bir dönemde eşlerin birbirine veya

çocuğa fiziksel şiddet uygulayıp uygulamadığı, çocuğun ev ortamında psikolojik şiddete maruz kalıp kalmadığı hususlarında sorular yöneltildi.

Olgu ve kontrol gruplarındaki çocuk ve ergenlerin ebeveynlerine, çocuğun ev ortamında psikolojik şiddete (aşağılanma, bağırlanma, alay edilme) maruz kalıp kalmadığı sorularak, sonuçlar akran zorbalığındaki roller açısından karşılaştırıldığında; kurban rolündeki katılımcılardaki ev ortamında psikolojik şiddete uğrama oranı, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur (Tablo 9). 2019’da Peru’da 12-17 yaş arasında 1569 ergenle yapılan bir çalışmada, evde şiddete maruz kalan ergenlerin zorbalık kurbanı olma olasılıkları 4.8 kat artmış bulunmuştur (202). Uganda’da 702 çocuk ile yapılan bir başka çalışmada, aile içi kötü muamelenin, zorbalık mağduru olmakla ilişkili olduğu ve bu ilişkide ruh sağlığı sorunlarının aracılık ettiği belirtilmiştir (203). Bu bulgu, muhtemelen çift yönlü bir etkileşim ile oluşmaktadır. Ev ortamında kendisiyle alay edilen, bağırlan bir çocuk, bu tür davranışları normalize ediyor ve arkadaşlarının da benzer davranışları ile karşılaştığında daha az tepki veriyor olabilir. Öte yandan literatürde, kurban rolünde olan çocukların genellikle fiziksel olarak güçsüz, daha içe kapanık öğrenciler oldukları, kaygı ve mutsuzluk belirtileri göstermeye daha yatkın oldukları ve daha düşük özgüvene sahip oldukları belirtilmiştir (120,121,123). Kurban rolündeki çocuklarda genellikle gözlenen bu özellikler de, arkadaşlarının olduğu gibi ailesinin de psikolojik şiddet davranışlarının kendilerine yönelmesini ve sürmesini kolaylaştırıcı bir zemin hazırlıyor olabilir. Çocuğun ev ortamında psikolojik şiddete uğrama durumu, ebeveynlerin medeni durumuna göre kıyaslandığında ise istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 10).

Çalışmamıza dâhil edilen çocuk ve ergenlerin ebeveynlerine, çocuğun ev ortamında fiziksel şiddete (hırpalanma, çimdiklenme, dövülme) maruz kalıp kalmadığı sorulmuş ve sonuçlar akran zorbalığındaki roller açısından ve de ebeveynlerin medeni durumuna göre ayrı ayrı karşılaştırılmış; istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 11 ve 12). Bu konuda literatür incelendiğinde, çoğu araştırmada çocuğun ev ortamında uğradığı şiddet, akran zorbalığı rollerine artmış katılım ile ilişkili bulunmuştur (170,202,203,204,205,206,207). Bizim çalışmamızda istatistiksel açıdan anlamlı bir fark çıkmama sebebi, psikolojik ve fiziksel şiddetin ayrı ayrı sorulması; ailelerin psikolojik şiddeti daha kolay bildirirken, fiziksel şiddeti bildirmekte tereddüt etmeleri olabilir.

Her iki gruptaki katılımcı ebeveynlere eş/eski eşleriyle aralarında fiziksel şiddet olup olmadığı sorulmuş ve sonuçlar çocuk ve ergenlerin akran zorbalığındaki rollerine göre karşılaştırılmış; istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 13). Ebeveynler arasında fiziksel şiddet varlığı, ebeveynlerin medeni durumuna göre karşılaştırıldığında ise; boşanmış ebeveynler arasında anlamlı ölçüde daha yüksek

oranda fiziksel şiddet olduğu görülmüştür (Tablo 14). Ülkemizdeki boşanma sebepleri arasında dayak/kötü muamelenin ilk sıralarda yer aldığı düşünüldüğünde, fiziksel şiddetin boşanmış ebeveynler arasında yüksek olması beklenen bir sonuçtur.

Katılımcı ebeveynlere eş/eski eşleriyle aralarında geçmiş dönemlerde tartışma olup olmadığı sorulmuş ve sonuçlar çocuk ve ergenlerin akran zorbalığındaki rollerine ve de ebeveynlerin medeni durumuna göre ayrı olarak karşılaştırılmış; istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 15 ve 16).

Olgu ve kontrol grubundaki çocuklara son dönemlerde anne-babaları arasında tartışmaya şahit olup olmadıkları sorulduğunda; ebeveynleri evli grupta oranın anlamlı olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır (Tablo 17). Ebeveynleri boşanmış olan çocukların anne babaları arasında tartışmaya anlamlı ölçüde az şahit olması, ebeveynlerin birbirlerine uzak olmalarının tartışmaları azaltması ve boşanmanın olumlu etkilerine dikkat çekmesi açısından önemlidir. Çocuk ve ergenler, ebeveynleri arasındaki güncel tartışmaya şahit olma durumuna göre akran zorbalığındaki rolleri açısından kıyaslandığında, istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 18).

İki grup ebeveynleri çocukla ilgili alınan kararlarda ve kural koyma, disiplin ve sorumluluklarda eş/eski eşlerinin desteği açısından medeni durumlarına göre karşılaştırıldığında, evli eşlerin birbirlerine anlamlı ölçüde daha fazla destek olduğu saptanmıştır (Tablo 19). Bu durum beklenen bir sonuç olmakla birlikte, boşanma sonrası ebeveynlerin ortak kural koymakta zorlanmalarını göstermesi açısından önem taşır. Boşanma sonrası, sıklıkla evden ayrılan ebeveyn tarafından kurallar fazla esnetilebilir, bu aşırı toleranslı yaklaşım çocukta öfke kontrolünde güçlüğü sebep olabilir. Çocuk okul ortamında da kurallara uymakta zorlanarak, alışkın olduğu sorun çözme yöntemlerini arkadaşları üzerinde de uygulamaya meyilli hale gelebilir. Bazen de bir ebeveynin fazla toleranslı tutumu varlığında, diğer ebeveyn aşırı kuralcı ve otoriter olabilir, bu durum da çocuğun uygunsuz ve dengesiz ebeveyn tutumları ile karar verme ve pozisyon alma becerilerini olumsuz yönde etkileyerek akran zorbalığına uğrama ihtimalini de arttırabilir.

Evli ve boşanmış gruptaki ebeveynler, psikolojik destek alma bakımından karşılaştırıldığında, istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 20).

Çalışmaya katılan çocuk ve ergenler, ebeveynlerinin gelir düzeyine göre akran zorbalığındaki rolleri açısından incelendiğinde, istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 21). Daha önce pek çok araştırmada ailenin sosyoekonomik düzeyinin akran zorbalığı davranışına etkisi konu edinilmiştir. Ekonomik açıdan dezavantajlı ailelerden gelen çocukların, zorbalık davranışına daha sıklıkla

katıldıklarını belirten çok sayıda çalışma mevcuttur (170,208,209). Bununla beraber, ailenin gelir düzeyi ile zorbalık davranışı arasında bağlantı bulunmadığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (210,211,212).

Çalışmamızda akran zorbalığını saptamak ve zorbalığa özgü değişkenleri değerlendirmek için Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketi kullanılmıştır. Buna göre, çalışmaya katılan 140 çocuk ve ergenden 10'u (%7.1) zorba, 40'ı (%28.5) kurban, 14'ü (%10) zorba-kurban rolünde bulunmuş, geri kalan 76 öğrencinin (%54.3) ise zorbalığa karışmadığı saptanmıştır. Literatürde akran zorbalığının prevalansı ile ilgili ülkeden ülkeye değişen farklı oranlar mevcuttur. Zorbalığın tanımlanması ve değerlendirilmesinde tam bir konsensus olmayışı da farklı sonuçlar elde edilmesine sebep olmaktadır. Norveç'te 130000'den fazla öğrenci ile yürütülen bir çalışmada, ilk ve ortaokul öğrencilerinin %15'inin akran zorbalığına katıldığı saptanmış ve bunların %9'u kurban, %6-7'si zorba, %1.5'i zorba-kurban rollerinde olduğu belirlenmiştir (107). 2009'da 40'tan fazla ülke dâhil edilerek çok merkezli olarak yürütülmüş bir başka çalışmada ise, 53246 ergenin %26'sının akran zorbalığında çeşitli rollerde yer aldığı; %10.7'sinin zorba, %12.6'sının kurban, %3.6'sının zorba-kurban rollerinde oldukları belirlenmiştir (108). Araştırmamızda saptanan oranların görece yüksek olması, örnekleme oluşturan çocuk ve ergenlerin bir okuldan değil de çocuk ve ergen psikiyatri kliniklerine başvuranlardan seçilmesi ve büyük oranda eşlik eden bir psikiyatrik komorbidite sebebiyle takip ve tedavi ediliyor olmaları olabilir.

Anketin ilk sorularından olan okulu sevme durumuna ve sınıftaki yakın arkadaş sayısına göre akran zorbalığı rolleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı fark görülmemiştir (Tablo 22 ve 23).

Zorbalığa maruz kalan gruptaki katılımcıların en sık oranda maruz kaldıkları zorbalık türünün, alay etme, aşağılayıcı isim takma ile dışlama, arkadaş grubuna almama, yok sayma şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Ülkemizde ilköğretim öğrencileriyle yapılan çalışmalarda da sözel zorbalık, en sık maruz kalınan zorbalık davranışı olarak bildirilmiştir (111,160). Her iki grupta da çocuklar, zorbalık yapan kişi/kişilerin en sık kendi sınıflarından olduğunu ve en sık olarak 2-3 kişilik bir öğrenci grubu tarafından yapıldığını bildirmişlerdir. Ebeveyni boşanmış gruptaki öğrenciler en sık olarak birkaç erkek tarafından zorbalığa uğradıklarını belirtirken, evli gruptakiler hem kızlar hem erkekler tarafından uğradıklarını belirtmiştir ancak aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir. İki grup da zorbalığın sıklıkla 1-2 hafta sürdüğünü belirtmiştir. Ebeveyni boşanmış gruptakilerin %23.5'i, evli gruptakilerin %15'i zorbalığa uğradıklarını kimseye söylemediklerini belirtmiştir, aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır (Tablo 24 ve 26).

Zorbalığa uğradığını en az bir kişiye söylediğini belirten katılımcılar zorbalığı söyledikleri kişiler açısından, ebeveynlerinin medeni durumuna göre kıyaslanmış ve aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir sonuç saptanmamıştır ancak bulgular incelendiğinde her iki gruptaki çocukların zorbalığı en sık ebeveynlerine, onu takiben de öğretmenlerine söyledikleri görülmüştür (Tablo 26.1). Ebeveynlerin de akran zorbalığının farkında olması, çocuk bu durumu paylaştığında uygun yönlendirmeleri yapabilmesi, hem çocuğun paylaşımını artırmak hem de süreci ruhsal açıdan daha sağlıklı atlatmak için önemlidir.

Zorbalık yapan gruptaki katılımcılara hangi tür zorbalık davranışını gerçekleştirdikleri sorulduğunda, iki grupta da en sık yapılan davranışın alay etme, aşağılayıcı isim takma olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaptıkları zorbalık türleri ebeveynlerinin medeni durumuna göre kıyaslandığında, istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 25).

Zorbalık yaptığını ifade eden katılımcılara yapılan zorbalık nedeniyle öğretmenleri ve/veya ailesi tarafından uyarı alıp almadıkları sorulmuş ve sonuçlar katılımcı ebeveynlerinin medeni durumuna göre karşılaştırılmış; istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmamıştır (Tablo 27).

Katılımcılara, bir öğrenci akran zorbalığına uğradığında, öğretmenlerinin ve okuldaki diğer öğrencilerin zorbalığı ne sıklıkta durdurmaya çalıştıkları ile ilgili görüşleri ve bir öğrencinin akran zorbalığına uğradığına tanık olurlarsa ne hissedecekleri/düşünecekleri, sevmediği bir öğrenciye akran zorbalığı yapılmasına katılabileceğini düşünüp düşünmediği, yaşıtı bir öğrenciye akran zorbalığı yapıldığını fark ederse nasıl tepki vereceği, kendisine akran zorbalığı uygulanmasından korkma sıklığı ve akran zorbalığını önleme konusunda sınıf öğretmenlerinin ne kadar çaba gösterdiği ile ilgili görüşleri sorulmuş ve sonuçlar katılımcı ebeveynlerinin medeni durumlarına göre karşılaştırıldığında, istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca varılmamıştır (Tablo 28,29,30). Bu konuda yapılmış çalışmalar, zorbalığa şahit olanların bazı davranışlarının (zorbaları durdurmak veya yetişkinlerden yardım istemek gibi aktif savunma davranışları) zorbalıktan kaynaklanan zararı azaltmaya yardımcı olurken, bazı davranışların ise (ilgilenmeme veya zorbalık olaylarından kaçınma gibi pasif seyirci kalma davranışları) zararı arttırabileceğini göstermiştir (168).

Katılımcıların dikkat eksikliği ve hiperaktivite semptomlarını değerlendirmek için Conners öğretmen ve anne baba derecelendirme ölçekleri ile hem öğretmen hem de ebeveyn tarafından doldurulan dikkat eksikliği ve yıkıcı davranış bozuklukları

için DSM-IV'e dayalı tarama ve değerlendirme ölçeğinden (T-DSM-IV) faydalanılmıştır. Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği'nden elde edilen puanlar akran zorbalığı rolleri açısından incelendiğinde; zorba-kurban rolündeki çocuk ve ergenlerin CÖDÖ toplam puanı ve hiperaktivite alt puanı, zorbalığa karışmayanların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur (Tablo 31). Ebeveynleri evli ve boşanmış gruplar, CÖDÖ puanları açısından karşılaştırıldığında ise anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 32).

Zorba-kurban rolündeki çocuk ve ergenlerin T-DSM-IV (Ö) toplam puanı ve dikkat eksikliği alt puanı, kurban rolündekilere ve zorbalığa karışmayan gruptakilere göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (Tablo 33). Öğretmenler tarafından doldurulan T-DSM-IV alt puanları ile toplam puanı, çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinin evli ve boşanmış olma durumuna göre karşılaştırıldığında, istatistiksel anlamlılık saptanmamıştır (Tablo 34).

Conners Anne Baba Derecelendirme Ölçeği'nden (CADÖ) elde edilen puanlar akran zorbalığındaki roller açısından incelendiğinde; davranım sorunları ve öğrenme sorunu alt puanlarının zorba-kurban rolündeki grupta, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu bulunmuştur. Karşıt olma-karşı gelme alt puanı, kurban ve zorba-kurban rolündekilerde, özellikle zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Hiperaktivite alt puanları, kurban ve zorba-kurban rolündekilerde, özellikle zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Kaygı ve psikosomatik alt puanları için gruplar arasında anlamlı fark saptanmazken, ölçek total puanı zorba, kurban ve zorba-kurban rolündeki gruplarda zorbalığa karışmayan gruba göre anlamlı ölçüde yüksektir (Tablo 35).

Çalışmaya katılan çocuk ve ergenlerin CADÖ alt puanları ve toplam puanları kendi içlerinde, ebeveynlerinin medeni durumuna göre kıyaslandığında; davranım sorunları alt puanının boşanmış aile çocuklarında anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Karşıt olma-karşı gelme alt puanı da yine boşanmış aile çocuklarında anlamlı derecede yüksektir. Boşanma sonrasında çocuklarda hırçınlık, öfke kontrol problemi, saldırganlık, davranım bozukluğu ve karşıt olma karşı gelme bozukluğu gelişebileceği, önceden yapılmış çalışmalarda da belirtilmiştir (64,85,90). Buna benzer dışavurum belirtiler, çocuklarda bir tür duygu ifade etme şekli olabilir. Davranış değişikliklerinin farkında olmak, çocuğa düşüncelerini rahatça ifade etme fırsatı vermek bu dönemde çok önemlidir. Çalışmamızda hiperaktivite, öğrenme sorunu, kaygı, psikosomatik alt puanları ve toplam puan için ise gruplar arasında istatistiksel fark saptanmamıştır (Tablo 36).

Araştırmaya katılan çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinin T-DSM-IV doldurmaları istenmiş ve ölçek alt puanları ve toplam puanlar akran zorbalığındaki rollere göre karşılaştırılmıştır. Buna göre ölçeğin tüm alt boyutlarında ve toplam puanında istatistiksel olarak anlamlılıklar saptanmıştır (Tablo 37).

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite alt puanları, zorba-kurban rolündeki katılımcılarda zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksektir. Karşıt olma-karşı gelme alt puanı da, zorba-kurban rolündeki katılımcılarda zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek saptanmıştır. Davranım bozukluğu alt puanı, zorba ve kurban rolündeki gruplarda, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksektir. Ölçek total puanı, zorba-kurban rolündeki katılımcılarda, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek saptanmıştır.

Ebeveynler tarafından doldurulan T-DSM-IV alt puanları ve toplam puanı kendi içlerinde, çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinin evli ve boşanmış olma durumuna göre karşılaştırıldığında, istatistiksel anlamlılık saptanmamıştır (Tablo 38).

DEHB tanılı çocuk ve ergenlerin, akran zorbalığına daha sık katıldıkları ve daha fazla oranda zorbalık mağduru oldukları bildirilmiştir (213). DEHB'li olmayan akranıyla kıyaslandığında DEHB'li çocuk ve ergenlerin akranları tarafından daha sık dışlandığı, yakın arkadaşlık ilişkisi kurmak ve sürdürmekte daha fazla güçlük yaşadıkları bilinmektedir (214).

DEHB ve akran zorbalığı ilişkisi çift yönlüdür. DEHB tanılı çocuk ve ergenlerin, hem DEHB'nin çekirdek belirtileri nedeniyle hem de eşlik eden emosyonel regülasyonda düzensizlik, sosyal becerilerde güçlük gibi durumlar sebebiyle sosyal zorluklar yaşadıkları gösterilmiştir. Aynı zamanda zorbalık mağdurlarının depresyon ve anksiyete yaşama riski daha yüksek olup, bu durum DEHB'de zaten sıklıkla görülen sosyal ipuçlarını yakalamayı zorlaştıran, etkileşim ile sosyal normları öğrenme fırsatlarını olumsuz etkileyen dikkat sorunlarını artırmaktadır (215,216,217).

Bizim çalışmamızda da dikkat eksikliği, hiperaktivite ve davranım sorunlarını ölçmek için katılımcılardan doldurmasını istediğimiz formlarda, literatür ile uyumlu sonuçlar elde edilmiştir.Yapılan post-hoc analizlerde, alt ölçek puanlarına göre anlamlılık farklı alt gruplar arasında değişse de, zorbalığa karışan gruplar ile zorbalığa karışmayan gruplar arasındaki anlamlı farklar dikkat çekmektedir.

Çalışmaya katılan çocuk ve ergenlerden, kaygı düzeylerinin değerlendirilebilmesi için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 ve 2'yi (STAI-1 ve 2) doldurmaları istenmiş ve sonuçlar hem akran zorbalığı rolleri hem de ebeveynlerin medeni durumu açısından karşılaştırılmıştır.

Zorba-kurban rolündeki katılımcıların durumluk kaygı puanı, zorba rolündekilere ve zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı derecede yüksektir. Sürekli kaygı puanı ve ölçek total puanı ise, kurban ve zorba-kurban rolündekilerde, özellikle zorba rolündeki gruba göre anlamlı ölçüde yüksektir (Tablo 39). STAI 1 ve 2 ölçek puanları, katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumuna göre karşılaştırıldığında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır (Tablo 40).

Çalışmaya katılan çocuk ve ergenleri depresif semptomlar açısından değerlendirebilmek için Çocuklar için Depresyon Ölçeği (CDI) kullanılmış ve ölçek puanları hem akran zorbalığı rollerine hem de ebeveynlerin medeni durumuna göre karşılaştırılmıştır.

CDI puanları, akran zorbalığı rollerine göre kıyaslandığında; kurban ve zorba-kurban rolündeki gruptakilerin ölçek puanı, zorbalığa karışmayan gruba göre anlamlı ölçüde yüksek saptanmıştır (Tablo 41). CDI puanları, çalışmaya katılan ebeveynlerin medeni durumuna göre kıyaslandığında ise; gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 42).

CDI ile STAI 1 ve 2 ölçeklerinden elde edilen bu puanlar, akran zorbalığında kurban rolünde olan çocuk ve ergenlerin anksiyete ve depresyon belirtileri göstermeye daha yatkın oldukları ile ilgili literatür bilgisi ile uyumludur (120,121,123,124). Öte yandan, alanda yapılmış birçok çalışmada, ebeveynleri boşanan çocuklarda, anksiyete bozukluğu ve depresyon gibi ruh sağlığı problemlerinin daha sık görüldüğü bildirilmesine karşın (6,64,86,87), bizim çalışmamızda boşanmış ve evli gruplar arasında CDI ile STAI 1 ve 2 puanları açısından anlamlı fark saptanmamıştır. Bunun sebebi, örneklemin yeterince geniş olmaması olabileceği gibi, ebeveynleri evli kontrol grubunun da çocuk ergen psikiyatri kliniğine başvuran çocuklardan seçilmesi olabilir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, çocuk ve ergen psikiyatrisi polikliniğine başvuran, ebeveynleri boşanmış olan 29 kız ve 41 erkek çocuk (olgu grubu) ile benzer yaşlardan, ebeveynleri evli 29 kız ve 41 erkek çocuk (kontrol grubu) akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojiler açısından karşılaştırılmıştır.

Boşanmış ebeveynlerde, evli ebeveynlere kıyasla;

- Bir işte çalışma oranının anlamlı ölçüde daha fazla olduğu;
- Aylık gelir düzeylerinin anlamlı ölçüde daha düşük olduğu;
- Sigara içme oranının anlamlı ölçüde daha fazla olduğu;
- Eşler arasında fiziksel şiddetin anlamlı ölçüde daha fazla olduğu;
- Çocukla ilgili alınan kararlarda, kural koyma ve sorumluluklarda diğer ebeveynlerden alınan desteğin anlamlı ölçüde daha az olduğu görülmüştür.

Ebeveynleri boşanmış çocuklarda, ebeveynleri evli çocuklara kıyasla;

- Ebeveynler arasında son dönemlerde tartışmaya şahit olmanın anlamlı ölçüde daha az olduğu;
- Connors Anne-Baba Derecelendirme Ölçeği'nin davranım sorunları ve karşıt olma karşı gelme alt ölçeklerinden alınan puanların anlamlı ölçüde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çalışmamızın temel hipotezlerini test etmek için, katılımcıların akran zorbalığındaki rolleri, ebeveynlerinin medeni durumuna göre karşılaştırıldığında; kurban rolündeki çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinin boşanmış olma olasılığının, özellikle zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu görülmüştür.

Çalışmamızın diğer hipotezini test etmek için, eşlik eden tanılara göre katılımcıların akran zorbalığındaki rollerine bakıldığında ise; DEHB tanısının zorba-kurban rolündekilerde özellikle zorbalığa karışmayanlara göre yüksek olduğu; KOKGB/DB tanılarının da zorba ile zorba-kurban rolündeki katılımcılarda özellikle zorbalığa karışmayanlara göre yüksek olduğu görülmüştür. Eşlik eden diğer tanılar için, akran zorbalığı rollerine göre istatistiksel anlamlılık saptanmamıştır.

Katılımcılar, eşlik eden tanılarına göre ebeveynlerinin medeni durumu açısından kıyaslandığında ise, istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır.

Akran zorbalığı rolleri ile ilgili değişkenlere bakıldığında;

- Zorba ve zorba-kurban rollerindeki erkek cinsiyet oranının, kurban rolündekilere ve zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu;
- Kurban rolündeki katılımcılardaki ev ortamında psikolojik şiddete uğrama oranının, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu;
- Zorba-kurban rolündeki çocuk ve ergenlerin CÖDÖ toplam puanı ve hiperaktivite alt puanının, zorbalığa karışmayanların puanlarından anlamlı derecede daha yüksek olduğu;
- Zorba-kurban rolündeki çocuk ve ergenlerin T-DSM-IV (Ö) toplam puanı ve dikkat eksikliği alt puanının, kurban rolündekilere ve zorbalığa karışmayan gruptakilere göre anlamlı derecede yüksek olduğu;
- Connors Anne Baba Derecelendirme Ölçeği'nden (CADÖ) alt ölçeklerinden; davranım sorunları ve öğrenme sorunu alt puanlarının zorba-kurban rolündeki grupta, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu; karşıt olma-karşı gelme ve hiperaktivite alt puanının, kurban ve zorba-kurban rolündekilerde, özellikle zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu; ölçek total puanının zorba, kurban ve zorba-kurban rolündeki gruplarda zorbalığa karışmayan gruba göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu;
- T-DSM-IV (E) alt ölçeklerinden, dikkat eksikliği ve hiperaktivite, karşıt olma karşı gelme alt puanları ile ölçek total puanının, zorba-kurban rolündeki katılımcılarda zorbalığa karışmayanlara göre; davranım bozukluğu alt puanının, zorba ve kurban rolündeki gruplarda, zorbalığa karışmayanlara göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu;
- Zorba-kurban rolündeki katılımcıların durumluk kaygı puanının, zorba rolündekilere ve zorbalığa karışmayanlara göre; sürekli kaygı puanı ve ölçek total puanının ise, kurban ve zorba-kurban rolündekilerde, özellikle zorba rolündeki gruba göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu;
- Kurban ve zorba-kurban rolündeki gruptakilerin CDI ölçek puanının, zorbalığa karışmayan gruba göre anlamlı ölçüde yüksek olduğu görülmüştür.

Boşanma, çocuk için hayli zorlayıcı, alışkın olduğu düzeninin değiştiği, evden ayrılan ebeveynini hatta bazen iki ebeveynini de daha az görebilmeye başladığı, onların çatışmalarına şahit olabildiği, yeni ruhsal problemlerle karşılaşabildiği ve

mevcut psikiyatrik sorunlarının kötüleşebildiği bir süreci beraberinde getirir. Akran zorbalığını direkt olarak boşanma perspektifinden inceleyen bu çalışmanın ortaya koyduğu bulguların, çocuk ve ergen psikiyatri polikliniklerine başvuran ebeveynleri boşanmış olan çocukların psikiyatrik değerlendirme ve takip süreçlerine olumlu katkılar sağlayacağını düşünmekteyiz. Akran zorbalığı için risk oluşturabilecek etmenlerin bilinmesi, bu konuda farkındalığın artması, pek çok olumsuz sonucu olabilecek böyle bir sürecin zararlı etkilerinden korunmak ve etkin müdahale yöntemleri geliştirmek açısından çok faydalı olacaktır.

7. KISITLILIKLAR

Çalışmamız tek merkezde yürütüldüğü için sonuçların tüm çocuk ve ergen popülasyonuna genellenemeyeceği söylenebilir.

Araştırmamız kesitsel olarak tasarlanmış olup, bu tip araştırmalar neden-sonuç ilişkisinin saptanabilmesinde yeterli değildir.

Örneklemimizin yeterince geniş olmaması da başka önemli bir kısıtlılıktır. Örneklem sayısının artırılması, sonuçların genellenebilirliği açısından yararlı olacaktır.

Çalışmadaki katılımcılar sadece çocuk ve ergen psikiyatri polikliniğine başvuran hastalar arasından seçilmiştir. Hem toplum örneklemini hakkında daha iyi fikir sahibi olmak, hem de daha anlamlı sonuçlar elde edebilmek için, sağlıklı kontrollerin de dahil edildiği araştırmalar planlamak gereklidir.

Boşanma sürecinin çocuğun ruh sağlığına ve akran zorbalığı rollerine olan etkisini daha iyi aydınlatabilmek için, daha kapsamlı ve boylamsal araştırmalar yapılmasına ihtiyaç vardır.

8.KAYNAKLAR

1. Nock SL. The Divorce of Marriage and Parenthood. J Fam Ther. 2000;22(3):245-63.
2. Nugent K. Divorcing Children: Children's Experience of Their Parent's Divorce. J Can Acad Child Adolesc Psychiatry. Nov 2006;15(4):188-9.
3. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2023). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437>
4. Wang H, Amato PR. Predictors of divorce adjustment: stressors, resources, and definitions. J Marriage Fam 2000; 62:655-668.
5. Amato PR, Booth A. A prospective study of divorce and parent-child relationships. J Marriage Fam 1996; 58:356-365.
6. Amato PR, Keith B. Parental Divorce and the Well-Being of Children: A Meta-Analysis. Psychol Bull. 1991; 110(1):26-46. doi:10.1037/0033-2909.110.1.26
7. Arifoğlu, B.,&Öz, F. (2008). Boşanmış Aile Çocuklarına Hemşirelik Yaklaşım. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 76-84.
8. Uşaklı, H. (2013). Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocuklarının Sorunları. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 195-208
9. Meriç, B. (2007). Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Uyum Düzeylerini ve Sosyal Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Bir Grup Rehberliği Çalışmasının Sınanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
10. Jackson, A.P. (2000). Maternal Self-efficacy and children's influence on stress and parenting among single black mothers in poverty. Journal of Family Issues,21, 3-16.
11. Walzack,Y.,&Burns,S. (2004). Boşanma ve Çocuk Üzerinde Etkileri. (2. Basım). (Çev., İ.Ersevrim). İstanbul: Özgür Yayınları
12. Pişkin M.Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi 2002; 2: 531-62

13. Olweus D. Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes. Social withdrawal, inhibition, and shyness in childhood. Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc; 1993. s. 315-41.
14. Nansel TR, Craig W, Overpeck MD, Saluja G, Ruan WJ, Health Behaviour in School-aged Children Bullying Analyses Working Group. Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. Arch Pediatr Adolesc Med. Ağustos 2004;158(8):730-6.
15. Kim YS, Koh YJ, Leventhal BL. Prevalence of School Bullying in Korean Middle School Students. Arch Pediatr Adolesc Med. 01 Ağustos 2004;158(8):737-41.
16. Nansel TR, Overpeck M, Pilla RS, Ruan WJ, Simons-Morton B, Scheidt P. Bullying Behaviors Among US Youth: Prevalence and Association With Psychosocial Adjustment. JAMA J Am Med Assoc. 25 Nisan 2001;285(16):2094-100.
17. Deković M, Wissink IB, Meijer AM. The role of family and peer relations in adolescent antisocial behaviour: Comparison of four ethnic groups. J Adolesc. 2004;27(5):497-514.
18. Cummings EM, Goeke-Morey MC, Papp LM. Everyday marital conflict and child aggression. J Abnorm Child Psychol. 2004;32(2):191-202.
19. Boel-Studt S, Renner LM. Child and family-level correlates of direct and indirect peer victimization among children ages 6-9. Child Abuse Negl. 2014;38(6):1051-1060.
20. de Vries TR, Arends I, Oldehinkel AJ, Bultmann U. Direct and indirect associations between childhood adversity and emotional and behavioral problems at age 14: A network analytical approach [published online ahead of print, 2023 Apr 11]. Dev Psychopathol. 2023;1-12. doi:10.1017/S0954579423000287
21. Chen M, Chan KL. Parental absence, child victimization, and psychological well-being in rural China. Child Abuse Negl. Eylül 2016;59:45-54.
22. Arslan, A. Ş. (2000). Eğitim Düzeyi, Cinsiyet, Boşanma Nedeni ve Sosyal Statünün Kadının Boşanma İsteğine İlişkin Algılar Üzerine Etkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
23. Şener, A. ve Terzioğlu, G. (2008). Bazı Sosyo-Ekonomik ve Demografik Değişkenler ile İletişimin Eşler Arası Uyuma Etkisinin Araştırılması. Sosyal Politika

Çalışmaları Dergisi, 13(13): 7-20.

24. Arıkan, Ç. Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması. T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996
25. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2012). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2011. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara
26. Herman SJ. Divorce. A grief process. *Perspect Psychiatr Care*. 1974;11(3):108-112. doi:10.1111/j.1744-6163.1974.tb01109.x
27. Pledge, D. S. (1992). Marital Separation/Divorce: A Review of Individual Responses to a Major Life Stressor. *Journal of Divorce & Remarriage*, 17(3-4): 151-182
28. Smith Barnet, H. (1990). Divorce Stress and Adjustment Model: Locus of Control and Demographic Predictors. *Journal of Divorce*, 13(3): 93-110.
29. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (2019). Family Database. <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>, (14.02.2020).
30. Birleşmiş Milletler (2020). 2019 Demographic Yearbook. Department of Economic and Social Affairs. New York: United Nations Publication
31. Amato, P. R. ve Rogers, S. J. (1997). A Longitudinal Study of Marital Problems and Subsequent Divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 59(3): 612-624.
32. White, L. K. (1990). Determinants of Divorce: A Review of Research in the Eighties. *Journal of Marriage and the Family*, 52(4): 904-912.
33. Uğur, S. B. (2014). Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2): 293-326.
34. Andersen, J. D. (2005). Financial Problems and Divorce: Do Demographic Characteristics Strengthen the Relationship? *Journal of Divorce & Remarriage*, 43(1-2): 149-161.
35. ASAGEM. (2014). Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması. Ankara : T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/tbna2014-kitap.pdf> (18.08.2022)

36. Can, Y. ve Aksu, N. B. (2016). Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58): 888-902.
37. Canham, S. L., Mahmood, A., Stott, S., Sixsmith, J. ve O'Rourke, N. (2014). 'Til divorce Do Us Part: Marriage Dissolution in Later Life. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55(8): 591-612
38. Rankin, R. P. ve Maneker, J. S. (1985). The Duration of Marriage in a Divorcing Population: The Impact of Children. *Journal of Marriage and the Family*, 47(1): 43-52.
39. Cherlin, A. (1977). The Effect of Children on Marital Dissolution. *Demography*, 14(3): 265-272.
40. Bevvino, D. L. ve Sharkin, B. S. (2003). Divorce Adjustment as a Function of Finding Meaning and Gender Differences. *Journal of Divorce & Remarriage*, 39(3-4): 81-97.
41. Emery, R. (1994). *Renegotiating Family Relationships, Divorce, Child Custody, and Mediation*. New York: The Guilford Press.
42. Isaacs A. Children's adjustment to their divorced parents' new relationship. *J Paediatr Child Health* 2002; 38:329-331.
43. Gale J, Mowery RL, Herrman MS, Hollett NL. Considering effective divorce mediation: three potential factors. *Conf Resol Q* 2002; 19:389-420.
44. Madden-Derdich DA, Leonard SA. parental role identity and fathers' involvement in coparental interaction after divorce: father's perspectives. *Fam Relat* 2000; 49:311-318.
45. Shifflett K, Cummings ME. A program for educating parents about the effects of divorce and conflict on children: an initial evaluation. *Fam Relat* 1999; 48:79-89.
46. Gindes M. The psychological effects of relocation for children of divorce. *J Am Acad Matrimonial Lawyers* 1998; 1:119-148.
47. Clark B. Supporting the mental health of children and youth of separating parents : Position statements and practice points, Canadian Pediatric Society. 2013;18(7):373-377.
48. Hockenberry, M.J. Family, social, cultural, and religious influences on child health promotion. *Maternal Child Nursing Care*. 5th ed. Canada: Elsevier Mosby; 2014, p. 732-749

49. Franklin,Q.,&Mooney-Doyle,K. Social, cultural, religious and family influences on child health promotion. Maternal Child Nursing Care. 5th ed. Canada: Elsevier Mosby; 2015, p. 17-44
50. Aydın,R.Ş. Yaşam becerileri psikoeğitim programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerin etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.
51. Rohner, R.P. (1994). Patterns of parenting: The warmth dimension in worldwide perspective. In W.J. Lonner & R.S. Malpass (Eds.), Readings in Psychology and Culture. Needham Heights, M.A: Allyn and Bacon, Inc.
52. McIntosh J. Enduring Conflict in Parental Separation: Pathways of Impact on Child Development. J Fam Stud. 2003;9(1):63-80. doi:10.5172/jfs.9.1.63
53. Zeanah CH, Berlin LJ, Boris NW. Practitioner review: Clinical applications of attachment theory and research for infants and young children. J Child Psychol Psychiatry Allied Discip. 2011;52(8):819-833. doi:10.1111/j.1469-7610.2011.02399
54. Türkaslan, N. Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları. Aile ve Toplum, 11(3), 2007
55. Wallerstein JS, Kelly JB. Children and divorce: a review. Soc Work. 1979; 24:468-475. doi:10.1093/sw/24.6.468.
56. Stocker, C., Ahmed, K., & Stall, M. (1997). Marital Satisfaction and Maternal Emotional Expressiveness: Links With Children's Sibling Relationships. Social Development, 6, 3, 373-385
57. Kurdek, L.A, & Berg, B. (1983). Correlates of children's adjustment to their parent's divorces. New Directions for Child and Adolescent Development, 47-60, doi: 10.1002/cd.23219831906
58. Amato PR. The consequences of divorce for adults and children J Marriage Fam. 2000;62(4):1269-1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.
59. Forehand R, Armistead L, David C. Is adolescent adjustment following parental divorce a function of predivorce adjustment? J Abnorm Child Psychol. 1997;25(2):157-164. doi:10.1023/A:1025735629914.
60. Sun Y, Li Y. Children's well-being during parents' marital disruption process: A pooled time-series analysis. J Marriage Fam. 2002;64(2):472-488. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00472.

61. Jeynes WH. A Meta-Analysis: The Effects of Parental Involvement on Minority Children's Academic Achievement. *Educ Urban Soc.* 2003;35(2):202-218. doi:10.1177/0013124502239392.
62. Lansford JE. Parental Divorce and Children's Adjustment. *Perspect Psychol Sci.* 2009;4(2):140-152. doi:10.1111/j.1745-6924.2009.01114.
63. Karhina, K., Bøe, T., Hysing, M., Askeland, K. G., & Nilsen, S. A. (2023). Parental separation and school dropout in adolescence. *Scandinavian journal of public health*, 14034948231164692. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/14034948231164692>
64. Kelly, J.B. (2000). Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: a decade review of research. *Journal of the American Academy of Child And Adolescent Psychiatry*, 39(8), 963-73.
65. Yörükoğlu, A. (2004) Çocuk Ruh Sağlığı Çocuğun Kişilik Gelişimi, Eğitimi ve Ruhsal Sorunları. İstanbul: Özgür Yayınları.
66. Wallerstein JS. Children of divorce: report of a ten-year follow-up of early latency-age children. *Am J Orthopsychiatry.* 1987;57(2):199-211.
67. Block JH, Block J and Gjerde PF. The Personality of Children Prior to Divorce : A Prospective Study, *Child Dev.* 1986; 57(4):827-840.
68. Hetherington EM, Cox M, Cox R. Long-Term Effects of Divorce and Remarriage on the Adjustment of Children. *J Am Acad Child Psychiatry.* 1985;24(5):518-530.
69. Lange AMC, Visser MM, Scholte RHJ, Finkenauer C. Parental Conflicts and Posttraumatic Stress of Children in High-Conflict Divorce Families. *J Child Adolesc Trauma.* 2021;15(3):615-625. Published 2021 Oct 27. doi:10.1007/s40653-021-00410-9
70. Teachman JD. Childhood living arrangements and the intergenerational transmission of divorce. *J Marriage Fam.* 2002;64(3):717-729. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00717.x.
71. Chase-Lansdale PL, Cherlin AJ, Kiernan KE. The Long-Term Effects of Parental Divorce on the Mental Health of Young Adults: A Developmental Perspective. *Child Dev.* 1995;66:1614- 1634. doi:10.2307/1131900.
72. Bussell, D. A.. A pilot study of African American children's cognitive and

emotional reactions to parental separation. *Journal of Divorce and Remarriage*. 1995; 25, 3-15.

73. Frost AK, Pakiz B. The effects of marital disruption on adolescents: time as a dynamic. *Am J Orthopsychiatry*. 1990;60(4):544-555.

74. Davies PT, Sturge-Apple ML, Winter MA, Cummings E, Farrell D. Child adaptational development in contexts of interparental conflict over time. *Child Dev*. 2006;77(1):218-233. doi:10.1111/j.1467-8624.2006.00866.

75. Capaldi DM, Patterson GR. Relation of parental transitions to boys' adjustment problems: I. A linear hypothesis II. Mothers at risk for transitions and unskilled parenting. *Dev Psychol*. 1991;27(3):489-504. doi:10.1037//0012-1649.27.3.489.

76. Hope S, Power C, Rodgers B. Does financial hardship account for elevated psychological distress in lone mothers? *Soc Sci Med*. 1999;49(12):1637-1649. doi:10.1016/S0277-9536(99)00251-8.

77. Kitson GC, Morgan L a. The Multiple Consequences of Divorce: A Decade Review. *J Marriage Fam*. 1990;52(4):913-924. doi:10.2307/353310.

78. Kurdek LA, Fine MA, Sinclair RJ. The relation between parenting transitions and adjustment in young adolescents: A multisample investigation. *J Early Adolesc*. 1994;14(4):412-431. doi:10.1177/0272431694014004001.

79. McGue M, Lykken DT. Genetic influence on risk of divorce. *Psychol Sci*. 1992;3(6):368-373. doi:10.1111/j.1467-9280.1992.tb00049.x.

80. Ahrons C. Tanner J. Adult children and fathers: relationships 20 years after parental divorce. *Fam Relat*. 2003;52(4):340-351. doi:10.1111/j.1741-3729.2003.00340.

81. Rohner RP, Pettengill SM. Perceived parental acceptance-rejection and parental control among Korean adolescents. *Child Dev*. 1985;56(2):524-528. doi:10.2307/1129739.

82. Khaleque A, Rohner RP. Perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of crosscultural and intracultural studies. *J Marriage Fam*. 2002;64(1):54-64. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00054.x.

83. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2004. <http://www.who.int/whr/2004/en/> (08.02.2017)

84. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2007. <http://www.who.int/whr/2007/en/> (08.02.2017)
85. Öztürk, M. (2008). 99 Sayfada Boşanmış Ailelerde Çocuk. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
86. Öngider, N. (2006). “Evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn veya kabul reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkileri”. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü Doktora Tezi
87. Aral,N.,&Başar, F. (1998). Çocukların Kaygı Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet, Sosyoekonomik Düzey ve Ailenin Parçalanma Durumuna Göre İncelenmesi. Eğitim ve Bilim, 22(110), 7-11.
88. Yörükoğlu, A. (2000) Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Özgür Yayınları
89. Parker G, Roy K (2001) Adolescent depression: a review. Aust Psychiatry 35:572.
90. Işıkoğlu RB (2016) “9-11 Yaşları Arasındaki Çocukların Güvenli Bağlanma Düzeyi ve Annelerinin Ödül Ceza Yöntemini Kullanma Düzeyi ile Aynı Çocukların Olumsuz Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Tezi
91. Çetin, F.Ç., (Ed.). Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı. Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2008.
92. Dağlar,K. (2016). Okul Öncesi Çocuklarda Anksiyete Belirtileri ile Annelerinin Bağlanma Biçimleri ve Ayrılık Anksiyeteleri Arasındaki İlişki. İstanbul Arel Üniversitesi Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
93. Engin, E.C. “Bir Aile Hekimliği Bölgesinde Kayıtlı 6-18 Yaş Arası Çocuk ve Ergenlerde Görülen Davranış ve Uyum Problemlerinin; Bu Çocuk ve Ergenlerin Ailelerinin Demografik Özellikleri, Tutum ve Davranışlarıyla Olan İlişkinin İncelenmesi”. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015
94. Saygılı S (2014) Çocuklarda Davranış Bozuklukları. Elit Kültür Yayınları, İstanbul
95. Lannes, É. E. M., Kenny, S., Hershon, M., Talwar, V., Kiafar, A., & Pennestri, M. H. (2023). Associations between parental relationship dissolution and child sleep: A systematic review. Sleep medicine reviews, 70, 101804. Advance

online publication. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2023.101804>

96. Kuo, S. I., Thomas, N. S., Aliev, F., Bucholz, K. K., Dick, D. M., McCutcheon, V. V., Meyers, J. L., Chan, G., Kamarajan, C., Kramer, J. R., Hesselbrock, V., Plawecki, M. H., Porjesz, B., Tischfield, J., & Salvatore, J. E. (2023). Association of parental divorce, discord, and polygenic risk with children's alcohol initiation and lifetime risk for alcohol use disorder. *Alcohol (Hanover, York County, Pa.)*, 47(4), 724–735. <https://doi.org/10.1111/acer.15042>
97. Lange AMC, Visser MM, Scholte RHJ, Finkenauer C. Parental Conflicts and Posttraumatic Stress of Children in High-Conflict Divorce Families. *J Child Adolesc Trauma*. 2021;15(3):615-625. Published 2021 Oct 27. doi:10.1007/s40653-021-00410-9
98. Dale, J., Russell, R., & Wolke, D. (2014). Intervening in primary care against childhood bullying: an increasingly pressing public health need. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 107(6), 219-223.
99. Olweus D. Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*. 1997;XII(4):495-510
100. Burk, F. L. (1897). Teasing and bullying. *The Pedagogical Seminary*, 4(3), 336-371.
101. Amerikan Psikiyatri Birliği, 2017. <http://www.apa.org/search.aspx?query=bullying> ,
102. Crothers, L. M., & Levinson, E. M. (2004). Assessment of bullying: A review of methods and instruments. *Journal of Counseling & Development*, 82(4), 496-503.
103. Gladden, R. M., Vivolo-Kantor, A. M., Hamburger, M. E., & Lumpkin, C. D. (2014). Bullying surveillance among youths: Uniform definitions for public health and recommended data elements, version 1.0.
104. Pişkin, M. (2005). Okulda akran zorbalığı. Ankara Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölümü, Okullarda Şiddet Paneli. Ankara, 12
105. Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?. *Scandinavian journal of psychology*, 49(2), 147-154.
106. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of*

child psychology and psychiatry, 49(4), 376-385.

107. Olweus, D., & Limber, S. P. (2010). Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(1), 124.

108. Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., ... & Pickett, W. (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International journal of public health*, 54, 216-224

109. Due, P., Merlo, J., Harel-Fisch, Y., Damsgaard, M. T., soc, M. S., Holstein, B. E., ... & de Matos, M. G. (2009). Socioeconomic inequality in exposure to bullying during adolescence: a comparative, cross_sectional, multilevel study in 35 countries. *American journal of public health*, 99(5), 907-914.

110. Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., & Runions, K. C. (2014). Bullying prevalence across contexts: A meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 55(5), 602-611

111. Pişkin, M. (2010). Ankara'daki ilköğretim öğrencileri arasında akran zorbalığının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(156).

112. Atik G. İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Davranışını Yordamada Denetim Odağı, Benlik Saygısı, Aile Stili, Yalnızlık Ve Akademik Başarının Rolü. Eğitim Bilimleri Bölümü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: ODTÜ, 2006.

113. Bilgili, N., Kocoğlu, D., & Akin, B. (2016, September). Peer Bullying Among High School Students and Related Factors. In *Yeni Symposium* (Vol. 54, No. 3:10-7)

114. Kilicaslan, F., Beyazgul, B., Kuzan, R., Karadag, D., Koruk, F., & Koruk, I. (2023). The prevalence of peer bullying and psychiatric symptoms among high school students in southeast Turkey. *Nordic journal of psychiatry*, 77(1), 83–90. <https://doi.org/10.1080/08039488.2022.2134450>.

115. Hymel, S., & Swearer, S. M. (2015). Four decades of research on school bullying: An introduction. *American Psychologist*, 70(4), 293.

116. Barker, ED., Arseneault, L., Brendgen, M., Fontaine, N., & Maughan, B. (2008). Joint development of bullying and victimization in adolescence: Relations to delinquency and self-harm. *Journal of the American Academy of Child &*

Adolescent Psychiatry, 47(9), 1030-1038.

117. Gkiomisi, A., Gkrizioti, M., Gkiomisi, A., Anastasilakis, D. A., & Kardaras, P. (2017). Cyberbullying among Greek high school adolescents. *The Indian Journal of Pediatrics*, 84(5), 364-368.
118. Fahy, A. E., Stansfeld, S. A., Smuk, M., Smith, N. R., Cummins, S., & Clark, C. (2016). Longitudinal associations between cyberbullying involvement and adolescent mental health. *Journal of Adolescent Health*, 59(5), 502-509
119. Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N., & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology & behavior*, 11(3), 253-261.
120. Hawker DSJ, Boulton MJ. Twenty Years ' Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment : A Meta-Analytic Review of Cross_Sectional Studies. Vol 41.; 2000.
121. Hodges EVE, Perry DG. Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimization by peers. *J Pers Soc Psychol*. 1999;76(4):677-685.
122. Sarah K. Hamill. Resilience and Self-Efficacy: the Importance of Efficacy Beliefs and Coping Mechanisms in Resilient Adolescents. *Colgate University Journal of the Sciences*. 2010;34(2):183-190.
123. Catalano, R., Junger-Tas, J. O. S. I. N. E., Morita, Y., Olweus, D., SLEE, P., & Smith, P. K. (Eds.). (2014). *The nature of school bullying: A cross_national perspective*. Routledge
124. Zhang, J., Lin, G., Cai, Q., Hu, Q., Xu, Y., Guo, Z., Hong, D., Huang, Y., Lv, Y., Chen, J., & Jiang, S. (2022). The role of family and peer factors in the development of early adolescent depressive symptoms: A latent class growth analysis. *Frontiers in psychiatry*, 13, 914055. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.914055>
125. Smokowski, P.R., & Kopasz, K.H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, 27, 101-110.
126. Schwartz D, Dodge KA, Coie JD. The Emergence of Chronic Peer Victimization in Boys' Play Groups. *Child Dev*. 1993;64(6):1755-1772
127. Dake, J. A., Price, J. H., & Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of

bullying at school. *Journal of school health*, 73(5), 173-180.

128. Menken, M. S., Isaiah, A., Liang, H., Rivera, P. R., Cloak, C. C., Reeves, G., Lever, N. A., & Chang, L. (2022). Peer victimization (bullying) on mental health, behavioral problems, cognition, and academic performance in preadolescent children in the ABCD Study. *Frontiers in psychology*, 13, 925727. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.925727>

129. Glew G, Rivara F, Feudtner C. *Bullying: Children Hurting Children.*; 2000. <http://pedsinreview.aappublications.org/>

130. Jara N, Casas JA, Ortega-Ruiz R. Proactive and reactive aggressive behavior in bullying: The role of values. *International Journal of Educational Psychology*. 2017;6(1):1-24.

131. Zych I, Ortega-Ruiz R, del Rey R. Scientific research on bullying and cyberbullying: Where have we been and where are we going. *Aggress Violent Behav*. 2015;24:188-198.

132. Sharp S, Smith P, eds. *Tackling Bullying In Your School*. Taylor & Francis Group; 1994.

133. Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Marttunen, M., Rimpelä, A., & Rantanen, P. (1999). Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey. *Bmj*, 319(7206), 348-351.

134. Tuncay, Ayas., & Pişkin, M. (2011). Investigation of bullying among high school students with regard to sex, grade level and school type. *Elementary Education Online*, 10(2), 550-568.

135. Pellegrini, A. D. (1998). Bullies and victims in school: A review and call for research. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 19(2), 165-176

136. Carney A, Merrel K. Bullying in Schools: Perspectives on Understanding and Preventing an International Problem. *Sch Psychol Int*. 2001;22(3):364-382.

137. Holland D, Ireland JL, Muncer S. Impulsivity, attribution and prison bullying: Bully-category and perpetrator-victim mutuality. *Int J Law Psychiatry*. 2009;32(2):84-91.

138. Ireland JL, Archer J. Association between measures of aggression and bullying among juvenile and young offenders. *Aggress Behav*. 2004;30(1):29-42.

139. Unnever JD. Bullies, aggressive victims, and victims: Are they distinct

groups? *Aggress Behav.* 2005;31(2):153-171.

140. Salmivalli C, Nieminen E. Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bully-victims. *Aggress Behav.* 2002;28(1):30-

141. Beale A, Scott P. "Bullybusters": Using Drama To Empower Students To Take a Stand against Bullying Behavior. *Professional School Counseling.* 2001;4:300-306.

142. Wolke, D., Lereya, S. T., Fisher, H. L., Lewis, G., & Zammit, S. (2014). Bullying in elementary school and psychotic experiences at 18 years: a longitudinal, population-based cohort study. *Psychological medicine*, 44(10), 2199-2211.

143. O'Moore, M., & Kirkham, C. (2001). Self-esteem and its relationship to bullying behaviour. *Aggressive behavior*, 27(4), 269-283

144. Kartal H, Bilgin A. İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığın Nedenleri ile İlgili Algıları. (Turkish). The Perceptions of Elementary Students about the Reasons for Bullying (English). 2012;11(1):25-48.

145. Tıprıdamaz-Sipahi, H. (2008). İzmir ili Bornova ilçesinde ilköğretim 6.ve 7.sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı, etkileyen ve eşlik eden faktörler (Doktora tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir

146. Frisén A, Bjarnelind S. Health-related quality of life and bullying in adolescence. *Acta Paediatrica, International Journal of Paediatrics.* 2010;99(4):597-603.

147. Andreou E. Bully/victim problems and their association with coping behaviour in conflictual peer interactions among school-age children. *Educ Psychol (Lond).* 2001;21(1):59-66.

148. Cassidy T. Bullying and victimisation in school children: The role of social identity, problem-solving style, and family and school context. *Social Psychology of Education.* 2009;12(1):63-76.

149. Dodaj A. The effect of empathy on involving in bullying behavior. *Paediatrics Today.* 2013;9(1):91-101.

150. Gini G, Albiero P, Benelli B, et al. Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior? *Aggress Behav.* 2007;33(5):467-476.

151. de Kemp RAT, Overbeek G, de Wied M, et al. Early adolescent empathy, parental support, and antisocial behavior. *Journal of Genetic Psychology.*

2007;168(1):5-18.

152. Stavrinides P, Georgiou S, Theofanous V. Bullying and empathy: A short_term longitudinal investigation. *Educ Psychol (Lond)*. 2010;30(7):793-802.

153. Smith PK, Madsen KC, Moody JC. What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research*. 1999;41(3):267-285.

154. Kokkinos CM. Bullying and Victimization in Early Adolescence: Associations With Attachment Style and Perceived Parenting. *J Sch Violence*. 2013;12(2):174-192.

155. Kristi Kõiv. Attachment Styles Among Bullies, Victims and Uninvolved Adolescents. *Journal of Psychology Research*. 2012;2(3):160-165.

156. Yavuzer N. İnsanın Saldırgan ve Yıkıcı Doğasını Anlamak. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2013;12(23):43-57.

157. Gürhan N. Her Yönü ile Akran Zorbalığı. *Türkiye Klinikleri J Psikiyatri Nurs-Special Topics*. 2017;3(2):175-181.

158. Pellegrini AD, Bartini M, Brooks F. School Bullies, Victims, and Aggressive Victims: Factors Relating to Group Affiliation and Victimization in Early Adolescence. *J Educ Psychol*. 1999;91(2):216-224

159. Bollmer JM, Milich R, Harris MJ, et al. A friend in need: The role of friendship quality as a protective factor in peer victimization and bullying. *J Interpers Violence*. 2005;20(6):701-712.

160. Kapıcı EG. Bullying type and severity among elementary school students and its relationship with depression, anxiety and self esteem. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 2004;37:1-13.

161. Ergün D. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Ortaöğretim 6., 7., Ve 8. Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı Yaygınlığı Ve Risk Faktörlerinin Belirlenmesi. *Istanbul Üniversitesi*; 2011.

162. UNICEF, (2015). Investigating the prevalence and impact of peer abuse (bullying) on the development of Jamaica's children report.

163. Reiter S, Lapidot-Lefler N. Bullying among special education students with intellectual disabilities: Differences in social adjustment and social skills. *Intellect Dev Disabil*. 2007;45(3):174-181.

164. Cappadocia MC, Weiss JA, Pepler D. Bullying experiences among children and youth with autism spectrum disorders. *J Autism Dev Disord*. 2012;42(2):266-277.
165. Aydar G. Özel Öğrenme Güçlüğü Tanısı Almış Öğrencilerin Bulunduğu Kaynaştırma Sınıflarında Akran Zorbalığı. Nişantaşı Üniversitesi; 2019.
166. Albayrak, S. (2012). Okulda uygulanan zorbalığı önleme programının zorbalığın azaltılmasında etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
167. McMahon E. M., Reulbach U., Keeley H., Perry I. J., Arensman E. Bullying ictimisation, self harm and associated factors in Irish adolescent boys. *Social Science and Medicine*. 2010;71(7):1300–1307. doi: 10.1016/j.socscimed.2010.06.034.
168. Jia, X., Wang, J., & Zhang, Y. (2023). Parental support and bullying bystander behaviors in Chinese adolescents: Longitudinal mediation through social harmony. *Frontiers in public health*, 11, 994658. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.994658>
169. Boel-Studt S, Renner LM. Child and family-level correlates of direct and indirect peer victimization among children ages 6-9. *Child Abuse Negl*. 2014;38(6):1051-1060.
170. Bowes L, Arseneault L, Maughan B, et al. School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2009;48(5):545-553.
171. Kaufman, J., Birmaher, B., Brent, D., Rao, U., Flynn, C., Moreci, P., Williamson, D., & Ryan, N. (1997). Schedule for Affective Disorders and Schizophrenia for School-Age Children-Present and Lifetime Version (KSADS-PL): initial reliability and validity data. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36(7), 980–988.
172. Gökler, B., Ünal F, Pehlivan Türk B., Kültür, Ç. E., Akdemir, D., Taner, Y. (2004). Okul çağı çocukları için duygulanım bozuklukları ve şizofreni görüşme çizelgesi-şimdi ve yaşam boyu şekli-Türkçe uyarlaması'nın geçerlik ve güvenirliği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*; 11:109-16.
173. Oner, N., Le Compte, A. (1983) Durumluk Surekli Kaygi Envanteri El Kitabı. Bogazici Universitesi Yayinlari, Istanbul, 1-26. (In Turkish)

174. Kovacs, M. (1981). Rating scale to assess depression in school aged children. *Acta Paedo Psychiatry* 46: 305-15
175. Öy, B. (1991) Çocuklar için depresyon ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2: 132-137
176. Olweus, D. (1986). The Olweus Bully/Victim Questionnaire. Bergen, Norway: Res. Cent. Health Promot. HEMIL), Univ. Bergen
177. Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29(3), 239– 268
178. Mukaddes, N.M. (2015). Yaşam Boyu Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ve Eşlik Eden Durumlar. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
179. Dereboy Ç, Şener Ş, Dereboy IF. ve ark. Conners öğretmen derecelendirme ölçeği Türkçe uyarlaması-2. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 1997;4; 10-18.
180. Conners, C. K. (1969). A teacher rating scale for use in drug studies with children. *American Journal of Psychiatry*. 126:884–888
181. Dereboy, Ç., Şenol, S., Şener, Ş., Dereboy, F. (2007). Conners kısa form öğretmen ve ana baba derecelendirme ölçeklerinin geçerliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(1), 48 - 58.
182. Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri . *Bilig* , (28) , 59-81 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/25396/267974>
183. Eyce, B. (2002). Demografik Özelliklere Göre Türkiye’de Boşanma. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (14) , 81-98 .
184. Benedek, E.P. and Brown, C.F. (1997) Boşanma ve çocuğunuz, çocuğunuzun boşanmanızla başetmesine nasıl yardımcı olursunuz (Çeviren: S. Katlan), HYB Yayıncılık, Ankara.
185. Aydın O, Baran G (2010) Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 21/2:117-126.
186. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2022). Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>

187. Amato PR, Sobolewski JM. The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *Am Sociol Rev.* 2001;2001(6):900-921. doi:10.2307/3088878
188. Kurdek, L. A. (1981). An integrative perspective on children's divorce adjustment. *American Psychologist*, 36, 856-866
189. Edwards, J. N. (1987). Changing Family Structure and Youthful Well-Being. *Journal of Family Issues*, 8(4), 355–372. doi:10.1177/019251387008004003
190. Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I., & Barth, A. (2019). Long-term effects of parental divorce on mental health - A meta-analysis. *Journal of psychiatric research*, 119, 107–115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2019.09.011>
191. Fite, P. J., Evans, S. C., Cooley, J. L., & Rubens, S. L. (2014). Further evaluation of associations between attention-deficit/hyperactivity and oppositional defiant disorder symptoms and bullying-victimization in adolescence. *Child Psychiatry & Human Development*, 45, 32–41.
192. Holmberg, K. and Hjern, A. (2008), Bullying and attention-deficit–hyperactivity disorder in 10-year-olds in a Swedish community. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 50: 134-138. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.2007.02019.x>
193. Humphrey, J. L., Storch, E. A., & Geffken, G. R. (2007). Peer victimization in children with attention-deficit hyperactivity disorder. *Journal of child health care : for professionals working with children in the hospital and community*, 11(3), 248–260. <https://doi.org/10.1177/1367493507079571>
194. Perceived impact of divorce and geographical separation of couples on bullying behaviour of in-school adolescents in Nigeria, Opara Obiamaka V. 2014
195. Anne Mari Undheim • Anne Mari Sund Prevalence of bullying and aggressive behavior and their relationship to mental health problems among 12- to 15-year-old Norwegian adolescents
196. Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E., & Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25, 65–83.
197. Crick NR, Grotpeter JK. Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child development* 1995, 66(3), 710-722.

198. Fekkes M, Pijpers FI, & Verloove-Vanhorick SP. Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health education research* 2005;20(1):81-91.
199. Schwartz, D., Gorman, A. H., Nakamoto, J., & Toblin, R. (2005). Victimization in the peer group and children's academic functioning. *Journal of Educational Psychology*, 97, 425–435.
200. Juvonen J, Wang Y, Espinoza G. Bullying experiences and compromised academic performance across middle school grades. *J Early Adolesc.* 2011;31:152–173
201. Espelage, D. L., Hong, J. S., Rao, M. A., & Low, S. (2013). Associations Between Peer Victimization and Academic Performance. *Theory Into Practice*, 52(4), 233–240. doi:10.1080/00405841.2013.829724
202. Lazo-Legrand MF, Palomino-Torres R, Chacon-Torrico H, Garayar-Peceros H, Alarco JJ. Exposición a violencia en el hogar y victimización por acoso escolar en adolescentes peruanos [Exposure to domestic violence and bullying victimization among Peruvian adolescents]. *Cad Saude Publica.* 2022 Sep 12;38(8):e00070922. Spanish. doi: 10.1590/0102-311XES070922. PMID: 36102382.
203. Ssenyonga J, Magoba Muwonge C, Hecker T. Prevalence of family violence and mental health and their relation to peer victimization: A representative study of adolescent students in Southwestern Uganda. *Child Abuse Negl.* 2019 Dec;98:104194. doi: 10.1016/j.chiabu.2019.104194. Epub 2019 Oct 16. PMID: 31629222.
204. Baldry AC. Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse Negl.* 2003 Jul;27(7):713-32. doi: 10.1016/s0145-2134(03)00114-5. PMID: 14627075.
205. Georgiou, S.N., Stavrinides, P. Parenting at home and bullying at school. *Soc Psychol Educ* **16**, 165–179 (2013). <https://doi.org/10.1007/s11218-012-9209-z>
206. Ingoldsby E., Shaw D. S., Winslow E., Schonberg M., Gilliom M., Criss M.: Neighborhood disadvantage, parent–child conflict, neighborhood peer relationships and early antisocial behavior problem trajectories. *Journal of Abnormal Child Psychology* **34**, 303–319 (2006)
207. El-Sheikh M., Elmore-Staton L.: The link between marital conflict and child adjustment: Parent–child conflict and perceived attachments as mediators,

potentiators and mitigators of risk. *Development and Psychopathology* **16**, 631–648 (2004)

208. Jansen, D. E., Veenstra, R., Ormel, J., Verhulst, F. C., & Reijneveld, S. A. (2011). Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. The longitudinal TRAILS study. *BMC public health*, *11*, 440.

209. Jansen, P. W., Verlinden, M., Dommisse-van Berkel, A., Mieloo, C., van der Ende, J., Veenstra, R., Verhulst, F. C., Jansen, W., & Tiemeier, H. (2012). Prevalence of bullying and victimization among children in early elementary school: do family and school neighbourhood socioeconomic status matter?. *BMC public health*, *12*, 494

210. Ma, X. (2001). Bullying and Being Bullied: To What Extent Are Bullies Also Victims? *American Educational Research Journal*, *38*(2), 351–370.

211. Shetgiri, R., Lin, H., & Flores, G. (2012). Identifying children at risk for being bullies in the United States. *Academic pediatrics*, *12*(6), 509–522.

212. Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: a comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental psychology*, *41*(4), 672–682.

213. Fite, P. J., Evans, S. C., Cooley, J. L., & Rubens, S. L. (2014). Further evaluation of associations between attention-deficit/hyperactivity and oppositional defiant disorder symptoms and bullying-victimization in adolescence. *Child Psychiatry & Human Development*, *45*, 32–41.

214. Hoza, B., Gerdes, A. C., Mrug, S., Hinshaw, S. P., Bukowski, W. M., Gold, J. A., Arnold, L. E., Abikoff, H. B., Conners, C. K., Elliott, G. R., Greenhill, L. L., Hechtman, L., Jensen, P. S., Kraemer, H. C., March, J. S., Newcorn, J. H., Severe, J. B., Swanson, J. M., Vitiello, B., Wells, K. C., ... Wigal, T. (2005). Peer-assessed outcomes in the multimodal treatment study of children with attention deficit hyperactivity disorder. *Journal of clinical child and adolescent psychology : the official journal for the Society of Clinical Child and Adolescent Psychology, American Psychological Association, Division 53*, *34*(1), 74–86.

215. Arseneault, L. (2018). Annual Research Review: The persistent and pervasive impact of being bullied in childhood and adolescence: Implications for policy and practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *59*, 405–421

216. Andrade, B. F., Brodeur, D. A., Waschbusch, D. A., Stewart, S. H., & McGee, R. (2009). Selective and sustained attention as predictors of social problems in children with typical and disordered attention abilities. *Journal of attention disorders*, 12(4), 341–352.
217. Stenseng, F., Belsky, J., Skalicka, V., & Wichstrøm, L. (2016). Peer rejection and attention deficit hyperactivity disorder symptoms: Reciprocal relations through ages 4, 6, and 8. *Child Development*, 87, 365–373

9. EKLER

Ek-1. Etik Kurul Onayı

Ek-2. Hasta Bilgilendirme Ve Onay Formu (Ebeveyn)

BİLGİLENDİRİLMİŞ OLUR FORMU

Çocuk ve ergenlerde akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojiler ile ilgili yeni bir araştırma yapmaktayız. Araştırmanın konusu “Bir eğitim ve araştırma hastanesinin çocuk psikiyatri kliniğine başvuran boşanmış ebeveynlere sahip çocuk ve ergenlerde akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojiler”dir.

Çocuğunuzun da bu araştırmaya katılmasını istiyoruz. Ancak bu araştırmaya katılıp katılmamasına karar vermekte serbestsiniz. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayalıdır. Kararınızdan önce araştırma hakkında sizi bilgilendirmek istiyorum. Bu bilgileri okuyup anladıktan sonra araştırmaya katılmasını isterseniz formu imzalayabilirsiniz.

Aile içinde çatışmaya şahit olan bir çocuğun akran ilişkilerinde de bir takım zorluklar yaşayabileceğini öngörebiliriz ancak bugüne dek boşanmış ebeveynlere sahip çocuk ve ergenlerde akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojileri direkt olarak inceleyen yeterli sayıda araştırma yapılmamıştır. Zorbalık davranışları okul çağındaki çocuklar ve gençler arasında ciddi bir sorundur. Zorbalık davranışı sadece zorbalığa maruz kalan çocukları değil aynı zamanda zorbalığa dolaylı yollardan karışan çocukları da etkiler. Bu çalışma ile kliniğimize başvuran ebeveynleri boşanmış çocuk ve ergenler ile benzer yaş ve cinsiyette anne babası evli kontrol grubunda akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojilerin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu araştırmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Çocuğunuza sosyal ilişkilerine yönelik sorular yöneltilecek ve ona en uygun olan yanıtı vermesi istenecektir. Anketleri doldururken ad, soyad, telefon numarası gibi kişisel bilgiler yazması gerekmemektedir. Sadece yaşını ve cinsiyetini belirtmesi yeterlidir.

Bu araştırmaya katılmayı reddedebilirsiniz. Bu araştırmaya katılmak tamamen isteğe bağlıdır. Araştırmanın herhangi bir aşamasında onayınızı çekme hakkına da sahipsiniz.

Ebeveyn Beyanı

Bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Kendi başıma belli bir düşünme süresi sonunda adı geçen bu araştırmada çocuğumun katılımcı (gönüllü) olarak yer alması kararını aldım. Bu konuda yapılan daveti büyük bir gönüllülük içerisinde kabul ediyorum.

Ebeveyn Adı Soyadı:

Adres:

İmza:

EK-3. Hasta Bilgilendirme Ve Onay Formu (Çocuk/Ergen)

ARAŞTIRMA AMAÇLI ÇALIŞMA İÇİN ÇOCUK BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU(9-18 YAŞ)

Merhaba, Benim adım Dr.İbrahim Adak. Kliniğimizde akran zorbalığı ile ilgili bir araştırma yapıyoruz. Amacımız anne babaların boşanma durumunun, aile içinde şahit olunan çatışmanın ve çocukların duygusal sorunlarının akran zorbalığına dahil olup olmamaları üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırma ile yeni bilgiler öğreneceğiz. Bu araştırmaya katılmanı öneriyoruz.

Araştırmayı ben ve kliniğimizin doktorlarından Dr.Bilge Didem Tunalı birlikte yürütüyoruz. Bu araştırmaya katılacak olursan seni görüşmeye çağıracağız ve seninle ve ailenle ayrı ayrı görüşeceğiz. Ayrıca, ailene ve sana işaretleme için bazı formlar vereceğiz. Senden kan almayacağız, film çekmeyeceğiz, benzeri başka bir işlem yapmayacağız.

Bu araştırmanın sonuçları akran zorbalığı yaşayan çocuklar için yararlı bilgiler sağlayacaktır. Bu araştırmanın sonuçlarını başka doktorlara da söyleyeceğiz, sonuçları bildireceğiz ama senin adını ve kim olduğunu söylemeyeceğiz.

Bu araştırmaya katılıp katılmamak için karar vermeden önce ailen ile görüşüp onlara danışmalısın. Onlara da bu araştırmadan bahsedip izinlerini alacağız. Ailen kabul etse bile sen kabul etmeyebilirsin. Bu araştırmaya katılmak senin isteğine bağlı ve istemezsen katılmayabilirsin. Bu nedenle hiç kimse sana kızmaz ya da küsmez. Önce katılmayı kabul etsen bile sonradan vazgeçebilirsin, bu tamamen sana bağlı. Kabul etmediğin durumda da doktorlar muayene ve diğer işlemlerde sana önceden olduğu gibi iyi davranır, önceye göre farklılık olmaz.

Aklına şimdi gelen veya daha sonra gelecek olan soruları bana sorabilirsin. Bu araştırmaya katılmayı kabul ediyorsan aşağıya lütfen adını ve soyadını yaz ve imzanı at. İmzaladıktan sonra sana ve ailene bu formun bir kopyası verilecektir.

Çocuğun adı-soyadı:

Tarih:

Çocuğun imzası:

Velisinin adı-soyadı:

Tarih:

Velisinin imzası:

EK-4. Sosyodemografik Veri Formu (Çocuk/Ergen)

KİŞİSEL BİLGİ FORMU(ÇOCUK)

Ad Soyad:_____

Cinsiyet: ()K ()E

Doğum tarihi:_____

Kaçıncı sınıftasın?_____

Kardeş sayısı:

() Hiç ()1 ()2 ()3 ()Diğer

Doğum sırası:

()İlk çocuk ()2.Çocuk ()3.Çocuk ()Diğer

Gebelik: ()N ()Patolojik:_____

Doğum öyküsü: ()NSVD ()C/S

()Preterm ()Term ()Postterm

Doğum sonrası: Küvözde kalma: ()Evet ()Hayır

Yürüme yaşı:_____ Konuşma yaşı:_____ Tuvalet eğitimi yaşı:_____

Önemli tıbbi hastalık: ()Yok ()Var_____

Geçirilmiş operasyon: ()Yok ()Var_____

Varsa kullandığı ilaçlar:_____

Aile yapısı:

()Çekirdek aile ()Anne ile ()Baba ile ()Geniş aile

()Diğer_____

Annenle babanın tartışmalarına şahit olur musun?

()Evet ()Hayır

Evetse ne sıklıkta olur?

()Ayda 1-2 kez ()Haftada 1-2 kez ()Haftada 3-4 kez ()Hemen hemen
her gün

Okul başarın nasıldır?

()Düşük ()Orta ()İyi

Anne-baba boşanmış/ boşanma sürecinde ise lütfen aşağıdaki soruları da cevaplayın.

Annen-baban kaç ay/yıl önce ayrıldılar?

()6 aydan az ()6ay-1yıl ()1-2 yıl ()2-3yıl ()3-5 yıl ()5-8 yıl

()Diğer_____

Anne ve baban boşandığında sen kaç yaşındaydın?_____

Boşanma konusunda önceden bilgilendirildin mi?

()Evet ()Hayır

Evden ayrılan ebeveynini ne sıklıkla görüyorsun?

()Hiç ()Yılda birkaç kez ()Ayda 1-2 kez ()İki haftada bir ()Haftada 1-2 kez ()Her gün

Annen-baban görüşüyorlar mı?

()Evet ()Hayır

Annen-baban görüşüyor ise ne şekilde iletişim halinde olurlar?

()Telefonla/mesajla ()Yüz yüze

Anne-baban görüşüyor ise sıklık derecesi yaklaşık olarak nedir?

()Her gün ()Haftada bir kez ()15 günde bir kez ()Ayda bir kez

()Diğer_____

Üvey kardeşin var mı?

()Evet ()Hayır

Annenle baban boşandıkları dönemde evde çok tartışma olur muydu?

()Evet ()Hayır ()Bilgim yok

Annenle babanın boşanmasının senin yaşamında olumsuz etkileri mi, olumlu etkileri mi daha fazla olmuştur?

()Olumsuz etkileri fazladır. ()Olumlu etkileri fazladır.

EK-5. Sosyodemografik Veri Formu (Boşanmış ebeveynler)

KİŞİSEL BİLGİ FORMU YETİŞKİN (B)

Adınız Soyadınız: _____

Çocuğunuzun adı soyadı: _____

Yaşınız: _____

Kaç çocuğunuz var? _____

Eğitim durumunuz:

() İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu () Lise mezunu () Üniversite mezunu

() Lisansüstü veya doktora

Eski eşinizin eğitim durumu:

() İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu () Lise mezunu () Üniversite mezunu

() Lisansüstü veya doktora

Bir işte çalışıyor musunuz? () Evet () Hayır

Eğer çalışıyorsanız, göreviniz nedir? (çalışmıyorsanız boş bırakın)

Aylık geliriniz aşağıdakilerden hangisine en uygundur?

() 10000 ve altı () 10000-20000 TL () 20000-30000 TL () 30000 TL üstü

Eski eşiniz ekonomik destek sağlıyor mu? () Evet () Hayır

Kaç yıl önce boşandınız? _____

Boşanma nedeniniz nedir?

() Alkol () Şiddet () Aldatma () Aileler arası geçimsizlik () Cinsellikle ilgili sorunlar

() Eşler arası geçimsizlik () Diğer _____

Aynı evde k s yaşadığınız dönemler olmuş muydu?

()Evet ()Hayır

Boşanmadan önce ayrı evlerde yaşadığınız bir dönem oldu mu?

()Evet ()Hayır

Ayrılmış olduğunuz eşinizden olan çocuklarınızın velayeti kimde?

()Bende ()Eşimde ()Diğer (Lütfen yazınız:_____)

şimdi kiminle yaşıyorsunuz?

()Ailemle birlikte yaşıyorum () ocuğumla birlikte ayrı bir evde yaşıyorum

()Diğer (Lütfen yazınız:_____)

Daha önce hiç psikolojik destek ya da psikiyatrik tedavi aldınız mı?

()Evet ()Hayır

Eski eşiniz psikolojik destek ya da psikiyatrik tedavi aldı mı? ()Evet ()Hayır

Sigara, alkol ya da uyuşturucu madde kullanıyor musunuz?

()Kullanmıyorum ()Sigara ()Alkol ()Madde

Sizce çocuğunuzu buraya getirmenize neden olan sorunda boşanmanızın etkisi var mıdır?

()Evet ()Hayır

Çocuğunuz diğer ebeveyni ile görüşüyor mu? ()Evet ()Hayır

Eğer g r ş yorlarsa belirtiniz: ()Haftada 1-2 kez ()Ayda 1-2 kez ()Yılda 1-2 kez

Ebeveyni ile görüştüğünde yatılı kalır mı? ()Evet ()Hayır

 ocuk ile yapılan görüşmeleri eski eşiniz talep eder mi? ()Evet ()Hayır

Eski eşinizle telefonla ya da yüz yüze görüşme sıklığınız nedir? ()Haftada 1-2 kez ()Ayda 1-2 kez

☐ Yılda 1-2 kez ☐ Hiç görüşmeyiz

Çocuğunuz ile ilgili konularda karar alırken eski eşiniz size destek olur mu?

☐ Evet, her zaman ☐ Evet, bazen ☐ Hayır, hiçbir zaman

Çocuğunuz ile ilgili kural koyma, disiplin ve sorumluluklarda (ödevlerine yardımcı olma, doktora götürme vs.) eski eşiniz destek olur mu? ☐ Evet, her zaman ☐ Evet, bazen ☐ Hayır, hiçbir zaman

Ev ortamında çocuğunuz aşağıdakilerden herhangi birine maruz kalmış mıdır?

Psikolojik şiddet (aşağılanma, bağırılma, alay edilme): ☐ Evet ☐ Hayır

Fiziksel şiddet (hırpalanma, çimdiklenme, dövülme): ☐ Evet ☐ Hayır

Eski eşiniz ile aranızda fiziksel şiddet olur muydu?

☐ Hayır, hiçbir zaman ☐ Evet, nadiren ☐ Evet, bazen ☐ Evet, sıklıkla

☐ Evet, her zaman

Eski eşinizle yüz yüze ya da telefonda tartışır mısınız?

☐ Hayır, hiçbir zaman ☐ Evet, nadiren ☐ Evet, bazen ☐ Evet, sıklıkla

☐ Evet, her zaman

EK-6. Sosyodemografik Veri Formu (Evli ebeveynler)

KİŞİSEL BİLGİ FORMU YETİŞKİN (E)

Adınız Soyadınız:_____

Çocuğunuzun adı soyadı:_____

Yaşınız:_____

Kaç çocuğunuz var?_____

Eğitim durumunuz:

()İlkokul mezunu ()Ortaokul mezunu ()Lise mezunu ()Üniversite mezunu

()Lisansüstü veya doktora

Eşinizin eğitim durumu:

()İlkokul mezunu ()Ortaokul mezunu ()Lise mezunu ()Üniversite mezunu

()Lisansüstü veya doktora

Bir işte çalışıyor musunuz? ()Evet ()Hayır

Eğer çalışıyorsanız, göreviniz nedir? (çalışmıyorsanız boş bırakın)

Ailenizin aylık geliri aşağıdakilerden hangisine en uygundur?

()10000 ve altı ()10000-20000TL ()20000-30000 TL ()30000 TL üstü

Daha önce hiç psikolojik destek ya da psikiyatrik tedavi aldınız mı?

()Evet ()Hayır

Eşiniz psikolojik destek ya da psikiyatrik tedavi aldı mı?

()Evet ()Hayır

Sigara, alkol ya da uyuşturucu madde kullanıyor musunuz?

()Kullanmıyorum ()Sigara ()Alkol ()Madde

Çocuğunuz ile ilgili konularda karar alırken eşiniz size destek olur mu?

()Evet, her zaman ()Evet, bazen () Hayır, hiçbir zaman

Çocuğunuz ile ilgili kural koyma, disiplin ve sorumluluklarda (ödevlerine yardımcı olma, doktora götürme vs.) eşiniz destek olur mu?

()Evet, her zaman ()Evet, bazen ()Hayır, hiçbir zaman

Ev ortamında çocuğunuz aşağıdakilerden herhangi birine maruz kalmış mıdır?

Psikolojik şiddet (aşağılanma, bağırılma, alay edilme): ()Evet ()Hayır

Fiziksel şiddet (hırpalanma, çimdiklenme, dövülme) : ()Evet ()Hayır

Eşiniz ile aranızda fiziksel şiddet olur mu?

()Hayır, hiçbir zaman ()Evet, nadiren ()Evet, bazen ()Evet, sıklıkla

()Evet, her zaman

Eşinizle yüz yüze ya da telefonda tartışır mısınız?

()Hayır, hiçbir zaman ()Evet, nadiren ()Evet, bazen ()Evet, sıklıkla

()Evet, her zaman

EK-7. Olweus Öğrenciler için Akran Zorbalığı Anketi

Ek 1. Olweus Öğrenciler için akran zorbalığı anketi

Öğrenciler için akran zorbalığı anketi

Okul adı: _____
Sınıfı: _____ Tarih: _____

Bu kitapçıkta okuldaki hayatınızla ilgili sorular bulacaksınız. Her soru için çeşitli yanıtlar var. Okul hakkındaki duygularınızı en iyi anlatan yanıtın yanındaki kutucuğa **X (çarpı)** işareti koyarak soruyu yanıtla. Eğer okulu gerçekten sevmiyorsan "Okulu hiç sevmiyorum" yanıtının yanındaki kutucuğa **X (çarpı)** işareti koy. Eğer okulu gerçekten seviyorsan "Okulu çok seviyorum" yanıtının yanındaki kutucuğa **X** işareti koy ve bu şekilde soruları yanıtlamaya devam et. Her bir soru için **yalnızca bir kutucuğu** işaretle. İşaretlerinin kutucuğun içinde kalmasına dikkat et.
Şimdi okul hakkındaki duygularını en iyi anlatan yanıtın yanındaki kutucuğa X işareti koyarak soruyu yanıtla.

1 Okulu ne kadar seversin?	☐ Okulu hiç sevmiyorum
	☐ Okulu sevmiyorum
	☐ Okulu ne seviyorum ne de sevmiyorum
	☐ Okulu seviyorum
	☐ Okulu çok seviyorum

Eğer yanlış kutucuğu işaretlersen, yanıtını değiştirmek için yanlış kutucuğu tamamen karala: ■. Sonra da senin yanıtın olmasını istediğin kutucuğa **X** işareti koy. Kitapçığa adını yazma. Sorulara nasıl yanıt verdiğini hiç kimse bilmeyecek. Ama dikkatli ve gerçekten hissettiğin şekilde yanıtlaman önemli. Bazen ne yanıt vereceğine karar vermek zordur. O zaman sadece içinden geldiği gibi yanıtla. Bir sorun varsa pamak kaldır.

Soruların çoğu yaz tatilinden ya da yarıyıl tatilinden bugüne kadar geçmiş olan birkaç aylık süredeki okul hayatıyla ilgilidir. Bu yüzden yanıtlarken sadece şimdi nasıl olduğunu değil geçtiğimiz 2 ya da 3 ay içinde de nasıl olduğunu düşünmelisin.

2 Kız mısın, erkek misin?	☐ Kız
	☐ Erkek
3 Sınıfında kaç tane iyi arkadaşın var?	☐ Hiç iyi arkadaşım yok
	☐ Sınıfımda 1 iyi arkadaşım var
	☐ 2 ya da 3 iyi arkadaşım var
	☐ 4 ya da 5 iyi arkadaşım var
	☐ Sınıfımda 6 ya da daha fazla iyi arkadaşım var

Akran zorbalığı nedir?

Burada akran zorbalığı ile ilgili bazı sorular var. Bu sorular daha iyi yanıtlayabilmek için ilk önce akran zorbalığının ne olduğunu açıklayalım.

Eğer bir öğrenciye, başka bir ya da birkaç öğrenci

- aşağılayıcı ve kırıcı şeyler söylüyor, alay ediyor ya da aşağılayıcı ve kırıcı isimler takıyor;
- arkadaş gruplarında tamamen yok sayıyor, gruplarından dışlıyor ya da kasıtlı olarak faaliyetlerinin dışında tutuyor;
- dövüyor, tekmeliyor, itip kakıyor ya da bir odaya kilitliyor;
- onun hakkında yalanlar söylüyor, asılsız dedikodular yayıyor, aşağılayıcı yazılar gönderiyor ve diğer öğrencilerin ondan hoşlanmaması için çaba harcıyor;
- ve tüm bunlara benzer diğer kırıcı şeyleri yapıyor

ve bunlar **tekrarlayan** bir şekilde gerçekleşiyor ise bu durum **akran zorbalığı** olarak adlandırılır.

Akran zorbalığına uğrayan öğrenci için kendini savunmak zordur. Ayrıca biz bir öğrenciye tekrar tekrar aşağılayıcı ve kırıcı bir biçimde sataşılmasına da akran zorbalığı diyoruz.

Ama biz sataşmanın arkadaşça ve oyun olarak yapılmasına **akran zorbalığı demiyoruz.** Bunun yanında aynı kuvvet ya da güce sahip iki öğrencinin tartışması ya da kavgası da **akran zorbalığı değildir.**

4 Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına ne sıklıkta uğradın?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
--	---

Geçtiğimiz aylarda aşağıdaki durumlardan bir ya da bir kaç yoluyla okulda akran zorbalığına uğradın mı? Lütfen tüm soruları yanıtla.

5 Bana aşağılayıcı isimler takıldı, alay edildi ya da kırıcı bir şekilde sataşıldı.	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
6 Diğer öğrenciler beni kasıtlı olarak kendi aralarına almadı, arkadaş gruplarından dışladı ya da tamamen yok saydı	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
7 Dövüldüm, tekmelendim, itilip kakıldım ya da kapalı bir yere kilitlendim	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
8 Diğer öğrenciler hakkımda yalanlar söyledi ya da asılsız dedikodular yaydı ve diğer öğrencilerin benden hoşlanmaması için çaba harcadı	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
9 Param ya da eşyalarım çalındı ya da eşyalarım zarar verildi	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
10 İstemediğim şeyleri yapmam için tehdit edildim ya da zorlandım	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu

11 Ailemin kökeni ya da inançlarım hakkında aşağılayıcı isimler ya da yorumlar yoluyla akran zorbalığına uğradım	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
12 Cinsel anlamı olan aşağılayıcı isimler, yorumlar ya da el hareketleriyle akran zorbalığına uğradım	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
12a İnternet (bilgisayar) ya da cep telefonum üzerinden gelen aşağılayıcı ya da kınıcı mesajlar, çağrılar ya da resimler ya da başka yollarla akran zorbalığına uğradım. (Lütfen arkadaşça ya da oyun şeklinde yapıldığında akran zorbalığı olmadığını hatırla.)	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Ortalama haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
12b İnternet ya da cep telefonu ile akran zorbalığına uğradıysan, bu nasıl yapılmıştı? Lütfen hangi yolla olduğunu açıkla	☐ Sadece cep telefonu yoluyla ☐ Sadece internet yoluyla ☐ Her iki yolla
13 Yukarıda sorulanlardan başka bir yolla akran zorbalığına uğradım	☐ Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
Lütfen hangi yolla olduğunu açıkla	

14 Sana akran zorbalığı yapan öğrenci ya da öğrenciler kaçıncı sınıftalar?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım ☐ Benim sınıfımda ☐ Başka bir sınıf ama benimle aynı yaşta ☐ Daha büyük sınıf ☐ Daha küçük sınıf ☐ Farklı farklı sınıflarda
---	--

15 Sana kızlar tarafından mı yoksa erkekler tarafından mı akran zorbalığı yapıldı?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım ☐ Özellikle bir kız tarafından ☐ Birkaç kız tarafından ☐ Özellikle bir erkek tarafından ☐ Birkaç erkek tarafından ☐ Hem kızlar hem erkekler tarafından
--	---

16 Genellikle kaç öğrenci tarafından akran zorbalığına uğradın?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım ☐ Özellikle bir öğrenci tarafından ☐ 2-3 öğrencilik bir grup tarafından ☐ 4-9 öğrencilik bir grup tarafından ☐ 9 kişiden kalabalık bir grup tarafından ☐ Birkaç farklı öğrenci ya da öğrenci grupları tarafından
---	---

17 Akran zorbalığı ne kadar sürdü?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım ☐ Bir ya da iki hafta sürdü ☐ Yaklaşık bir ay sürdü ☐ Yaklaşık altı ay sürdü ☐ Yaklaşık bir yıl sürdü ☐ Birkaç yıl boyunca sürdü
------------------------------------	---

18	Akran zorbalığına nerede uğradın?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım ☐ Geçtiğimiz aylarda aşağıda belirtilen yerlerin birinde veya birkaçında akran zorbalığına uğradım. (aşağıda devam edin)
Aşağıdaki yerlerde akran zorbalığına uğradıysan lütfen karşısına X işareti koy:		
18a	Bahçe / spor sahasında (teneffüsler ya da aralarda)	☐
18b	Koridorlarda / merdivenlerde	☐
18c	Sınıfta (öğretmen sınıftayken)	☐
18d	Sınıfta (öğretmen sınıfta değilken)	☐
18e	Tuvalette	☐
18f	Spor salonunda ya da dolap odasında / soyunma odasında / duşta	☐
18g	Yemekhanede	☐
18h	Okula giderken ya da okuldan dönerken yolda	☐
18j	Okul otobüs durağında	☐
18k	Serviste	☐
18l	Okulda başka bir yerde	☐ başka bir yerde ise lütfen nerede olduğunu yaz

19	Geçtiğimiz aylarda akran zorbalığına uğradığınızı hiç kimseye söyledin mi?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım ☐ Akran zorbalığına uğradım, ama hiç kimseye söylemedim ☐ Akran zorbalığına uğradım ve birisine söyledim
Aşağıda belirtilen kişilerden kime söylediyse lütfen karşısına X işareti koy:		
19a	Sınıf öğretmenin	☐
19b	Okulda başka bir yetişkin kişi (başka bir öğretmen, müdür, okul hemşiresi, bekçi/hizmetli, okul psikoloğu / rehber öğretmen, vb)	☐
19c	Anne baban / velilerin	☐
19d	Ağabey ya da ablaların ya da kardeşlerin	☐
19e	Arkadaşların	☐
19f	Başka bir kişi	☐ Başka bir kişi ise lütfen kim olduğunu aşağıya yaz

20 Bir öğrenci akran zorbalığına uğradığında öğretmenler ya da okuldaki diğer yetişkinler hangi sıklıkta durdurmaya çalışırlar?	☐ Neredeyse hiçbir zaman ☐ Nadiren ☐ Bazen ☐ Sık sık ☐ Hemen her zaman
--	---

21 Bir öğrenci akran zorbalığına uğradığında okuldaki diğer öğrenciler hangi sıklıkta durdurmaya çalışırlar?	☐ Neredeyse hiçbir zaman ☐ Nadiren ☐ Bazen ☐ Sık sık ☐ Hemen her zaman
---	---

22 Geçtiğimiz aylarda, evdeki yetişkinlerden biri okulda uğradığın akran zorbalığını durdurmaya çalışmak için okulla görüştü mü?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım ☐ Hayır, okulla görüşmediler ☐ Evet, okulla bir kez görüştüler ☐ Evet, okulla birkaç kez görüştüler
---	--

23 Yaşıtın bir öğrencinin okulda akran zorbalığına uğradığını gördüğünde ne hissedersin ya da ne düşünürsün?	☐ Böyle bir şeyi hak etmiş olabilir ☐ Pek bir şey hissetmem ☐ Onun için biraz üzülürüm ☐ Onun için üzülürüm ve ona yardım etmek isterim
---	--

Diğer öğrencilere akran zorbalığı yapma hakkında

24 Geçtiğimiz aylarda okulda bir ya da birkaç öğrenciye akran zorbalığı yapılırken sen ne sıklıkta katıldın?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığı yapmadım ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
---	--

Geçtiğimiz aylarda, okuldaki diğer öğrencilere aşağıdaki akran zorbalığı şekillerinden bir ya da bir kaçını yaptın mı? Lütfen tüm soruları yanıtla.

25 Diğer öğrencilere aşağılayıcı isimler taktım, alay ettim ya da kırıcı bir şekilde sataştım	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
26 Onu kasıtlı olarak kendi aramıza almadım, arkadaş grubumdan dışladım ya da tamamen yok saydım	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
27 Onu dövdüm, tekmeledim, itip kaktım ya da kapalı yere kilitledim	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
28 Onun hakkında yalanlar söyledim ya da asılsız dedikodular yaydım ve diğer öğrencilerin ondan hoşlanmaması için çaba harcadım	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
29 Parasını ya da eşyalarını ondan aldım ya da eşyalarına zarar verdim	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu

30 İstemediği şeyleri yapması için tehdit ettim ya da zorladım	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
31 Ailesinin kökeni ya da inançları hakkında aşağılayıcı isimler ya da yorumlar yoluyla akran zorbalığı yaptım	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
32 Cinsel anlamı olan aşağılayıcı isimler yorumlar ya da el hareketleriyle akran zorbalığı yaptım	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
32a İnternet (bilgisayar) ya da cep telefonu üzerinden aşağılayıcı ya da kırıcı mesajlar, çağrılar ya da resimler göndererek ya da başka yollarla akran zorbalığı yaptım	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
32b İnternet ya da cep telefonun üzerinden akran zorbalığı yaptıysan, bunu nasıl yapmıştın?	☐ Sadece cep telefonu yoluyla ☐ Sadece internet yoluyla ☐ Her iki yolla
Lütfen hangi yolla olduğunu açıkla	

33 Yukarıda sorulardan başka bir yolla akran zorbalığı yaptım	☐ Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı ☐ Sadece bir ya da iki kez oldu ☐ Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu ☐ Yaklaşık haftada bir kez oldu ☐ Haftada birkaç kez oldu
Lütfen hangi yolla olduğunu açıkla 	
34 Geçtiğimiz aylarda, diğer öğrencilere okulda akran zorbalığı yaptığın için sınıf öğretmenini ya da başka bir öğretmenin seninle konuştu mu?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığı yapmadım ☐ Hayır, benimle bu konuda konuşmadılar ☐ Evet, benimle bu konuda bir kez konuştular ☐ Evet, benimle bu konuda birkaç kez konuştular
35 Geçtiğimiz aylarda, diğer öğrencilere okulda akran zorbalığı yaptığın için evdeki yetişkinlerden biri seninle konuştu mu?	☐ Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığı yapmadım ☐ Hayır, benimle bu konuda konuşmadılar ☐ Evet, benimle bu konuda bir kez konuştular ☐ Evet, benimle bu konuda birkaç kez konuştular
36 Sevmediğin bir öğrenciye akran zorbalığı yapılmasına katılabileceğini düşünüyor musun?	☐ Evet ☐ Belki ☐ Bilmiyorum ☐ Sanmıyorum ☐ Hayır ☐ Kesinlikle hayır

37 Yaşıtlı bir öğrenciye diğer öğrenciler tarafından akran zorbalığı yapıldığını görür ya da anlarsan genellikle nasıl tepki verirsin?	☐ Yaşıtlı öğrencilere akran zorbalığı yapıldığını hiç fark etmedim ☐ Akran zorbalığı yapılmasına ben de katılırım ☐ Hiçbir şey yapmam, ama akran zorbalığı yapılmasının normal olduğunu düşünürüm ☐ Sadece ne olup bittiğini seyrederim ☐ Hiçbir şey yapmam, ama akran zorbalığı yapılan çocuğa yardım etmem gerektiğini düşünürüm ☐ Akran zorbalığı yapılan çocuğa bir şekilde yardım etmeye çalışırım
---	--

38 Okulunda diğer öğrencilerin sana akran zorbalığı yapmasından ne sıklıkla korkarsın?	☐ Asla ☐ Nadiren ☐ Bazen ☐ Sık sık ☐ Çok sık
--	---

39 Geçtiğimiz aylarda, akran zorbalığını önlemek için sınıf öğretmeninin genelde ne kadar çaba gösterdiğini düşünüyorsun?	☐ Neredeyse hiç ☐ Oldukça az ☐ Biraz ☐ Epeyce ☐ Çok fazla
--	--

Teşekkür ederim

EK-8. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 (STAI 1)

STAI FORM TX-1

YÖNERGE: aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları birtakım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da nasıl hissettiğinizi ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını karalamak suretiyle belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarf etmeksizin anında nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

	Hiç	Biraz	Çok	Tamamıyla
1. Şu anda sakinim.	(1)	(2)	(3)	(4)
2. Kendimi emniyette hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
3. Şu anda sinirlerim gergin.	(1)	(2)	(3)	(4)
4. Pişmanlık duygusu içindeyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
5. Şu anda huzur içindeyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
6. Şu anda hiç keyfim yok.	(1)	(2)	(3)	(4)
7. Başıma geleceklerden endişe ediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
8. Kendimi dinlenmiş hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
9. Şu anda kaygılıyım.	(1)	(2)	(3)	(4)
10. Kendimi rahat hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
11. Kendime güvenim var.	(1)	(2)	(3)	(4)
12. Şu anda asabım bozuk.	(1)	(2)	(3)	(4)
13. Çok sinirliyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
14. Sinirlerimin çok gergin olduğunu hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)

15. Kendimi rahatlamış hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
16. Şu anda halimden memnunum.	(1)	(2)	(3)	(4)
17. Şu anda endişeliyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
18. Heyecandan kendimi şaşkına dönmüş hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
19. Şu anda sevinçliyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
20. Şu anda keyfim yerinde.	(1)	(2)	(3)	(4)

EK-9. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 1 (STAI 2)

STAI FORM TX-2

YÖNERGE: aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları birtakım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da genel olarak nasıl hissettiğinizi ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını karalamak suretiyle belirin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarfetmeksizin anında nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

	Hemen hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Hemen her zaman
21. Genellikle keyfim yerindedir.	(1)	(2)	(3)	(4)
22. Genellikle çabuk yorulurum.	(1)	(2)	(3)	(4)
23. Genellikle kolay ağlarım.	(1)	(2)	(3)	(4)
24. Başkaları kadar mutlu olmak isterim.	(1)	(2)	(3)	(4)
25. Çabuk karar veremediğim için fırsatları kaçırmım.	(1)	(2)	(3)	(4)
26. Kendimi dinlermiş hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
27. Genellikle sakin, kendime hakim ve soğukkanlıyım.	(1)	(2)	(3)	(4)
28. Güçlüklerin yenemeyeceğim kadar biriktigini hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
29. Önemsiz şeyler hakkında endişelenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
30. Genellikle mutluyum.	(1)	(2)	(3)	(4)
31. Her şeyi ciddiye alırm ve etkilenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
32. Genellikle kendime güvenim yoktur.	(1)	(2)	(3)	(4)
33. Genellikle kendimi güvende hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
34. Sıkıntılı ve güç durumlarla karşılaşmaktan kaçmırım.	(1)	(2)	(3)	(4)
35. Genellikle kendimi hüznümlü hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
36. Genellikle hayatımdan memnunuzum.	(1)	(2)	(3)	(4)
37. Olur olmaz düşünceler beni rahatsız eder.	(1)	(2)	(3)	(4)
38. Hayal kırıklıklarını öylesine ciddiye alırm ki hiç unutamam.	(1)	(2)	(3)	(4)
39. Akli başında ve kararlı bir insanım.	(1)	(2)	(3)	(4)
40. Son zamanlarda kafama takılan konular beni tedirgin eder.	(1)	(2)	(3)	(4)

Ek-10. Connors Öğretmen Değerlendirme Ölçeği (CÖDÖ)

KOD		IBL.FR.105	YAY.TR.	01/10/13	REV.TR.	01/04/16	REV.NO	1	SAYFA SAYISI:	2
CONNERS ÖĞRETMEN FORMU										
CONNERS ÖĞRETMEN DEĞERLENDİRME FORMU										
ÖĞRENCİNİN ADI:..... ÖĞRETMENİN ADI:..... SINIFI:..... TARİH:.....							Hiçbir zaman	Nadiren	Sıklıkla	Her zaman
1. Kıpır kıpırdır, yerinde durmaz.										
2. Zamansız ve uyumsuz sesler çıkarır.										
3. İstekleri hemen yerine getirilmelidir.										
4. Bilmiş tavırları vardır. Bilgiçlik taslar.										
5. Aniden parlar, ne yapacağı belli olmaz.										
6. Eleştiriyi kaldırmaz.										
7. Dikkati dağınıktır, uzun sümez.										
8. Diğer çocukları rahatsız eder.										
9. Hayallere dalar.										
10. Somurtur, surat asar.										
11. Bir anı bir anını tutmaz, duyguları çabuk değişir.										
12. Kavgacıdır.										
13. Büyüklerin sözünden çıkmaz.										
14. Hareketlidir, durmak otumak bilmez.										
15. Heyecana kapalı düşünmeden hareket eder.										
16. Öğretmenin ilgisi hep üzerinde olsun ister.										
17. Görüldüğü kadarıyla arkadaş grubuna alınmıyor.										
18. Görüldüğü kadarıyla başka çocuklar tarafından kolaylıkla yönlendiriliyor.										
19. Oyun kurallarına uymaz, mızıkçidir.										
20. Görüldüğü kadarıyla liderlik özelliğinden yoksundur.										
21. Başladığı işin sonunu getiremez.										
22. Olduğundan daha küçükmüş gibi davranır.										
23. Hatalarını kabul etmez, suçu başkalarının üzerine atar.										
24. Diğer çocuklarla iyi geçinemez.										
25. Sınıf arkadaşlarıyla yardımlaşmaz.										
26. Zoluklardan hemen yılar.										
27. Öğretmenle işbirliğine gimez.										
28. Zor öğrenir.										

Ek-11. Conners Anne-Baba Değerlendirme Ölçeği (CADÖ)

EBEVEYN CONNERS FORMU

ADI SOYADI:

TARİH:

		Hiçbir zaman	Nadiren	Sık sık	Her zaman
1	Eli boş durmaz sürekli bir şeylerle oynar.				
2	Büyüklere arsız ve küstahça davranır.				
3	Arkadaşlık kurmada ve sürdürmede zorlanır.				
4	Kolayca heyecanlanır, düşünmeden hareket eder.				
5	Her şeye karışır ve yönetmek ister.				
6	Bir şeyler emer veya çiğner (parmak, giysi, örtü gibi).				
7	Sık sık veya kolayca ağlar.				
8	Her an sataşmaya hazırdır.				
9	Hayallere dalar.				
10	Öğrenme güçlüğü çeker.				
11	Kıpır kıpırdır, tez canlıdır.				
12	Yeni durumlara ve ortamlara girmekten, yeni kişilerle karşılaşmaktan, okula gitmekten korkar.				
13	Yerinde duramaz, her an harekete hazırdır.				
14	Zarar verir (eşyalara vb.).				
15	Yalan söyler, masallar uydurur.				
16	Utangaçtır.				
17	Yaştlarına göre başı daha çok derde girer.				
18	Yaştlarına göre konuşması farklıdır (örn: bebeksi, kekeleme, anlaşılması güç).				
19	Hatalarını inkar eder ve başkalarını suçlar.				
20	Kavgacıdır.				
21	Somurtur, surat asar veya küser.				
22	Çalma huyu vardır.				
23	Söz dinlemez veya isteksiz ve zorla dinler.				
24	Yaştlarına göre daha endişelidir (yalnızlık, hastalık veya ölümle ilgili).				
25	İşlerini bitirmekte zorlanır.				

Doküman Kodu: Yayın Tarihi: Revizyon No: 01 Revizyon Tarihi: Sayfa No: 1/2

26	Hassastır, kolay incinir.				
27	Kabadayılık taslar başkalarını rahatsız eder.				
28	Tekrarlayıcı, durdurmadağı hareketleri vardır.				
29	Merhametsizdir.				
30	Yaşına göre daha çocuksudur.				
31	Dikkati kolay dağılır ya da uzun süre dikkatini toplayamaz.				
32	Baş ağrıları vardır.				
33	Ruh halinde ani ve göze batan değişiklikler olur.				
34	Kuralları ve sınırlamaları sevmez, onlara uymaz.				
35	Sürekli kavga eder.				
36	Kardeşleriyle iyi geçinemez.				
37	Zorluklar karşısında morali çabuk bozulur, kolayca pes eder.				
38	Diğer çocukları rahatsız eder.				
39	Genelde hoşnutsuz bir çocuktur.				
40	Yeme sorunları vardır (iştahsızdır, yemek sırasında sofradan sık sık kalkar).				
41	Karın ağrıları olur.				
42	Uyku sorunları vardır.				
43	Vücudunda başka ağrıları da vardır.				
44	Bulantısı veya kusmaları olur.				
45	Ailede hakkının yenildiği hissine kapılır.				
46	Övünür yüksekten atar.				
47	Kendisine kötü davranılmasına ses çıkarmaz.				
48	Bağırsakları sık sık bozulur, tuvalet alışkanlığı düzensizdir, kabız kalır.				

Ek-12. Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği (T-DSM-IV)

Aşağıdaki cümleleri dikkatle okuyun ve şu anki çocuğunuzun veya öğrencinizin durumunu en iyi ifade eden rakamı işaretleyin.

		Sorunun şiddeti ve sıklığı			
		Hiç	Biraz	Sıklıkla	Çok sık
	DİKKAT EKSİKLİĞİ				
1	Ayrıntılara dikkat etmekte zorluk ya da okul, iş ve diğer etkinliklerde dikkatsizce hatalar yapma	0	1	2	3
2	Dikkat gerektiren görevler ya da işlerde dikkati sürdürme güçlüğü	0	1	2	3
3	Birisyle yüz yüze konuşurken dinlemede güçlük çekme	0	1	2	3
4	Okul ödevlerini ya da verilen görevleri bitirmekte zorlanma, verilen yönergeleri izlemekte zorluk çekme (işleri anlama güçlüğüne ya da matlaşmaya bağlı değildir)	0	1	2	3
5	Görevleri ve etkinlikleri düzenleme / organize etme güçlüğü	0	1	2	3
6	Uzun zihinsel çaba gerektiren işlerden kaçınma, bu işlerden hoşlanmama ya da bu işlere karşı isteksizlik	0	1	2	3
7	Görev ve etkinlikler için gereken eşyaları kaybetme (örn: oyuncak, okul ödevleri, kalem, kitap ya da araç gereç)	0	1	2	3
8	Dikkatin kolayca dağılması	0	1	2	3
9	Günlük etkinliklerde unutkanlık	0	1	2	3
	HİPERAKTİVİTE				
1	El ve ayakların kıpır kıpır olması, oturduğu yerde duramama	0	1	2	3
2	Oturulması gereken durumlarda yerinden kalkma	0	1	2	3
3	Koşuşturup durma ya da huzursuzluk hissi	0	1	2	3
4	Boş zaman faaliyetlerini sessizce yapmada güçlük	0	1	2	3
5	Sürekli hareket halinde olma ya da sanki motor takılmış gibi hareket etme	0	1	2	3
6	Çok konuşma	0	1	2	3
7	Sorulan soru tamamlanmadan yanıt verme	0	1	2	3
8	Sıra beklemekte zorluk çekme	0	1	2	3
9	Başkalarının işine karışma ya da konuşmalarını bölme	0	1	2	3
	KARSIT OLMA KARSIT GELME BOZUKLUĞU				
1	Öfkelenir, kontrolünü kaybeder.	0	1	2	3
2	Büyükleriyle tartışır.	0	1	2	3
3	Büyüklerin kurallarına ya da isteklerine karşı çıkar ya da reddeder.	0	1	2	3
4	İsteyerek başkalarını kızdıran şeyler yapar.	0	1	2	3
5	Kendi yaramazlıkları, hatalı davranışları için çoğu zaman başkalarını suçlar.	0	1	2	3
6	Çoğu zaman alıngandır, çabuk danılır ya da başkalarının kolay kızdırılır.	0	1	2	3
7	Çoğu zaman içlenir, kızgın ve güceniktir.	0	1	2	3
8	Çoğu zaman kinecidir ve intikam almak ister.	0	1	2	3
	DAVRANIM BOZUKLUĞU				
1	Kabadayılık eder, tehdit eder ya da gözdağı verir.	0	1	2	3
2	Kavgı dövüşü başlatır.	0	1	2	3
3	Başkalarının ciddi olarak yaralanmasına neden olur. (örneğin taş, sopa, kırık şişe, bıçak, tabanca vs.)	0	1	2	3
4	İnsanlara fiziksel olarak acımasız davranır.	0	1	2	3
5	Hayvanlara fiziksel olarak acımasız davranır.	0	1	2	3
6	Başkalarının gözü önünde hırsızlık yapar. (örneğin saldırganlık, soygun, çanta kapıp kaçmak, tehdit ile soyma, silahlı soygun.)	0	1	2	3
7	Başka birine cinsel ehtilalkte bulunmak için zorlar.	0	1	2	3
8	Ciddi hasar vermek amacıyla yangın çıkarır.	0	1	2	3
9	Başkalarının malına mülküne isteyerek zarar verir.	0	1	2	3
10	Başkalarının evine, binasına ya da aracına zorla girer.	0	1	2	3
11	Bir çıkar sağlamak ya da sorumluluklardan kaçmak için yalan söyler.	0	1	2	3
12	Hik kimse görmeden değerli eşyaları çalar (mağazalardan mal çalma, sahtekartlık)	0	1	2	3
13	Anne babasının ya da onların yerini tutan kişilerin evinde yaşarken en az geceleğin 2 kez evden kaçar, (yada uzun süreli dönmemiş ise bir kez)	0	1	2	3
14	13 yaşından önce iken evden kaçar.	0	1	2	3
15	Yaşı 13'ten önce iken çoğu zaman okuldan kaçar	0	1	2	3

Çocuğunuzun veya öğrencinizin beğendiğiniz özellikleri;

Çocuğunuzun veya öğrencinizin düzelmesini ya da geliştirmesini istediğiniz özellikleri

Ek-13. Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği

		ÇOCUKLAR İÇİN DEPRESYON ÖLÇEĞİ							
KOD	HB.FR.74	YAY.TR.	01/10/13	REV.TR.	01/04/16	REV.NO	1	SAYFA SAYISI:	3
BARKOD:		OKUL/SINIF:							

Aşağıda gruplar halinde bazı cümleler yazılmıştır. Her gruptaki cümleleri dikkatlice okuyunuz. Her grup için, bugün dahil **son iki hafta içinde** size en uygun olan cümlelerin yanındaki numarası daire içine alınız.

- 1)
 - 1- Kendimi arada sırada üzgün hissedirim.
 - 2- Kendimi sık sık üzgün hissedirim.
 - 3- Kendimi her zaman üzgün hissedirim.
- 2)
 - 1- İşlerim hiçbir zaman yolunda gitmeyecek.
 - 2- İşlerimin yolunda gidip gitmeyeceğinden emin değilim.
 - 3- İşlerim yolunda gidecek.
- 3)
 - 1- İşlerimin çoğunu doğru yaparım.
 - 2- İşlerimin çoğunu yanlış yaparım.
 - 3- Her şeyi yanlış yaparım.
- 4)
 - 1- Bir çok şeyden hoşlanırım.
 - 2- Bazı şeylerden hoşlanırım.
 - 3- Hiçbir şeyden hoşlanmam.
- 5)
 - 1- Her zaman kötü bir çocuğum.
 - 2- Çoğu zaman kötü bir çocuğum.
 - 3- Arada sırada kötü bir çocuğum.
- 6)
 - 1- Arada sırada başıma kötü bir şeylerin geleceğini düşünürüm.
 - 2- Sık sık başıma kötü şeylerin geleceğinden endişelenirim.
 - 3- Başıma kötü şeylerin geleceğinden eminim.
- 7)
 - 1- Kendimden nefret ederim.
 - 2- Kendimi beğenmem.
 - 3- Kendimi beğenirim.
- 8)
 - 1- Bütün kötü şeyler benim hatam.
 - 2- Kötü şeylerin bazıları benim hatam.
 - 3- Kötü şeyler genellikle benim hatam değil.
- 9)
 - 1- Kendimi öldürmeyi düşünmem.
 - 2- Kendimi öldürmeyi düşünürüm ama yapmam.
 - 3- Kendimi öldürmeyi düşünüyorum.
- 10)
 - 1- Her gün içimden ağlamak gelir.
 - 2- Birçok günler içimden ağlamak gelir.
 - 3- Arada sırada içimden ağlamak gelir.
- 11)
 - 1- Her şey her zaman beni sıkır.
 - 2- Her şey sık sık beni sıkır.
 - 3- Her şey arada sırada beni sıkır.
- 12)
 - 1- İnsanlarla beraber olmaktan hoşlanırım.
 - 2- Çoğu zaman insanlarla birlikte olmaktan hoşlanmam.
 - 3- Hiçbir zaman insanlarla birlikte olmaktan hoşlanmam.
- 13)
 - 1- Herhangi bir şey hakkında karar veremem.
 - 2- Herhangi bir şey hakkında karar vermek zor gelir.
 - 3- Herhangi bir şey hakkında kolayca karar veririm.

	ÇOCUKLAR İÇİN DEPRESYON ÖLÇEĞİ								
KOD	HB.FR.74	YAY.TR.	01/10/13	REV.TR.	01/04/16	REV.NO	1	SAYFA SAYISI:	3

BARKOD:

OKUL/SINIF:

- 14) 1- Güzel / yakışıklı sayılırım.
2- Güzel / yakışıklı olmayan yanlarım var.
3- Çirkinim.
- 15) 1- Okul ödevlerimi yapmak için her zaman kendimi zorlarım.
2- Okul ödevlerimi yapmak için çoğu zaman kendimi zorlarım.
3- Okul ödevlerimi yapmak sorun değil.
- 16) 1- Her gece uyumakta zorluk çekerim.
2- Birçok gece uyumakta zorluk çekerim.
3- Oldukça iyi uyurum.
- 17) 1- Arada sırada kendimi yorgun hissederim.
2- Birçok gün kendimi yorgun hissederim.
3- Her zaman kendimi yorgun hissederim.
- 18) 1- Hemen hergün canım yemek, yemek istemez.
2- Çoğu gün canım yemek yemek istemez.
3- Oldukça iyi yemek yerim.
- 19) 1- Ağrı ve sızılardan endişe etmem.
2- Çoğu zaman ağrı ve sızılardan endişe ederim.
3- Her zaman ağrı ve sızılardan endişe ederim.
- 20) 1- Kendimi yalnız hissetmem.
2- Çoğu zaman kendimi yalnız hissederim.
3- Her zaman kendimi yalnız hissederim.
- 21) 1- Birçok arkadaşım var.
2- Birçok arkadaşım var var ama daha fazla olmasını isterim.
3- Hiç arkadaşım yok.
- 22) 1- Okul başarımları iyi.
2- Okul başarımları eskisi kadar iyi değil.
3- Eskiden iyi olduğum derslerde çok başarısızım.
- 23) 1- Hiçbir zaman diğer çocuklar gibi iyi olamıyorum.
2- Eğer istersem diğer çocuklar kadar iyi olurum.
3- Diğer çocuklar kadar iyi olurum.
- 24) 1- Beni kimse sevmez.
2- Beni seven insanların olup olmadığından emin değilim.
3- Beni seven insanların olduğundan eminim.
- 25) 1- Bana söyleneni genellikle yaparım.
2- Bana söyleneni çoğu zaman yaparım.
3- Bana söyleneni hiçbir zaman yapmam.
- 26) 1- İnsanlarla iyi geçinirim.
2- İnsanlarla sık sık kavga ederim.
3- İnsanlarla her zaman kavga ederim.